

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Katedra elektronické kultury a sémiotiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Krameriovy noviny v letech 1790 – 1793 a
jejich role při utváření české národní identity**

Autorka práce: Mgr. Irena Boušová

Vedoucí magisterské práce: Mgr. Martin Švantner

Praha 2013

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

Datum: 22. 6. 2013

.....

Irena Boušová

Poděkování

Velice děkuji za pomoc při hledání pramenů Mgr. Tomáši Kavkovi, který se mnou prošel archiv Poštovního muzea a poskytl mi tak cenný obrazový materiál k poště a distribuci novin. Dále děkuji svému vedoucímu Mgr. Martinu Švantnerovi za jeho cenné připomínky, které měly zásadní vliv na podobu této práce. Zvláštní dík patří PhDr. Lucii Storchové, Ph.D., jež mě svými radami přivedla k tomu, abych se blíže zabývala obchodními aktivitami V. M. Krameria. V neposlední řadě děkuji všem těm, kteří tuto práci přečetli a svými komentáři přispěli k její finální podobě.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá problematikou veřejného prostoru prezentovaného Krameriovými novinami v Čechách na prahu modernity. První část práce shrnuje výsledky dosavadního stavu bádání, dále se zabývá otázkou vztahu modernity a postmoderny, na základě čehož jsou stanovena teoretická a metodologická východiska práce. Druhá část se zabývá vlivy, jež utváří konečnou podobu obsahu Krameriových novin. Na noviny je nahlíženo jako na součást širší diskursivní sítě. Ke slovu se dostává také čtenář jako spolutvůrce obsahu. Mimo jiné se tato kapitola zabývá otázkou vytváření komunity čtenářů a veřejného prostoru v Čechách na konci 18. století jako předpokladu vzniku identit etnických či dokonce národních. Poslední část práce se zaměřuje na konkrétní témata v Krameriových novinách a techniky zpracování zpráv, jež mají za cíl formovat čtenáře a jeho pohled sledované události. Práce končí konstatováním, že Krameriovy noviny svým obsahem a formou utvářely širší čtenářskou komunitu, jež mezi sebou udržovala určité sociální vazby a sdílela tak určitou formu veřejného prostoru. Nicméně analýza témat a techniky zpracování dat odhalila hranice této komunity. Tu nelze chápat v Habermasově pojetí svobodné kritické veřejnosti, ale jako výsledek působení různých mocenských sil.

Klíčová slova: čtenář, Kramerius, média, moderní společnost, noviny, publikum, Schönfeld, tiskaři, veřejný prostor.

Abstract

This thesis deals with problematic of public space at the edge of modernity in Kramerius newspapers in Czech. The first part gathers together the results from existing research literature, discusses the question of the relationship between modernity and postmodernity that leads to the theoretical and methodological background of authors approach.

The second part deals with the influences that shape the final content of Kramerius' Newspapers. Newspapers are seen as part of a broader discursive network. It is also the reader, who gets a word in a process of establishing the final content. Among other, this chapter focuses on the issue of creating a community of readers and the public sphere in Bohemia in the late 18th century as a precondition for ethnic or even the national identity. The last part concentrates on specific topics in Kramerius' Newspapers, the reporting and processing techniques, which aim is to shape the reader and his view on observed events.

The work ends with a statement that Kramerius' Newspapers by the content as well as form created a wider readership community, which maintained a certain social ties and also shared a certain form of the public sphere. However, the analysis of themes and data processing techniques revealed the boundaries of this community. The community can not be understood as the Habermas' concept of free critical public, but as the result of different power structures.

Keywords: reader, Kramerius, media, modern society, newspapers, printers, public, public sphere, Schönfeld.

Obsah

Úvod	2
1 Odras postmoderny v pojetí kultury a nacionalismu	11
1.1 Postmoderna ve jménu ztráty všech jistot	16
1.2 Postmoderna a psaní dějin	19
1.2.1 Kritika naivní evoluce a sociálních dějin	19
1.2.2 Postmoderna a vztah orální a tištěné komunikace	21
2 Krameriovy noviny a společnost na konci 18. století	25
2.1 Evropa jako jedna velká síť	27
2.2 Kramerius a konkurence mezi knihtiskaři	32
2.3 Čtenáři	45
3 Noviny jako průsečík působení mocenských sil	53
3.1 Panovník pro lid, lid pro panovníka	54
3.2 Vlastencem střetem s jinakostí aneb cizí jako hrozba	57
4 Závěr	66
Seznam obrázků	I
Prameny	II
Literatura	V
Obrazová příloha	X

Úvod

Konec 18. století je v celé Evropě poznamenám velkými změnami. Ve Francii propukla revoluce, která vedla k pádu absolutistické monarchie. Napoleon dobývá Evropu, Habsburská říše ztrácí natrvalo Rakouské Nizozemí a po téměř tisíci letech se rozpadá Svatá říše římská. Osvícenské myšlenky změni vztah mezi státem a společností a přetváří roli panovníka, který nově vystupuje jako první služebník státu. Vedle multietnických říší se ke slovu hlásí státní státy jako Francie či Velká Británie. Zároveň se Evropou šíří vlna národních hnutí. České národní hnutí je v porovnání se zbytkem Evropy zvláštní zejména tím, že se řadí mezi ta nejranější, ale vyznačuje se z počátku neúplnou sociální skladbou, na což upozornil Miroslav Hroch v knize *V národním zájmu*.¹ Miroslav Hroch při této příležitosti mluví o tzv. *malých národech*, které se vyznačují tím, že se jedná o úzkou skupinu vzdělanců, jež se snaží pro národní myšlenku získat zbytek obyvatelstva. Vznik národního státu tak nepředstavuje pouze změnu geografickou, ale také změnu mentalitní.

Myšlenka národa není něčím samozřejmým. Například Erick Hobsbawn hovoří o tzv. „invenci tradice“ a poukazuje tak na to, že určité věci se zdají být součástí staré tradice, přitom byly ve skutečnosti vytvořeny v nedávné době či jsou dokonce vymyšlené.² Hobsbawnova myšlenka měla vliv např. na Ernsta Gellnera, Benedicta Andersona či v českém prostředí na Miroslava Hrocha. Tito autoři se řadí do tzv. skupiny modernistů neboli moderních teoretiků nacionalismu, jež nahlíželi na národ jako fenomén, který vznikl v určité době, a není tak něčím přirozeným, „geneticky daným“ každému člověku, jak jej do té doby vnímali tzv. primordialisté. Příslušnost k národu není tak dána narozením jedince do určité skupiny, ale výchovou. Národ představuje určitý kulturní konstrukt neboli „erfundene Gemeinschaft“, na což upozornil Miroslav Hroch a zdůraznil, že v posledních

---

¹HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1999, 198 p. Knižnice dějin a současnosti, sv. 9. ISBN 80-710-6298-7.

²HOBSBAWN, Eric. *Několik úvah o nacionalismu*. In *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Vyd. 1. Editor Miroslav Hroch. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 451 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 29. ISBN 80-864-2920-2. s. 109-124.

letech došlo k posunu vnímání národa právě směrem k tomuto pojetí.³ Ernst Gellner např. v knize *Národy a nacionalismus* odmítl mýtus „spícího národu“, který musí být „probuzen“.⁴ Národ a nacionalismu vztahuje do doby vzniku moderní průmyslové společnosti, jakožto její přirozený důsledek. Erick Hobsbawn ale oproti Gellnerovi národ nevidí jako přirozené vyústění tržního hospodářství, jako spíše obranou proti němu. Tím otevírá prostor pro interpretaci národních hnutí tam, kde kapitalismus nepronikl.

V českém prostředí se myšlenka národa začala masově prosazovat až ve 40. letech 19. století.⁵ Zpočátku byla tato myšlenka většinou obyvatelstva ponechána bez ohlasu, musely se hledat komunikační kanály, kterými obrozenci propagovaly národ jako hodnotu. Proč se ale tato myšlenka ujala? Erick Hobsbawn například vidí orientování se lidí na národní hodnoty jako reakci na rozpadající se feudální vazby v důsledku rozvoje tržních vztahů. Doslova říká: „*Dalo by se říci, že taková hnutí se většinou dříve ujala v oblastech (a snad i ve vrstvách), v nichž byla „modernizace“ natolik přítomná, aby přinášela problémy – nešlo nutně o otázky života a smrti-, nikoli však tak pokročilá, aby nabízela řešení.*“⁶ Společenská krize tedy podle něj s sebou nese zpochybnění dosavadních hodnot a jejich nahrazení hodnotami novými. Jakou úlohu v šíření nových hodnot hrály noviny?

Téma práce

Miroslav Hroch zmiňuje zejména komunikační sítě, kterými se šířila národní agitace. Šlo zejména o tradiční komunikační sítě, jakými byly především kazatelna, různá procesí a poutě, trhy či školní docházka.⁷ Vedle těchto skutečných míst setkávání ovšem existuje také imaginární prostor této komunikace a navazování sociálních vazeb pomocí tiskovin. Benedict Anderson poukázal v knize *Představy společenství* na to, že masová produkce tisku v národních jazycích dává vzniknout tzv. „imagined community“, tedy imaginárního společenství, které tvoří čtenáři mezi sebou na základě sdílení stejné četby.⁸

³HROCH, Miroslav. *Národ jako kulturní konstrukt?* In: revue Lidé města, 3/2005-17, s. 9.

⁴Tamtéž, s. 9.

⁵Srov. Klasifikaci jednotlivých fází českého národního hnutí se věnoval Miroslav Hroch. HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999, 275 p., [16] p. of plates. ISBN 80-204-0809-6. HROCH, Miroslav. *Národ jako kulturní konstrukt?* In: revue Lidé města, 3/2005-17, s. 11.

⁶HOBBSAWN, Erick. *Několik úvah o nacionalismu*, s. 109-124. In *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Vyd. 1. Editor Miroslav Hroch. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 451 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 29. ISBN 80-864-2920-2.

⁷HROCH, Miroslav. *Národ jako kulturní konstrukt?* In: revue Lidé města, 3/2005-17, s. 9-17.

⁸ANDERSON, Benedict R. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Překlad Petr Fantys, Miloslav Uličný. Praha: Karolinum, 2008, 274 s. Limes (Karolinum). ISBN 978-802-

Stejným způsobem pohlíží na národ: „*Jde o politické společenství vytvořené v představách, které je ze své podstaty ohraničené a suverénní.*“⁹ Národ jako „ohraničené společenství“ znamená, že lidé vzájemně na sebe nepohlíží jako na společnost, jejíž hranice jsou hranicemi celého lidstva. Představa „suverénního společenství“ souvisí s moderními revolucemi a osvícenstvím, kdy je zpochybněna legitimita Boha a dynastických říší, a toto společenství nově rozhoduje samo za sebe bez další vnější autority. Diplomová práce se zabývá otázkou, zda a jak se v období 90. let 18. století v Krameriových novinách vytváří sociální vazby mezi čtenáři a zda noviny utváří sdílením určitých informací veřejný prostor, který je přístupný všem bez rozdílu. Krameriovy noviny představují unikátní pramen zejména dobou jejich vzniku, jelikož v porovnání se zbytkem Evropy jde o jeden z raných příkladů kulturní aktivity českých učenců ve jménu „národa“. Zajímavá je tedy otázka nakolik vedle Hrochem zmiňovaných tradičních kanálů, svou roli hraje pro utváření identity virtuální forma komunikace na stránkách právě těchto novin. Nicméně dějiny 19. století v českých zemích by si konečně zasloužily kritické přehodnocení a nový zájem historiků, kteří nebudou na tuto dobu nahlížet pouze prizmatem nacionálních teorií. Vysvětlování jednotlivých událostí, jakožto národně motivovaných, nás odvádí od možnosti interpretovat bohatost sociálních, ekonomických a kulturních jevů v minulosti. Proto je užitečnější promýšlet různé druhy identit. Noviny odrážejí kulturu a zároveň jí pozměňují – jsou významným zdrojem zkušeností a poznatků. Analýza Krameriových novin si bude všimnout zejména toho, z jakých tematických okruhů se tiskovina skládá, v jakém poměru jsou mezi sebou jednotlivé rubriky, či jaký jazyk je zde využíván ke komunikaci. V tomto ohledu jsou zajímavé zejména tzv. závěsky obsahující reklamní sdělení a čtenářskou reflexi.

Struktura práce

První část práce shrnuje výsledky dosavadního stavu bádání a dále se zabývá vlivem postmoderny na podobu současné historiografie, na základě čehož jsou stanovena teoretická a metodologická východiska práce. Tato kapitola seznamuje čtenáře blíže s důležitými mezníky týkající se teoretických přístupů k médiím a dějinám. Zvláštní místo je věnováno postmodernímu myšlení, které svou kritikou vedlo u mnoha vědních disciplín k přehodnocení jejich způsobu bádání. Nově se řeší otázka autorství a s tím spojené interpretace určitého

---

4614-908.

⁹ANDERSON, Benedict R. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Překlad Petr Fantys, Miloslav Uličný. Praha: Karolinum, 2008, 274 s. Limes (Karolinum). ISBN 978-802-4614-908, s. 23

díla, pojetí dějinného vývoje, či samotné povahy kultury určité společnosti. Důraz je rovněž kladen na vztah mezi novými a tradičními médii.

Druhá část se zabývá vlivy, jež utváří konečnou podobu obsahu Krameriových novin. Velký vliv na obsah těchto novin měl evropský trh s informacemi a poštovní, kteří od středověku zajišťovali pravidelné poštovní spoje, a prodej informací pro ně představoval významný vedlejší příjem. Tato část se rovněž věnuje Krameriově obchodní činnosti, ale také jeho největší konkurenci prezentované osobností J. Ferdinanda ze Schönfeldu. Noviny jsou nahlíženy jako součást širší diskursivní sítě. Ke slovu se dostává rovněž čtenář jako spolutvůrce obsahu.

Poslední část práce se zaměřuje na konkrétní témata v Krameriových novinách od roku 1790 do roku 1793 a techniky zpracování zpráv, jež mají za cíl formovat čtenáře a jeho pohled na sledované události. Jedná se o analýzu, jež sleduje snahu odhalit přítomnost dominantních mocenských tendencí v textu. Zkoumá se zde, nakolik sem pronikají zájmy státního aparátu či jakým způsobem noviny referují o politické situaci. Mimo jiné se tato kapitola okrajově zabývá otázkou vytváření čtenářské komunity a veřejného prostoru v Čechách na konci 18. století a potenci novín podílet se na vzniku identity etnické a národní.

Dosavadní stav bádání

Dějinnám novinářství v Čechách se věnují především tři autoři. O raných dějinách novinářství jako první psal historik Josef Volf a po něm Vladimír Klimeš, který svou prací rozšířil o rané časopisy a tiskoviny vycházející v cizím jazyce na českém území, ale také na území Slovenska.¹⁰ Josef Volf se kromě obecných dějin novinářství věnoval také o knih-tiskařské řemeslo a nakladatelskou činnost.¹¹ Svůj zájem rovněž soustředil na ohlas francouzské revoluce v lidu a na úlohu novinových zpráv v šíření těchto idejí.¹² Ucelené dějiny žurnalistiky až do období první republiky vydala v 80. letech Milena Beránková, která sice přebrala informace od předchozích autorů, nicméně je podala v mnohem srozumitelnější a čtivější podobě.¹³

¹⁰KLIMEŠ, Vladimír. *Počátky českého a slovenského novinářství*. Praha: Orbis, 1955, 193 s.

¹¹VOLF, Josef. *O tiskařích, nakladatelích a knihkupcích v Praze za Josefa II*. Praha : s.n., 1929.
VOLF, Josef. *K vývoji knihkupectví a nakladatelství v Čechách do 1848*. Praha 1930. 15 str. (Zvl. otisk z Literárních rozhledů).

¹²VOLF, Josef. *Vyšetřování vlivu novinářských zpráv o francouzské revoluci na selský stav v Čechách roku 1789*, Osvěta XLIII/1913.

¹³BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky*. Novinář, Praha 1981, s. 5 – 73.

Pro snazší orientaci v tištěné produkci 18. století vyšla bibliografie od Miroslava Laiskeho pod názvem *Časopisectví v Čechách 1650 – 1847*, jež je příspěvkem k soupisu periodického tisku zejména novin a časopisů.¹⁴ Další významnou pomůckou je *Encyklopedie dějin novověku 1492 – 1815* od Miroslava Hrocha a kolektivu.¹⁵ Ten se zasloužil rovněž o obecný přehled k politickým dějinám.¹⁶ Ovšem pro dějiny národního obrození je zcela klíčová Hrochova práce o vytváření českého národního hnutí *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*¹⁷. V této knize pohlíží na národ právě jako na kulturní konstrukt, jenž má svůj specifický vznik a vývoj a jenž dělí do tří fází podle velikosti obrozenecké skupiny a jejich cílů. Z hlediska evropského kontextu je rovněž důležitá komparativní studie *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*, ve které porovnává jednotlivá národní hnutí a ve které se soustředí na jejich společné prvky.¹⁸ Byl to již historik František Kutnar, který ve 30. letech 20. století použil tisk jako pramenný materiál ke své analýze pro zjištění ohlasů francouzské revoluce na obyvatelstvo v Čechách.¹⁹

K dějinám českého novinářství do 18. století jsou v současnosti významné práce od Zdenka Šimečky, který svůj výzkum soustředil na období raného novověku, především na tzv. *psané týdenní zprávy*, jež vycházely od 16. století, a které porovnával s pozdějšími tištěnými novinami. Šlo zejména o článek *Počátky novinového zpravodajství v Českých zemích*, kde hledal kořeny moderních novin.²⁰ Zdeněk Šimeček se rovněž zajímal o to, jakým způsobem se zformovaly evropské komunikační sítě a jaké myšlenkové proudy měly vliv na výslednou podobu českých novin. V článku *Novinové zpravodajství v Pražských novinách na sklonku 18. století* si kladl otázku, jaká jsou vůbec nejdůležitější evropská informační centra a jakým směrem se orientují české tiskoviny.²¹

¹⁴LAISKE, Miroslav. *Časopisectví v Čechách 1650-1847: Příspěvek k soupisu periodického tisku zejména novin a časopisů*. Praha: Národní knihovna v Praze, 1959, 179 s.

¹⁵HROCH, Miroslav; Karel KUBIŠ, Luďa KLUSÁKOVÁ, Daniela TINKOVÁ; Jan TUČEK. *Encyklopedie dějin novověku 1492-1815*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, 415 s. ISBN 80-727-7246-5. Novinář, Praha 1981, s. 5 - 73.

¹⁶HROCH, Miroslav. *Politické dějiny světa v datech. Díl 1.-2.* Praha: Svoboda, 1980, 1825 s.

¹⁷HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999, 275 p., [16] p. of plates. ISBN 80-204-0809-6.

¹⁸HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1999, 198 p. Knihnice dějin a současnosti, sv. 9. ISBN 80-710-6298-7.

¹⁹KUTNAR, František. *Reakce státu v Čechách na Velkou revoluci francouzskou*. In *Český časopis historický*, 1937, roč. XLIII., s. 323 – 342, 520 – 542.

²⁰ŠIMEČEK, Zdeněk. *Počátky novinového zpravodajství v Českých zemích*. Sborník historický 18, 1971, s. 5 – 38.

²¹ŠIMEČEK, Zdeněk. *Novinové zpravodajství v Pražských novinách na sklonku 18. století (Rozšiřování*

Tomu jak fungovalo poštovníctví v říšské říši, se dlouhodobě věnoval německý historik Wolfgang Behringer. Ve spojení se vznikem poštovních komunikačních sítí v 16. století hovoří o tzv. „komunikační revoluci“, neboť tuto změnu hodnotí jako jednoznačně modernizační prvek.²² „*Einrichtung der Post, das bedeutete eine Revolutionierung der Kommunikationweisen, wie sie nur mit der Einführung der Eisenbahn oder des regelmässigen Flugverkehrs verlichen werden kann.*“²³ Pokud bychom ale o revoluci v komunikaci uvažovali pouze na základě komunikačních kanálů, je toto nedostatečná odpověď. Je ovšem velmi užitečné, že Behringer na význam Thurn-Taxiské pošty poukázal a obrátil tak pozornost od samotného média ke způsobu jeho šíření. Pošta propojila území celé Evropy a usnadnila komunikaci mezi jednotlivými zeměmi, nicméně bychom její vliv na celkovou komunikaci neměli přeceňovat, neboť existovalo mnoho dalších způsobů přenosu a sdílení zpráv. S českými dějinami pošty v kontextu vývoje vědy a techniky nás seznamuje přehledová studie *Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*.²⁴ Jde především o dějiny pošty jako instituce, její roli v cenzuře či dopravě osob a zboží. Vývoji poštovních spojů na území českých zemí mnohé napsali Miroslav Polišenský a František Roubík. Miroslav Polišenský pracoval se zahraničními prameny a situaci v českých zemích uvedl do evropského kontextu vývoje poštovních spojů.²⁵ Nejvýznamnější příspěvky k poštovníctví pochází právě z pera Františka Roubíka, který se zabýval historickou geografii a dějinami správy. Poštovníctví věnoval několik svých publikací, přičemž velký význam má jeho nevydaný rukopis k dějinám poštovníctví do roku 1848, který je uložen v Poštovním muzeu v Praze.²⁶

K osobnosti V. M. Krameria vznikly tři publikace. Českou historiografií jsou Krameriovy noviny obecně vnímány pro svou osvětovou činnost a Kramerius je řazen mezi přední vlastence své doby. Kramerius se tak stal součástí vytváření mýtu o velkých českých vlastencích. Pro historiky Antonína Rybičku či Jana Herbena byl Kramerius pro svou práci novináře a knihtiskaře vzorným představitelem české identity, i když každý ji vnímal poněkud

zpravodajské sítě a její celorakouská orientace). SHS 32, Praha, Brno 2007, s. 39 – 53.

²²BEHRINGER, Wolfgang. *Im Zeichen des Merkur: Reichspost und Kommunikationsrevolution in der Frühen Neuzeit*. Göttingen: Vandenhoeck, 2003, 861 p. ISBN 35-253-5187-9.

²³BEHRINGER, Wolfgang. *Thurn und Taxis: die Geschichte ihrer Post und ihrer Unternehmen*. München: Piper, c1990, 494 p., [16] leaves of plates. ISBN 34-920-3336-9.

²⁴ČTVRTNÍK, Pavel, Jan GALUŠKA a Patricia TOŠNEROVÁ. *Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Vyd. 1. Liberec: Knihy 555, 2008, 191 s. ISBN 978-808-6660-233.

²⁵POLIŠENSKÝ, Miroslav. *Poštovní spoje a poštovní stanice v českých zemích v letech 1526-1620*, Sborník poštovního muzea 4, 1982, s. 113 – 134.

²⁶Srov. ROUBÍK, František. *K vývoji poštovníctví v Čechách v 16. - 18. století*. Sborník Archivu ministerstva vnitra, sv. X, Praha 1937, s. 167 – 305.

ROUBÍK, František. *Poštovní doprava v Čechách v letech 1527 – 1850*. PM, fond Historie poštovníctví, sign. HP I/11, př. č. 8/1953, rukopis.

odlišně. Antonín Rybička v monografii *Život a působení Václava Matěje Krameriusa* vnímal Kraméria jako významného mluvčího národního obrození v jeho rané fázi a vyzdvihoval především Krameriův boj za národní hodnoty. Pro novináře, politika a historika Jana Herbena se stal vzorem žurnalistické práce, reprezentantem demokratického smýšlení a bojovníka za svobodu. Jan Herben Krameriův životopis vydal roku 1926 pod názvem *Matěj V. Kramérius: osvícenský novinář a buditel*.²⁷ Tato práce byla silně ovlivněna tehdejšími spory o smysl českých dějin, ve kterém Herben vystupoval po boku T. G. Masaryka proti tzv. Gollově škole.²⁸ Již v úvodu knihy Herben říká: „*Zdá se mi, že spisek podává také i trochu materiálu k historii probuzenské vůbec a tím také ke sporům o názory T. G. Masaryka, jež jsou pořád časové.*“²⁹ S Masarykovým pohledem na dějiny nás blíže seznámil Miloš Havelka v knize *Dějiny a smysl*, kde říká: „*Masaryk se na dějiny nedíval jako historik a nešlo mu o to, aby se pohroužil do zkoumání příčin a následků jednotlivých historických událostí; jeho záměrem nebylo ani pouhé studium dobových pramenů a dokumentů. Masarykovi šlo o vybudování takového obrazu českých dějin, který by zachycoval jejich celkové souvislosti, který by legitimizoval politiku a podněcoval k jednání, který by mohl být základem pro přítomnost a budoucnost a který by ale zároveň nebyl jen úzce nacionalistický*“.³⁰ Stejně tak Herben nepracoval dostatečně s pramenným materiálem a s Krameriem zacházel více méně jako s reprezentantem nadčasových hodnot české společnosti, čemuž podřizoval svůj výklad. O nejnovější vydání Krameriova životopisu se postaral Jan Novotný ve své monografii nazvané *Matěj Václav Kramérius*, která vychází roku 1973 a je silně ovlivněna politickou situací v tehdejší Československu.³¹ Kramérius byl vylíčen jako někdo, kdo otevřel cestu k hospodářské a politické emancipaci lidových vrstev, jež označil za čisté jádro českého národa. Krameriův obraz je nově trochu jiný než u předchozích autorů. Kramérius jako pražský měšťan již nebyl vzorným příkladem národních hodnot, ale vystupoval spíše jako prostředník mezi elitou a lidovými vrstvami a napomáhal potlačovaným vrstvám se bránit proti útlaku. Novotný Kraméria popisoval jako bojovníka proti zaostalosti a feudálnímu a náboženskému útlaku. Toto vykreslení Kraméria je nicméně zavádějící a mylné, což lze doložit samotnou Krameriiovou publikační a vydavatelskou činností, jež se týkala děl náboženských i světských. Stejným způsobem jako Novotný pohlížel na Kraméria Vladimír

²⁷HERBEN, Jan. *Matěj V. Kramérius: osvícenský novinář a buditel*. Praha 1926. s. 7.

²⁸Srov. článek Masarykova sekta a Gollova škola z roku 1912 uveřejněný v časopise Pokrok. Spor, který se do té doby vedl na akademické půdě, Herben zpřístupnil široké čtenářské veřejnosti.

²⁹HERBEN, Jan. *Matěj V. Kramérius: osvícenský novinář a buditel*. Praha 1926

³⁰HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky"*, 1895-1989. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001, 203 p. ISBN 80-710-6424-6.

³¹NOVOTNÝ, Jan. *Matěj Václav Kramérius*, Vyd. 1. Brno: Nakl. Melantrich, 1973, 364 s.

Klimesš zdůrazňující jeho pokrokovost a práci pro lid.³²

Kontext vzniku jednotlivých novinových zpráv byl u všech autorů zcela přehlížen a Krameriova postava byla využita pro účely tehdejších politických zájmů. Všichni zmiňovaní autoři nahlíží na obsah Krameriových novin jako na výsledek působení sociálních a politických struktur. V české literatuře je nápadná absence roviny výkladu týkající se Krameriových obchodních aktivit. Přehlížení ekonomických faktorů, které jsou s chodem novin vždy spjaté, je očividné. Žádná práce o Krameriovy se jeho obchodní strategií nezabývala, přitom tyto noviny musely jistě prosperovat, když se udržely na trhu po tak dlouhou dobu. Toto opomíjení ekonomických faktorů lze vysvětlit tím, že pro výše zmíněné historiky by obraz Krameria jakožto obchodníka narušil jednotu výkladu jejich textů a oslabil Krameriovu pozici obětavého vlastence.

Historiografické práce zabývající se počátky české žurnalistiky hodnotí různé druhy novin mezi sebou, aniž by se hlouběji zajímaly o podrobnou textovou analýzu jednotlivých tiskovin a hledaly proměnlivost a zlomy přítomné uvnitř těchto pramenů. Historici mají často tendence prameny považovat za samotný odraz minulosti, který nám je bezprostředně přístupný. Francouzský historik Roger Chartier upozornil na zejména to, že je zapotřebí si ujasnit, s jakým textem historik pracuje, za jakým účelem byl text napsán a jak se definuje a mění význam jednotlivých pojmů a nepředpokládat všemi lidmi sdílený systém těchto významů.³³

V současnosti vznikají v rámci kritického přístupu k médiím práce využívající diskurzivní analýzy textu. Jedná se ale často o analýzy vznikající zejména na katedře mediálních studií k současným mediálním produktům. Tyto práce se zaměřují na zkoumání toho, jak se ustavují identity různého druhu – od etnické, rasové, po generovou či třídní.

Pramenná základna

Téma je zpracováno na základě využití metody textové analýzy materiálu rozličné povahy, sahající od analýzy tiskovin až po prameny osobní povahy. Nejdůležitějším pramenem jsou *Krameriovy pražské poštovské noviny* a od roku 1791 pod změněným názvem *Pražské vlastenecké noviny*. Text Krameriových novin zůstal nezměněn a byl přepsán tím způsobem, aby cizí slova i morfologie zcela odpovídaly originálu a jednalo se o starý typ transkripce. Pro komparaci byly vybrány *Schönfeldské císařsko-královské pražské noviny* z roku 1789,

---

³²KLIMESŠ, Vladimír. *Počátky českého a slovenského novinářství*. Praha: Orbis, 1955, 193 s.

³³CHARTIER, Roger. *Text, Symbols, and Frenchness*, *Journal of Modern History*, 57, 1985, s. 682-95.

konkrétně květen až srpen z roku 1789, poté počátek roku 1790 a čísla z přelomu dubna a května, kdy vrcholí Schönfeldův spor s knihtiskařem Krameriem.

Jako pramen osobní povahy jsou použity *Paměti* Františka Jana Vaváka, rychtáře milčického, které jsou velmi cenným dokumentem pro historiky zabývající se koncem 18. a počátkem 19. století. František Vavák patřil mezi konzervativní proud české společnosti a vyznačoval se odporem k francouzské revoluci. Vavák byl silně věřícím katolíkem, jehož významně zasáhl toleranční patent Josefa II. Jeho *Paměti* zachycují rozmanité události a to nejen z Čech od roku 1770 do roku 1816. Vavák vedle poučných pojednání o hospodářství psal také básně a písně.

Výzkumné otázky

Jaké vlivy na výslednou podobu Krameriových novin lze vysledovat? Jak Krameriovy noviny prezentovaly roli panovníka a společenské uspořádání? Lze v Krameriových novinách odhalit určité mocenské tendence? Jak se ustavují komunikační sítě a mají vliv na utváření sociálních vazeb mezi čtenáři? Jak se utváří identita čtenáře? Jakou komunitu čtenářů Krameriovy noviny produkují? Jaké informace tato komunita sdílí? Reflektuje se v novinách důležitost šířit určité myšlenky směrem ke zbytku společnosti? Objevuje se potřeba svolávat čtenáře na určité akce konané ve fyzickém prostoru? Jsou Krameriovy noviny příkladem „virtuálního“ veřejného prostoru, jak jej chápe Jürgen Habermas? Pokud ano, jsou noviny místem skutečně přístupným užívání všem bez rozdílu? Jsou noviny místem konsensu či kritiky? Na základě čeho? Jak se do novin promítá česká národní identita?

Kapitola 1

Odraz postmoderny v pojetí kultury a nacionalismu

Vývoj v západní společnosti na přelomu 18. a začátku 19. století se nese ve znamení velkých změn, jež podle mnohých badatelů mění strukturu celé společnosti. O jakých změnách se u této příležitosti hovoří nejčastěji?

Mnozí sociální vědci poukázali na rozpadající se feudální společnost a nastupující éru moderních dějin. Tyto dějiny byly vysvětlovány na základě politických, sociálních či hospodářských faktorů. Modernita se nesla vírou v objektivní poznání reality a věřila v objevení zákonitostí a pravidel ve společnosti. Ovšem s nárůstem zájmu o kulturu se vzájemný vztah mezi těmito jednotlivými vlivy začal přehodnocovat. Například teoretici nacionalismu Eric Hobsbawm či Ernest Gellner viděli v tržní ekonomice hybnou sílu, která má zásadní vliv na výslednou podobu kultury moderní společnosti.¹ Podle Gellnera si rozvoj průmyslové výroby vyžádal tak velké množství pracovní síly, že zapříčil nové společenské uspořádání, jež stavil do přímého protikladu k předchozí feudální společnosti.² Feudální společnost se vyznačovala kumulací statků a vzdělání do rukou jedné vládnoucí vrstvy,

---

¹Například Eric Hobsbawm tento vývoj shrnuje ve své obsáhlé trilogii, v níž hovoří o tzv. „dlouhém 19. století“ sahajícím od Velké francouzské revoluce po rok 1914 s počátky první světové války. srov. HOBSBAWM, Eric. *The Age of Revolution 1789-1848*. 1st Vintage Books ed. New York: Vintage Books, 1996, x, 356 p. ISBN 06-797-7253-7. HOBSBAWM, Eric. *The invention of tradition*. Editor T Ranger, E Hobsbawm. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, vi, 322 p. ISBN 05-214-3773-3. HOBSBAWM, Eric. *The Age of Capital. 1848-1875*. London: Weidenfeld and Nicolson, c1975, xv, 354 p., [16] leaves of plates. ISBN 02-977-6992-8.

GELLNER, Ernest André. *Národy a nacionalismus*. Vyd. 1. Překlad Jiří Markus. Praha: Josef Hříbal, 1993, 158 s. Poznání (Josef Hříbal), Sv. 2. ISBN 80-900-8929-1.

²GELLNER, Ernest André. *Národy a nacionalismus*. Vyd. 1. Překlad Jiří Markus. Praha: Josef Hříbal, 1993, 158 s. Poznání (Josef Hříbal), Sv. 2. ISBN 80-900-8929-1.

čímž docházelo k centralizaci moci a stvrzování nerovnosti a hierarchie ve společnosti. Jaké měla podle Gellnera tato kumulace statků důsledky na pojetí kultury dané společností? Především neexistovala jednotná kultura a společnost se vyznačovala značnou fragmentaritou. Jednotlivé skupiny byly endogamní ve sňatcích a lišily se také samotnou komunikací. Každá vrstva společnosti si přenášela svou tradici a znalosti uvnitř této skupiny. Gramotnost uchovávala kulturní hodnoty, ale patřila pouze některým, což zapříčinilo kulturní rozrůzněnost a vzniklou propast mezi velkými a malými tradicemi. Komunikovat mezi jednotlivými skupinami bylo nemožné právě díky specializovanému výcviku uvnitř jednotlivých komunit. S nástupem kapitalismu a změnou dělby práce vyvstala potřeba kulturní stejnorodosti. Jednotícím prvkem nové společnosti se stal nový výchovný systém společný všem bez rozdílu. Vzdělání nově zajišťoval stát, který šířil univerzální gramotnost. Základní vzdělávání, které bylo všem společné, umožňovalo hladký průběh komunikace mezi všemi členy společenství. Gellnerův koncept v sobě spojuje více znaků modernity – uplatnění racionality, společenského konsensu a kapitalismu. Kultura, která odpovídala ekonomickým potřebám, sjednocovala celou společnost a vznikaly tak podmínky pro vznik nacionalismu.

Proti Gellnerovi lze postavit koncept Maxe Webera, jenž vztah kultury a ekonomického systému převrátil a podal kulturní vysvětlení ekonomických změn. Kulturní kořeny ekonomického systému viděl v protestantské morálce.³ Stejným směrem se vydal Benedict Anderson, když spojil vznik národa s novým náboženstvím. Náboženství, stejně jako představa národa, podle něj dokázala reagovat na základní lidské potřeby. S odklonem od náboženského myšlení v 18. století nezmizely potřeby, které víra uspokojovala. Podle Andersona jsou nacionalismus a národní příslušnost fenomény, jež mají kořeny právě v 18. století. Od té doby se národní příslušnost začíná vnímat jako něco samozřejmého a přirozeného, co zakládá každou společnost. Povaha národa nelze vědecky uchopit, funguje spíše jako určitá forma náboženství, jako hodnota sama o sobě, jež je nezpochybnitelná stejně jako hrdinství válečných hrdinů. Co zapříčinilo vznik tak silného fenoménu, za jaký je národ často považován? Kde vzniká pocit příslušnosti k určité komunitě, pokud je právě jedinec a jeho subjektivita stojí na počátku této představy? Proč jedinec upřednostní nějaké imaginární společenství před tím lokálním a je ochoten pro něj i zabít? Člověk podle Andersona potřebuje imaginární společenství, aby přežil, jelikož mu to umožňuje čelit velkým katastrofám. Na rozdíl od Ernsta Gellnera Benedict Anderson pocit příslušnosti jedince ke komunitě není dán ani tak na základě racionality, nýbrž je silně emotivní povahy. Podle autora toto zaměření na emoce lépe pomáhá odpovědět na otázku, proč jsou lidé ochotni

---

³WEBER, Max. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London, Allen and Unwin, 1976 (1904-5).

jít do války a umírat za svou vlast. Nicméně u všech autorů zabývajících se vztahem mezi modernitou a kulturou stála v popředí představa konsensu a vzájemné spolupráce jednotlivých složek. Jak se představy o modernitě promítly do vnímání médií jako jedné z nově vzniklých institucí moderní společnosti?

Marshall McLuhan, americký filozof a jeden z hlavních zakladatelů teorie médií, přišel v 60. letech 20. století s myšlenkou, že povaha sdělovacích prostředků v určité společnosti má zásadní vliv na její formu. „*To prostě znamená, že osobní a sociální důsledky každého média – tedy každé naší extenze – vyplývají z nového měřítka, které každá naše extenze a každá nová technologie vnáší do našich záležitostí.*“⁴ McLuhan tímto pohledem na média navázal na Harolda A. Innise a jeho výzkum komunikačních prostředků, ve kterém poukazuje na to, jak má forma například „lehkého“ pergamenu v porovnání s „těžkým“ kamenem tendenci podporovat časový typ komunikace před prostorovou.⁵ McLuhanův pohled na média sám zpečetil svým slavným výrokem „the medium is the message“, kterým si právem si zasloužil označení technologický determinista. Jeho dělením na „studená“ a „teplá“ média dále vyslovil myšlenku, že různé zapojení smyslů způsobuje odlišný stupeň participace. Vynález knihtisku v 15. století vymezuje jako počátek „věku knihy“ a tuto dějinnou etapu označuje pojmem „Gutenbergova galaxie“, jež končí teprve s nástupem elektrifikace.⁶ Měl tak tendenci hodnotit jednotlivá média na vývojovém žebříčku podle doby vzniku od těch starších po ty novější. Pro nás je jeho přístup inspirativní svou tendencí vnímat média jako mocenský nástroj ovlivňující veškerý průběh komunikace.

Média se pro sociální teoretiky stala oblíbeným příkladem modernity. Často se zdůrazňoval rostoucí vliv médií a jejich významná role pro komunikaci mezi lidmi. S velmi propracovanou teorií médií přišel německý sociolog Jürgen Habermas, představitel frankfurtské školy. Ten viděl v raných médiích původce společenských změn, jež vedly ke vzniku občanské společnosti, která se stala protiváhou státu.⁷ Co je pro tuto občanskou společnost specifické? Především to, že vznikla ze specifické situace ve Velké Británii na konci 18. století. Její jádro tvořily nestátní a neekonomické svazky na dobrovolném základě, kolem nichž se utvářela anonymní veřejnost. Jednalo se o literární nepolitickou společnost. O této

⁴MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Vyd. 1. Překlad Miloš Calda. Praha: Odeon, 1991, 348 s. Eseje (Odeon), sv. 4., s. 19. ISBN 80-207-0296-2.

⁵Srov. INNIS, Harold A. a Introd. by Paul Heyer and David CROWLEY. *The bias of communication*. Repr. d. Ausg. 1951. Toronto: University of Toronto Press, 1995. ISBN 08-020-6839-1.

⁶MCLUHAN, Herbert Marshall. *Člověk, média a elektronická kultura: výbor z díla*. Vyd. 1. Brno: Jota, 2000, 415 s. ISBN 80-721-7128-3.

⁷HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Vyd. 1. Překlad Alena Bakešová, Josef Velek. Praha: Filosofía, 2000, 418 s. Morální a politická filosofie, sv. 8. ISBN 80-700-7134-6.

společnosti Habermas doslova říká: „*Město není centrem života občanské společnosti pouze z ekonomického hlediska; je protikladem dvora i z hlediska kulturněpolitického, zejména pokud jde o literární veřejnost, která se institucionalizuje v kavárnách, salonech a stolních společnostech. Dědicové oné humanisticko-intelektuální společnosti a jejich vzájemné rozhovory, z nichž se záhy vyvine veřejná kritika, tvoří spojnicí mezi tím, co tu zbylo z rozpadající se dvorské společnosti a zárodečnou formou veřejnosti nové, občanské.*“⁸

Občanská společnost se podle Habermase vyznačuje zvláštní formou komunikace a to ve „veřejném prostoru“. Ten je od této doby nezbytnou podmínkou pro její fungování. Idea veřejného prostoru stojí na představě anonymity jedince, jeho svobody projevu a vytvoření soukromé a sféry individua, do které nelze nijak zasahovat. Občanská společnost je sféra soukromých rovnoprávných osob shromážděných v publiku. Publikum se stává nositelem veřejného mínění. Komunikace ve veřejném prostoru probíhá bez ohledu na společenské postavení jedince a je k dispozici všem jedincům. Veřejný prostor je místem, kde se pronáší „veřejné mínění“. Veřejné mínění, tj. public opinion, si klade za cíl být pravdivé, postavené na rozumu, rozvaze a ponaučení od opozice. Cílem veřejného mínění je obecný zájem, konsenzus. Habermas hovoří o tom, že k většinovému rozhodnutí má dojít pouze tím, že obsah může platit jako racionálně motivovaný, avšak zpochybnitelný – jde o výsledek diskuze o správném řešení problému, která je pod tlakem rozhodnutí dočasně ukončena.⁹ Média se velmi záhy chopila této komunikace ve veřejném prostoru jakožto prostředník. Tiskoviny tedy téměř od počátku medializovaly veřejný prostor a zároveň do tohoto prostoru neustále ve větší či menší míře začaly vstupovat a ovlivňovat jeho podobu, což se stalo terčem kritiky ze strany nejen Habermase ale celé frankfurtské školy.

Také Benedict Anderson v knize *Pomyslná společenství* přichází s tezí, že to jsou moderní komunikační technologie, například vynález knihtisku, které výrazně otevřely cestu k dalekosáhlým důsledkům ve společenském uspořádání. Moderní komunikační kanály, knihtisk a literatura, podpořily rozvoj lidské imaginace a nacionalismu na dálku. V této souvislosti Anderson užívá termín „long distance nationalism“.¹⁰ Knihťisk podle Benedicta Andersona ve spojení s kapitalismem způsobil zvýšený zájem o mateřský jazyk na úkor latiny. Po nasycení trhu latinsky psanými tiskovinami, k čemuž došlo na konci 16. století, se

---

⁸HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Vyd. 1. Překlad Alena Bakešová, Josef Velek. Praha: Filosofia, 2000, 418 s. Morální a politická filosofie, sv. 8. ISBN 80-700-7134-6, s. 90.

⁹Tamtéž, s. 41.

¹⁰ANDERSON, Benedict R. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Překlad Petr Fantys, Miloslav Uličný. Praha: Karolinum, 2008, 274 s. Limes (Karolinum). ISBN 978-802-4614-908, s. 56.

knihtiskaři soustředili na produkci v místních jazycích. Zejména protestanti svým důrazem na četbu bible přispěli k rozšíření publika o nové skupiny čtenářů.¹¹

John Thomson v knize *Média a modernita* obhajuje ústřední roli komunikačních prostředků jako nedílnou součást nástupu moderní společnosti.¹² Přímo říká, že: „...tradiční model vejítí ve známost (publicity) jako skutečného setkávání se má jen velmi málo společného s tím, jak doopravdy vypadá svět na sklonku dvacátého století. Dnes musíme myšlenku veřejného obcování promyslet znovu, a to tak, aby odrážela spleť vzájemných závislostí, jimiž se vyznačuje moderní svět, a aby brala v úvahu sílící význam těchto forem komunikace a interakce, které nemají povahu jednání z očí do očí.“ Jakkoliv Thompson kritizuje Habermasovu teorii za nedokonalou, sám se již v úvodu knihy dopouští zjednodušení. Jednu formu komunikace považuje *a priori* za nadřazenou jiné – podle něj sílí význam nových forem komunikace na úkor komunikace tváří v tvář. Přitom v současnosti nová média umožňují komunikaci bez ohledu na fyzický prostor a splňují přitom Habermasovu teorii veřejnosti. Habermasova teorie je naopak propracovanější, jelikož strukturální přeměna veřejnosti je vysvětlena na základě specifických historických, hospodářských a sociálních změn, nikoliv pouze pomocí druhu užitého média. Nicméně jak níže uvidíme, tento pozitivistický náhled s sebou přináší jisté problémy a zjednodušení, na což poukázal například Craig Calhoun a další autoři.¹³ Máme obecně tendenci nové technologie, a stejně tak i média, automaticky vnímat jako neochvějný důkaz společenského pokroku a veškerých změn. Tento úvod chtěl poukázat na hlavní tendence ve společenských vědách v jejich pohledu na modernitu. Tuto reflexi považuji za nutnou k vymezení mé pozice jakožto badatele. Jak jsem již nastínila, modernita se váže především na kapitalismus, industrializaci a technologické vynálezy, osvícenskou racionalitu, demokracii a vznik národních států. Dějiny jsou díky tomu vnímány jako lineární proces a události jsou vykládány z pozice toho, co za danou událostí následuje. Všechny tyto prvky reprezentující modernitu se od 80. let 20. století staly terčem silné kritiky, jež se rychle rozšířila napříč jednotlivými obory a jež nese souhrnné označení „postmoderna“.

---

¹¹ANDERSON, Benedict R. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Překlad Petr Fantys, Miloslav Uličný. Praha: Karolinum, 2008, 274 s. Limes (Karolinum). ISBN 978-802-4614-908, s. 56.

¹²THOMPSON, John B. *Média a modernita: sociální teorie médií*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2004, 219 s. ISBN 80-246-0652-6.

¹³Srov. CALHOUN, Craig J. *Habermas and the public sphere*. Cambridge, Mass.: MIT Press, c1992, x, 498 p. ISBN 02-620-3183-3. CROSSLEY, Nick, ROBERTS, John M. *After Habermas: New Perspectives on the Public Sphere*. Malden, MA: Sociological Review, 2004,

1.1 Postmoderna ve jménu ztráty všech jistot

Hnutí postmoderny již ze své podstaty nelze redukovat na jeden myšlenkový proud, nicméně existují určité společné prvky, kterými bych se chtěla níže podrobněji zabývat. V tom nejširším slova smyslu pojem postmoderny značí odklon a nedůvěra ke všem meta-narativním příběhům a mýtům moderní doby. Postmoderní myšlení lze tedy vnímat jako nespokojení se s jednoduchými odpověďmi a snahou o neustálé hledání a odkrývání nových interpretací. Podle Lyotarda metanarativní příběhy přestávají být legitimní, ztrácí svou autoritu a rozpadají se na jednotlivé řečové hry.¹⁴ Řečové akty jsou navzájem nesouměřitelné a vůči sobě heterogenní. Lidská svoboda podle Lyotarda spočívá ve schopnosti hrát řečové hry stále novými způsoby. Jejich konec je otevřený a nikdy nevíme, kam nás zavedou. Moderna si začala vytvářet vědu a ta postupně vytěsnila ostatní druhy výpovědí kromě té denotativní. V předmoderních společnostech naopak zůstávaly všechny výpovědi vedle sebe, tedy jak denotativní, mravnostní, tak hodnotící. Věda vytěsnila všechny ostatní výpovědi, které byly v mýtu. Lyotard odmítá vůdčí postavení univerzálního konsenzu ve vědě. Konsenzus v sobě vždy obsahuje jistou míru autoritativnosti, která potlačuje odlišnosti. Lyotard se stal tak velkým kritikem Habermase a jeho teorie konsenzu, proti kterému se vymezuje svou teorií „rozepře“ neboli „neřešitelného sporu“.¹⁵ Konsenzus je podle něj dočasný a odvolatelný stav, který nicméně neodpovídá empirické zkušenosti. Na konsenzus nemůžeme nahlížet jako na předem daný, ale je potřeba sledovat proces, kdy jsou jednotliví aktéři zainteresováni na jeho dosahování. Jde spíše o ideální stav. Rozepře naopak odpovídají společnosti mnohem více a jsou hybným prvkem společenských změn. Kritice byl vystaven rovněž Habermasův koncept veřejného prostoru a veřejného mínění.¹⁶ Habermas příliš spoléhal na to, že se všichni kriticky smýšlející jedinci ve veřejném prostoru podřizují pravidlu racionality a podle toho spolu diskutují. Mnozí autoři poukázali na to, že se příliš nezajímá o skupiny, které jsou z komunikace vyloučené – jako např. ženy, postižení, nemajetní a mnohé marginální skupiny.

Postmodernisté se obecně odklání od jednotné ideje, společného konceptu směrem k di-

---

¹⁴LYOTARD, Jean-Francois. *O postmodernismu: Postmoderno vysvětlované dětem, postmoderní situace*. 1. vyd. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 2000, 206 s. ISBN 80-700-7047-1. s.107-109.

LYOTARD, Jean-François. *Rozepře*. Vyd. 1. Překlad Jiří Pechar. Praha: Filosofia, 1998, 323 s. Základní filosofické texty, sv. 4. ISBN 80-700-7119-2.

¹⁵LYOTARD, Jean-François. *Rozepře*. Vyd. 1. Překlad Jiří Pechar. Praha: Filosofia, 1998, 323 s. Základní filosofické texty, sv. 4. ISBN 80-700-7119-2.

¹⁶Srov. CALHOUN, Craig J. *Habermas and the public sphere*. Cambridge, Mass.: MIT Press, c1992, x, 498 p. ISBN 02-620-3183-3. CROSSLEY, Nick, ROBERTS, John M. *After Habermas: New Perspectives on the Public Sphere*. Malden, MA: Sociological Review, 2004, 184 p. Sociological review monograph. ISBN 14-051-2365-6.

ferenci a pluralitně myšlení, což je jejich základním a důležitým pojícím prvkem. Lidé postmoderní doby přijetím pluralistického chápání poznání ukazují ochotu umožnit, aby vedle sebe existovaly různé soupeřící výklady. Francouzští poststrukturalisté Gilles Deleuze a Félix Guattari ve své knize *Tisíc plošin* přišli s kritikou celých dějin západní filozofie a jejího způsobu myšlení. Autoři vnímali filozofii jako tvořivý proces pojmenovávání, jež nelpí na neustálém hledání kořenů. Důležité pro ně byl zejména důraz na neustálý pohyb a proces změn. Například život či svět se dá nahlížet jako na nejasnou, nestabilní strukturu, u které nevíme, jak bude za pár let vypadat. Vypůjčili si z biologie pojem „rhizom“, jenž stavěli do opozice proti stromovému hierarchickému způsobu myšlení. Rhizom představuje dočasné seskupení prvků, síť dočasných vztahů, které jsou v interakci, ale nemají definitivní formu. Sami o rhizomu říkají: „*Být rhizomorfní znamená produkovat stonky a vlákna, které vypadají jako kořeny, anebo jsou spíše s nimi spojeny tím, že pronikají do kmene, i kdyby měly sloužit novým, podivným užitím. Jsme unaveni stromem. Měli bychom přestat věřit ve stromy, kořeny i kořínky, příliš jsme toho od nich vytrpěli. Je na nich založena celá stromová kultura od biologie až po lingvistiku. Nic však není krásné, nic není milé, nic není politické, kromě pozemských stonků a vzdušných kořenů, divokého růstu a rhizomu.*“¹⁷ Rhizomatické myšlení relativizuje celé dějiny západní kultury a stává se její kritikou. Osvícenské stanovisko si uchovávalo hodnověrnost do doby, dokud na Západě předpokládali, že jejich kultura je vrcholem lidské civilizace. Od té doby, co se lidé více konfrontovali s nejrůznějšími kulturami, které se vyznačovaly zcela odlišným pohledem na svět a jeho hodnoty, se pojetí kultury stalo synonymem veškerého života společnosti na všech úrovních. Odlišení mezi velkou a nízkou kulturou tak nově ztratilo smysl.

Zejména francouzský antropolog Claude Lévi-Strauss svým strukturálním pojetím kultury se zasloužil o rehabilitaci přírodních národů, když jejich způsob myšlení postavil na stejnou úroveň k vyspělým civilizacím. Na studium kultury aplikoval sémiologický model, s kterým pracovala lingvistika od dob Ferdinanda de Saussure. Na komunikaci se začalo nahlížet v širším slova smyslu, než tomu bylo kdy předtím. Claude Lévi-Strauss jako formu komunikace považoval například výměnu žen či zboží. Také Peter Burke chápe komunikaci nejen na verbální úrovni, nýbrž stejnou důležitost přikládá nonverbálním způsobům sdělení pomocí gest, zvuků a obrazů či architektury.¹⁸

Užitečné pro náš přístup je pojetí kultury Clifforda Geertze, jež nahlížel na kulturu

---

¹⁷DELEUZE, Gilles a Félix GUATTARI. *Tisíc plošin*. Vyd. 1. Praha: Herrmann, 2010, 585 s. ISBN 978-80-87054-25-3. s. 23.

¹⁸Srov. BURKE, Peter a [z anglického originálu ... přeložil Jiří Hanke za výrazného přispění M. Nondkové a V. PETKEVIČE]. *Žebráci, šarlatáni, papežové: historická antropologie raně novověké Itálie: eseje o vnímání a komunikaci*. Vyd. 1. Jinočany: H, 2007. ISBN 978-807-3190-699.

jako text, který nese pavučinu sdílených významů.¹⁹ Na kulturu nahlížel tedy jako na komunikační systém, který lze číst stejným způsobem jako text. Kultura představuje to, co je všem jedincům dané společnosti společné. Z tohoto hlediska je výzkum různých způsobů komunikace klíčový pro odhalení kulturních zákonitostí a norem dané společnosti. Kultura přestala být považována za něco, co má svá pravidla mimo danou společnost. Je neustálým procesem přehodnocování se strany jedinců. Ritualizované chování jedinců je jimi neustále potvrzováno sdílením praktik a společných významů, které dávají věcem kolem sebe. Každá sociální skupina se vyznačuje vlastním specifickým diskursem. Důležité je si položit otázku, jakým způsobem mezi sebou jedinci komunikují. Zaměření pozornosti směrem ke komunikaci otevřelo problematiku identit. Pokud Lyotard odmítl myšlenku univerzálního diskurzu. Na kolik je tedy možné hovořit například o národu, vycházíme-li z toho, že identita jedince je určena v aktech komunikace? Obecně se dá říci, že na identitu se již nelze dívat jako neměnnou. Aplikujeme-li Deleuzův rhizom na princip identity, lze na ni nahlížet jako neustále se měnící a pohyblivé identifikaci, jež se mění v čase bez možnosti určení její finální definice. Stejným směrem se vydal Miloš Havelka, když hovoří o historických a symbolických centrech, jež jsou základem národních hodnot a jež každá společnost přebírá od předešlých generací, ale zároveň je neustále pře-definovává a upravuje na základě vlastní situace.

Člověk není pouze příslušníkem státu, vyznačuje se množstvím sociálních rolí, a je proto produktivnější se vydat cestou hledání v pluralitě identit vztahy mezi nimi.

Například Arjun Appadurai poukazuje na jeho vícedimenzionální a nejednoznačnou povahu médií. Ta nabízí možnosti utváření i jiné identity než té národní, přitom se jí zcela nevzdává. „*That is, sentiments, whose greatest force is in their ability to ignite intimacy into a political state and turn locality into a staging ground for identity, have become spread over vast and irregular spaces as groups move yet stay linked to one another through sophisticated media capabilities.*“²⁰ Národní identita se neustále konstruuje spolu s dalšími typy identit, a měli bychom se proto soustředit se na konstrukci identity jedince v jeho komplexnosti, nežli a priori upřednostňovat jeden typ identity před druhým.

---

¹⁹GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur: Vybrané eseje*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 565 s. ISBN 80-858-5089-3, zejména 1. a 2. Kapitola.

²⁰APPADURAI, Arjun. *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. Minneapolis, Minn.: University of Minnesota Press, c1996, xi, 229 p. ISBN 08-166-2793-2. s. 41.

1.2 Postmoderna a psaní dějin

1.2.1 Kritika naivní evoluce a sociálních dějin

V druhé polovině 20. století se začala v mnoha oblastech objevovat kritika dominantního postavení Západní kultury a to ze stran do té doby marginalizovaných skupin prezentovaných například feministickým hnutím či postkoloniálním světem. S kritikou etnocentrismu se zejména důsledkem terénních antropologických výzkumů dostala do popředí otázka jinakosti a s tím spojený požadavek svébytné identity, nezávislé na Západní tradici, jež byla do té doby považována za vrchol světového pokroku.²¹ Kritika Západu byla doprovázena dalekosáhlými důsledky pro samotné vnímání dějin. Nevydáme-li se stejnou cestou jako Hayden White, který chápal historiografii jako diskurs narativní povahy, jež sdílí s beletrií a neodkazuje tak k reálnému světu, postmoderna otevřela prostor pro nové možnosti a úhly pohledu také v historické vědě. Je zajímavé, že lingvistický obrat zapůsobil na historiky jiným způsobem než na jazykové teoretiky. Jacques Derrida svou teorií dekonstrukce ale také Roland Barthes neviděli mezi jakýmkoliv textem a jazykem žádnou souvislost.²² Naopak historici sice kritiku přijali a nově uznali ústřední roli jazyka, ale svou pozornost soustředili na souvislosti mezi jazykem výpovědi a skutečným světem. Georg Iggers v knize *Dějepisectví ve 20. století* současný pohled na historiografii a její vztah ke skutečnosti shrnuje slovy: „*Ovšemže existuje skutečná minulost, tj. jak lidské bytosti žily, cítily a jednaly, minulost, jež není přístupná bezprostředně, nýbrž musí být aktivně rekonstruována. To vždy zahrnuje subjektivistické, perspektivistické prvky. Proto má objektivita jisté meze. Konstruování pravdivých dějin je pochopitelně složitější, než se domnívali historikové rankovské tradice. Rekonstrukce minulosti jsou zajisté velmi různorodé, nejsou však pouhými výplody představivosti. Proto sice existuje nepřeborné množství interpretací minulosti, ty však spočívají na pramenných dokladech a na obecně sdílené logice bádání.*“²³

Západ své dějiny dlouhou dobu ztotožňoval s dějinami světovými, z čehož vyplývalo, že všechny společnosti nutně jdou v jeho šlépějích. Zvláště podnětný je v tomto ohledu pohled na dějiny od francouzského filozofa Michela Foucaulta, který se stal velkým kritikem univerzálnosti a nadčasovosti dějin, jinými slovy představou, že dějiny plynou odněkud

---

²¹Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Myšlení přírodních národů*. Vyd. 2., v Dauphinu 1. Překlad Jirí Pechar. Liberec: Dauphin, 1996, 365 s., viii s. il. ISBN 80-860-1925-X.

²²Srov. DERRIDA, Jacques. *Texty k dekonstrukci: práce z let 1967-72*. Překlad Miroslav Petříček. Bratislava: Archa, 1993, 336 s. ISBN 80-711-5046-0. BARTHES, Roland. The Discourse of History, in: *Comparative Criticism: A Yearbook*, sv. 3, 1981, s. 3-28.

²³IGGERS, Georg G a Pavel KOLÁŘ. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivy k postmoderní výzvě*. Vyd. 1. Praha: NLN, 2002, 177 s. Knižnice dějin a současnosti, sv. 16. ISBN 80-710-6504-8. s. 9.

někam a navazující událost je příčinou té předchozí. Svým výzkumem dějin filozofie, myšlení a literatury přišel na to, že dějiny jsou plné zlomů a diskontinuit, kdežto historici mají tendenci tyto zlomy potlačovat.²⁴ Zavádí proto pojem „diskontinuita dějin“ a zdůrazňuje tak arbitrárnost mezi jednotlivými dějinnými etapami. Jakkoliv je tato myšlenka dějin problematická, jelikož mezi jednotlivými dějinnými etapami existují také určité pojící vazby, jež Foucault nezohledňuje, přesto svým prohlášením kontinuity dějin jako iluze, dal zásadní ránu modernímu způsobu myšlení. Nové pojetí dějin, které je plné diskontinuit, přebírá historická antropologie a dále s ním pracuje. Richard van Dülmen vyzdvihl jako jeden z klíčových bodů historické antropologie právě studium zlomů, respekt k rozporuplnosti dějů a nejednoznačnosti.²⁵ Peter Burke zavádí pojem „*cik-cak pokroku*“, aby rovněž zdůraznil tento problém nejednoznačného vývoje ve společnosti. Doslova říká, že: „*The history, however was not one of linear but of zig zag progress. It moved from one region in Europe to another, often with one step backwards after steps forward.*“²⁶

Myšlenka dějinných diskontinuit napomohla vysvětlit zásadní změny v diskurzu, který se pojil s určitou epochou. Michel Foucault upozornil na předěl v 17. století, kdy došlo ke změně vztahu mezi pojmy a věcmi a nově se definoval jako „arbitrární“.²⁷ Je tedy vhodné více neuvážoval o pojmech jako o neměnných entitách referujících ke skutečnosti, ale z hlediska jejich proměnlivosti. Význam je neustále konstruován a mění se v čase. Tímto způsobem je zapotřebí nahlížet například na kategorie „českého národa“ či „vlastenectví“, jež jsou plné nejednoznačností, a jejich význam se neustále vyjednává dodnes. Výzkum dějinných zlomů a rozporů a nemožnost stanovit jednotný cíl dějinného procesu postupně vedl k zavrnutí myšlenky jednotných dějin lidstva a místo toho byla přijata představa plurality dějin. Od linearity dějin se přechází k představě existence „symbolických center“ a posun k myšlence, že v dějinách je téměř vše možné.²⁸ Stejnou cestou nejistoty se ve svých úvahách vydala historická antropologie stavící vedle sebe různé i rozporuplné výklady. V zachycení mnohoznačností u jednotlivých výkladů viděla prostředek k odkrytí komplexnosti lidského jednání a ukázala nám tím, že žádný proces či událost není produk-

---

²⁴FOUCAULT, Michel a [z francouzského originálu ... přeložil Čestmír PELIKÁN]. *Archeologie vědění*. V Praze: Herrmann, 2002. ISBN 80-239-0124-9. s. 27.

²⁵DÜLMEN, Richard van. *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2002, 116 s. Bod. ISBN 80-865-6915-2. s. 12.

²⁶BRIGGS, Asa a Peter BURKE. *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*. 3rd ed. Malden, MA: Polity, 2009, viii, 346 p. ISBN 978-074-5644-950. s. 103.

²⁷FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2007, v, 309 s. Eseje a studie. ISBN 978-80-251-1713-2.

²⁸Srov. HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny „české otázky“, 1895-1989*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001, 203 p. ISBN 80-710-6424-6.

tem nevyhnutelného vývoje.

Dějiny každodennosti jako první poukázaly na skutečnost, že lidé různých sociálních vrstev vnímají a chápou věci kolem sebe zcela odlišným způsobem, a přiznaly různým skupinám právo na své vlastní dějiny. Středem zájmu historiků se tak stal důraz na lidskou zkušenost, což otevřelo nové možnosti interpretace i s ohledem na jedince jakožto aktéra. Ten byl sice v minulosti přítomen v politických dějinách, ty ale braly ohled pouze na společenské elity, tedy velké osobnosti dějin. S kritikou politických dějin ze strany ekonomických a sociálních dějin, jež se nesly v duchu modernity, se aktér logicky téměř vytratil, jelikož svým jednáním a myšlením, které by bylo v opozici vůči ideám modernity, by znamenal pouze překážku ve výkladu dějin. S nástupem historické antropologie v 80. a 90. letech 20. století se opět jedinec jako aktér dostává do popředí zájmu ze strany historiků, kteří otvírají prostor pro lidské jednání, stojící na pomezí mezi naprostým determinismem a individuální svobodou.²⁹ Každému jedinci je nově dána možnost výběru, není na něj vždy nahlíženo z pozice podřízeného, čímž nepředstavuje již pouhou oběť v rukou elit, jak tomu bylo v minulosti. Obrat v psaní dějin nastává právě soustředěním se historiků na „pohled zdola“.³⁰ Přístup historické antropologie pomáhá nově vysvětlit například chování jedince, které není vždy nutně racionální a pojímá člověka jako dějinného, co se neustále mění v čase.

1.2.2 Postmoderna a vztah orální a tištěné komunikace

Moderní společnost byla dlouho pojímána za vrchol společenského pokroku. Vývoj v západní společnosti na přelomu 18. a začátku 19. století se nesl ve znamení velkých změn, jež podle mnohých badatelů měly zásadní vliv na strukturu celé společnosti.³¹ Nejčastější projevy modernity se dávají do souvislosti osvícenstvím a potřebou boje proti iracionalitě a tmářství. Ernst Gellner vyzdvihl potřebu společné gramotnosti obyvatelstva jako nutný předpoklad pro prosazení rozvoje tržního hospodářství.³² Jak upozornil Roger Chartier,

---

²⁹O historické antropologie a její pozici v historiografii a základní charakteristice více DÜLMEN, Richard van. *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2002, 116 s. Bod. ISBN 80-865-6915-2.

³⁰DÜLMEN, Richard van. *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2002, 116 s. Bod. ISBN 80-865-6915-2.

³¹HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Vyd. 1. Překlad Alena Bakešová, Josef Velek. Praha: Filosofía, 2000, 418 s. Morální a politická filosofie, sv. 8. ISBN 80-700-7134-6.

³²GELLNER, Ernest André. *Národy a nacionalismus*. Vyd. 1. Překlad Jiří Markus. Praha: Josef Hříbal, 1993, 158 s. Poznání (Josef Hříbal), Sv. 2. ISBN 80-900-8929-1.

pozitivismus v historiografii se promítl rovněž do využívaných metod.³³ Dějiny mentalit v 60. letech 20. století v hojně míře využívaly kvantitativních metod výzkumu ve víře, že velké množství dat napomůže k objasnění minulosti. Kvantitativní metody v historiografii historici dějin mentalit používali například pro výzkum úrovně gramotnosti či víry. Nejsem snadněji se ovšem koncept modernity prosadil ve spojení s technologickými inovacemi a informační revolucí.

Již výše zmíněný McLuhan upozornil na to, že určité médium vytváří nebezpečný monopol vědění. McLuhan byl mnohokrát kritizován za příliš zjednodušující koncept, který připisoval centrální roli médiu a chápal jeho působení jako jednosměrný proces. Ostře oddělil orální a psanou kulturu a zcela opomenul sociohistorický kontext působení médií. Z procesu komunikace vyjmul ostatní prvky, jako např. komunikační kanál, adresát či samotný obsah sdělení. McLuhan dokonce přímo vyzdvihl pasivní roli příjemce sdělení a doslova řekl: „*Základním rysem gramotného obecnstva je, že při čtení knihy nebo sledování filmu bezvýhradně přijímá pasivní konzumní roli.*“³⁴ Hospodářské, sociální a kulturní změny tak vysvětloval jako důsledek účinku jednotlivých médií. Hodnocení médií z tohoto úhlu pohledu bylo mnohými považováno za sebenaplňující se proroctví a příklad pozitivistického výkladu dějin, jelikož mělo rovněž tendence porovnávat jednotlivá média mezi sebou a vytvářet z nich lineární řetězce.

K zajímavému pojetí médií, které prezetuje medium jako pouhý nástroj v rukou jedinců, dochází americký antropolog Arjun Appadurai v knize *Modernity at Large*, kde podává vysvětlení konceptu „ethnoscapes“ neboli „etnických komunit“.³⁵ Appadurai našel příklady komunit, které svou kulturu a tradice udržovaly pomocí moderních technologií i v místech mimo své původní bydliště. V jejich životě přitom pro ně lokalita hrála méně významnou úlohu. Média místo své produkující role spíše pomáhala udržovat status quo. Appadurai tímto nabídl velmi neotřelý pohled na globalizaci jako na neustálé střetávání homogenních tendencí a odlišností. „*But this repatriation or export of the designs and commodities of difference continuously exacerbates the internal politics of majoritarianism and homogenization, which is most frequently played out in debates over heritage. Thus the central feature of global culture today is the politics of the mutual effort of sameness and difference to cannibalize one another and thereby proclaim their successful hijacking of the*

---

³³CHARTIER, Roger a Čestmír PELIKÁN. *Na okraji útesu*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, 276 s. ISBN 978-808-7378-526. s. 37.

³⁴MCLUHAN, Herbert Marshall. *Člověk, média a elektronická kultura: výběr z díla*. Vyd. 1. Brno: Jota, 2000, 415 s. ISBN 80-721-7128-3, s. 143.

³⁵APPADURAI, Arjun. *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. Minneapolis, Minn.: University of Minnesota Press, c1996, xi, 229 p. ISBN 08-166-2793-2.

*twin Enlightenment ideas of the triumphantly universal and the resiliently particular.*³⁶ Kniha *Modernity at Large* je tak postmoderní odpovědí antropologie na to, jak vnímá globalizaci a jak se staví proti jednosměrnému vnímání tohoto procesu jako jednotčího a souvislého, tj. „homogenizujícího“ pohledu. Média jakkoli se na ně v minulosti nahlíželo jako na objektivní nástroj racionalizace a modernizace, nestojí mimo společnost, ale jsou jednou ze společenských institucí.

Historická antropologie upozornila na to, že písemná kultura 18. století není produktem modernity ale procesem, jenž jí předcházela. Relativizuje zároveň vliv tištěných médií jako neochvějně známky pokroku. Proti technologickému determinismu a naivnímu evolučnímu progresu médií se postavili například Asa Briggs a Peter Burke v knize *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*, kde se rozhodli vedle sebe vyložit rozličné dějiny médií.³⁷ Peter Burke pohlížel na komunikaci v širším slova smyslu a pracoval s obrazy a materiální kulturou, např. architektonickými styly, odíváním a dalšími symboly.³⁸ Peter Burke a Asa Briggs obrátili také pozornost k otázce vztahu gramotnosti a mluveného jazyka. Nadřazenost jedné formy komunikace nad druhou odmítli a považovali tento pohled za neproduktivní, neboť ovlivňovalo naše další zkoumání. Naopak zdůrazňují jejich koexistenci a spolupráci. „*Despite all such continuities, this book will concentrate on changes in the media. In presenting these changes, an attempt will be made to avoid two dangers, that of asserting that everything has got worse or assuming that there has been continuous improvement.*“³⁹

Roger Chartier upozornil ovšem na to, že ani výzkum diskurzu nestačí k uchopení historické reality. Stejně důležitý pro něj byl kontext vzniku zkoumaných výpovědí. Musíme si tedy klást otázku, proč určitý pramen vznikl, za jaké politické a sociální situace. Kvantitativní metody v historiografii, používané historiky dějin mentalit, tuto okolnost zcela opomíjely. Jak se brzy ukázalo, posedlost čísly vedla k tomu, že se úroveň gramotnosti určovala podle velikosti knihovny. Jak ale ukázal Richard Dülmen v textu *Historická antropologie*, dějiny knihy prezentují oficiální vědění a liší se od dějin četby.⁴⁰ Lidé si

---

³⁶ APPADURAI, Arjun. *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. Minneapolis, Minn.: University of Minnesota Press, c1996, xi, 229 p. ISBN 08-166-2793-2, s. 42.

³⁷ BRIGGS, Asa a Peter BURKE. *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*. 3rd ed. Malden, MA: Polity, 2009, viii, 346 p. ISBN 978-074-5644-950.

³⁸ Srov. BURKE, Peter a [z anglického originálu ... přeložil Jiří Hanke za výrazného přispění M. Nondkové a V. PETKEVIČE]. *Žebráci, šarlatáni, papežové: historická antropologie raně novověké Itálie: eseje o vnímání a komunikaci*. Vyd. 1. Jinočany: H, 2007. ISBN 978-807-3190-699.

³⁹ BRIGGS, Asa a Peter BURKE. *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*. 3rd ed. Malden, MA: Polity, 2009, viii, 346 p. ISBN 978-074-5644-950. s. 3.

⁴⁰ DÜLMEN, Richard van. *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. 1. vyd. v českém jazyce.

často knihy pořizovali z reprezentativních důvodů. Dějiny mentalit měly zároveň tendenci vytvářet dichotomie, například dělení kultury na elitní a lidovou. Elitní kulturu spojovaly s intelektuální tvorbou, kdežto lidové pro ně představovalo pouhou spotřebu. Toto odlišení ztrácí smysl v momentě, kdy se ukázalo, že ostré dělení na čtoucí měšťanstvo a negramotné lidové vrstvy je nevěrohodné, jelikož nereflektuje to, že mnohé texty se běžně předčítaly v kostelech, ve školách či jinde. Díky literární vědě 60. let se změnil pohled na samotného čtenáře.⁴¹ Ten přestal být již pouhým pasivním příjemcem, ale naopak pomocí četby se projevil jako aktivní spolutvůrce textu a v některých případech mohl k textu dokonce zaujmout zcela nové inovativní porozumění. Proto je vhodné další výzkum směřovat směrem k četbě, což rozkrývá možnosti analýzy subjektivního vnímání a dekodování textu určitým čtenářem.

Vrátíme-li se zpět k médiím, není příliš užitečné nahlížet na ně tím způsobem, že by ze strany jedince docházelo pouze k neustálému přizpůsobování se. Příkladem svérázného způsobu čtení a porozumění textům se stal Ginzburgův Menocchio, jenž četl knihy prizmatem lidové kultury.⁴² Peter Burke Menocchia uvedl jako příklad kreativního čtení, což byl způsob čtení textu, který se rozcházel s intencí autora, tedy preferovaným způsobem čtení.⁴³ Menocchio je příkladem toho, že jedinec se podílí na konstrukci významu. Není možné jej tedy nezahrnout do procesu tvorby významu. Pro výzkum Krameriových novin z doby počátků národního obrození představuje v tomto ohledu unikátní pramen *Paměti Františka Vaváka*, který je píše nepřetržitě od roku 1770 do své smrti roku 1816. Tento vybraný typ pramenů umožňuje se vydat cestou zkoumání subjektivního vnímání skutečnosti tohoto českého vlastence, proměny jeho chování v čase, mírou a formou jeho skupinové identifikace.

Praha: Dokořán, 2002, 116 s. Bod. ISBN 80-865-6915-2. s. 71.

⁴¹Srov. BARTHES, Roland. *La morte de l'auteur*. In: BARTHES, Roland *Le bruissement de la langue. Essais critiques IV.*, Éditions du Seuil, Paríž 1984, s. 63-69.

⁴²GINZBURG, Carlo. *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Vyd. 1. Překlad Jiří Špaček. Praha: Argo, 2000, 223 s. Každodenní život, sv. 6. ISBN 80-720-3278-X.

⁴³BRIGGS, Asa a Peter BURKE. *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*. 3rd ed. Malden, MA: Polity, 2009, viii, 346 p. ISBN 978-074-5644-950. s. 64.

Kapitola 2

Krameriovy noviny a společnost na konci 18. století

Mohu si koupit noviny? K položení si této otázky bylo zapotřebí mnoho okolností. Tištěné noviny, vzniklé v 17. století, představují nové médium, které se a konci 18. století stalo jednou z důležitých zbraní národních hnutí a které je od té doby podle Habermase pevně spjato s občanskou společností.¹ Jak nicméně poznamenal Richard Dülmen, novým úkolem historické antropologie je odkrýt úlohu psaného slova, četby a médií ve společenském vývoji. Na písemnou kulturu 18. století nelze z této pozice nahlížet jako na produkt modernity, nýbrž je dána podmínkami, jež jí předcházely.² Jaké byly tyto podmínky v případě vzniku zpravodajství? Noviny představují novou formu masové komunikace. Jejich vznik spadá do konce 16. století. Za jejich předchůdce lze považovat letáky, pamflety a tzv. psané noviny, kterými se blíže zabýval Zdeněk Šimeček.³

Noviny 18. století vděčí za svůj úspěch rozvoji hospodářství a potřebě obchodníků po určitém druhu informací, které jim pomáhaly v jejich obchodní činnosti. Peter Burke v knize *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet* ukázal, že evropská informační centra, byla zároveň centry informačními.⁴ V českém prostředí to byl Zdeněk

---

¹HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Vyd. 1. Překlad Alena Bakešová, Josef Velek. Praha: Filosofia, 2000, 418 s. Morální a politická filosofie, sv. 8. ISBN 80-700-7134-6.

²DÜLMEN, Richard van. *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2002, 116 s. Bod. ISBN 80-865-6915-2, s. 71.

³ŠIMEČEK, Zdeněk. *Počátky novinového zpravodajství v Českých zemích*. Sborník historický 18, 1971, s. 5 - 38.

⁴BRIGGS, Asa a Peter BURKE. *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*. 3rd ed. Malden, MA: Polity, 2009, viii, 346 p. ISBN 978-074-5644-950.

Šimeček, kdo poukázal na mocenská centra rané Evropy, která byla místy, kde vznikaly velké tiskové kanceláře produkující informace, jež se poté šířily do ostatních zemí.

K ustavení komunikačních sítí velmi přispělo zavedení pravidelných poštovních spojů. Ty velmi napomohly ke změně vnímání času a prostoru. Vzdálenost se stala něčím, co se dalo překonat bez větších nesnází.

Významné bylo zrušení nevolnictví v roce 1781, kdy došlo k mobilitě i mezi skupinami obyvatelstva, kterým to do té doby neumožňovala vrchnost. Kontakt se vzdáleným světem měli zejména šlechtici na kavalírských cestách, duchovní, tuláci, studenti, obchodníci či poštmistři. Jednalo se o úzkou skupinu lidí, kteří nespádali pod žádnou vrchnost.

Středověký člověk žil s tím, že za hranicemi jeho světa existuje ještě svět jiný. Co ale tento svět představoval, bylo nahlíženo skrze více méně smyšlené příběhy. Způsob, jakým se mohl o vnějším světě dovědět, bylo rovněž pomocí textů, zejména cestopisů. Například cestopisy jsou plné popisů „cizího“. Historiky v současnosti ovšem upozorňují na to, že cestopis je především vzhledem do vlastní společnosti, než že by vypovídal něco o „druhém“. Například Lucie Storchová poukázala na to, že lidé vypovídají o cizím, exotickém skrze texty své vlastní kultury.⁵

Obraz světa se nicméně během času měnil a noviny, i když byly plné předsudků, podávaly tento obraz Evropy v mnohem celistvější podobě a hlavně v pravidelných intervalech. Noviny předkládaly pravidelné zprávy z dalekých zemí a nárokují si pravdivost. Kramerius přirovnává noviny ke kronikám, nicméně jeho noviny se dají označit za méně beletristické a více faktografické nežli kroniky. Byly rovněž snadněji přístupné širokému publiku. Noviny byly v neposlední řadě směsí několika různých textů z odlišných oblastí, což je další znak, který je odlišuje od kroniky. Domnívám se, že „mnohotextovost“ novin, tedy různé typy informací uvnitř jednoho formátu, zajistily jejich úspěch u veřejnosti.

Nesmíme zapomínat, že konec 18. století se nese ve znamení osvícenského racionalismu a noviny prezentovaly určitý druh vědění. Člověk, který četl a nosil je u sebe, minimálně prezentoval jistý zájem o svět kolem sebe a chtěl být jeho součástí. Vzdělání bylo hodnotou, které se stalo kusem měšťanské identity. Schopnost psát a číst se stala základní složkou lidskosti. Richard Dülmen upozornil na to, že proces alfabetizace ovšem nebyl bezprostředně vázán na praktické účely, ale vyrůstal ze sebeidentifikačního procesu měšťanstva.⁶ Za vhodný příklad nám může posloužit kniha. Ta není pouze znakem vědění a

---

⁵STORCHOVÁ, Lucie (ed.). *Mezi houfy lotrův se pustiti–: české cestopisy o Egyptě 15.-17. století*. Praha: Set out, 2005, 447 s. ISBN 80-862-7744-5.

⁶DÜLMEN, Richard van. *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2002, 116 s. Bod. ISBN 80-865-6915-2, s. 70.

vzdělanosti, symbolizuje zároveň jistou příslušnost a pomáhá k utváření sociálního statusu jeho nositele. V díle od Antonína Rybičky se dovídáme o českém profesoru a spisovateli Josefu Liboslavovi Zieglerovi, který se podle autora několikrát setkal s vyššími úředníky či vychovateli z vyšších kruhů a narazil přitom na zesměšňování české literatury a vzhledu českých knih „...vytýkající mimo jiné i to, že nemáme jiné leč löschpapírové literatury.“⁷ Rybička samozřejmě ospravedlňoval české knihy a upozorňoval na nakladatele a spisovatele, kteří vlastnili spisy tištěné na tom nejlepším velínovém papíru. Celá záležitost ovšem neskončila pouhou obhajobou, ale vyvolala u Zieglera podle Rybičky značnou odezvu v podobě demonstrace těchto knih. „Ziegler náš předsevzav sobě, že jmenované hanobitele a odrodilce zahanbí a ze lži pokárá, zjednal sobě takového exempláře knih českých na pevném bílém papíře tištěných, jakož byly: Krameriovy povídky Robinson, Zrcadlo šlechtnosti, Nejdelého překlady z Gessnera... a dada je on dobře svázati, nosíval je potom s sebou do hodiny české ke čtení se žáky svými.“ O tom, jak důležitý byl vzhled knihy, svědčí také Krameriova inzerce v jeho novinách na knihy, které prodával. Kromě názvu knihy vždy zmiňoval ještě typ papíru, na kterém je vytištěna.

U Kraméryusa na plácku sw. Aněžky Nr. 876 gsau k dostánj tyto knihy:

Básně w řeči wázané. Od Wáclawa Tháma. Na posstowském papjru, dwogj sebránj. Za 20 kr.

Medea. Komedye. Na psacým papjru. Za 2 kr.

Loupežnjcy. Komedye. Na nekliženém pajru. Za 14 kr.

*Wděčná Dcera. Komedye. Na nekliženém pajru. Za 6 kr.*⁸

Předchozí ukázky chtěly poukázat na to, jak byl kromě obsahu významný také samotný formát tiskovin a jejich celkový vzhled. Nemáme důvod nevěřit, že by tomu s novinami bylo jinak, a jistě sloužily k sebe prezentaci stejným způsobem jako knihy.

2.1 Evropa jako jedna velká síť

„W předposledních Nowinách Pan král v P-ch byl poukázán, by Nowin od Pana Posstmistra nymburského požádal, kdež byl za ně penjze složil. Tjmtó poznamenánjm nebyl naprosto můg aumysl gmenowaného Pana Posstmistra, gehož slowůtnost wúbec známa gest, v tomto neymenssim stihati, ba ani urazyti, anobrž mjnil sem tjm, by Pan král swým požádánjm v téhož Pana Posstmistra

---

⁷RYBIČKA, Antonín. *Přední křísitelé národa českého*. Praha 1883, s. 36.

⁸Krameriovy c. k. *Pražské poštovské noviny*, Nro. 7., ze dne 13. 2. 1790

*tolik wymohl, aby gemu Nowiny pořádně docházely. Protož Wyse prawené po-
znamenánj nebudiž k nižádné urážce, aniž k neymenssimu zlahčenj slowůtnosti
podotknutého P. Posstmistra.*⁹

Moderní technologie od silnic po poštu až telefon vsugerovaly představu, že podstatou moderní doby je schopnost v pravý čas přenést informace z jednoho místa na druhý.¹⁰ Na komunikaci se nahlíželo jako na dopravu. Tzv. *přenosový model* počítal s tím, že samotná doprava nemá na výsledné sdělení žádný vliv. Nicméně tato část práce chce poukázat na to, že tomu tak není. Krameriovy noviny by stěží mohly dosáhnout takového úspěchu, nebýt poštovníků, kteří se již po staletí distribucí různých letáků a tiskovin zabývali ze své soukromé iniciativy. Z počátku této jejich činnosti máme několik nepřímých důkazů. Není jisté ani náhodou, že u názvu novin vycházejících již od poloviny 17. století se objevují slova jako *pošta*, *poštovní*, či *posel*. Tyto názvy dále přetrvávají v pozdější době, například z novínového ceníku z roku 1838 se dovídáme názvy novin jako *Prager Post-Zeitungen*, *Pražský posel*, *Morningpost* či *Frankfurter Oberpostamts Zeitung*, jež svědčí o propojení pošty a novinové produkce.¹¹ Také první česky psané noviny od F. K. Rosenmüllera toto propojení dosvědčují, neboť neměly pevně ustálený název. Ten se měnil podle dne příjezdu poštovního vozu na „*Outerní/Sobotní Pražské poštovské noviny z rozličných zemích přicházející s obzvláštním Jeho Císařské a Královské Milosti Nadáním obdarované.*“¹² Prameny ohledně distribuce novin jsou k dispozici zejména až v době, kdy se objevuje snaha státu o kontrolu tiskovin na svém území v době francouzských nepokojů.¹³ Situace v Evropě měla za následek zvýšený zájem o to, jaké tiskoviny se do země dovážely. Vycházelo tak velké množství nařízení k cenzuře tisku. Krameriovy noviny z jara roku 1791 upozorňují na to, že poštovníci by měli zabránit francouzským novinám v tom, aby se dostaly do země, neboť existuje hrozba povstání. „*Knjže Taxis, jakožto Řjsský dědičný Posstmistr, dal poručenj Řjsským posstám, aby některých francauzských nowin a žurnalů nepřigjmaly, aniž dále rozesýlati dopustily, poněwadžby podlé nich snadně w Německých zemjch různice powstati*

⁹ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 36., ze dne 4. 9. 1790

¹⁰ JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Média a společnost*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, 207 s. ISBN 978-807-3672-874, s. 47.

¹¹ Více in: *Novinový ceník vydaný nejvyšší dvorskou expedicí novin ve Vídni pro rok 1838*, PM Pražský Poštovní Úřad 650, př. č. 454/29.

¹² BERÁNKOVÁ, Milena: *Dějiny československé žurnalistiky*. Novinář, Praha 1981, s. 25.

¹³ Nejvýznamnějším pramenem pro konec 18. a začátek 19. století je *Novoroční poštovní knížka expeditora poštovního pražského vrchního úřadu Václava Schwarze pro rok 1800* se seznamem novin, týdeníků a měsíčníků, na které šlo uzavřít předplatné a ceník předplatného. PM podsbírka Pražský poštovní úřad, př. číslo 405/27.

*mohly (Wjd. R.n. 21).*¹⁴

Poštmistři měli všechny předpoklady k tomu, aby distribuci novin prováděli. Vyznačovali se svobodou pohybu, ze své profese měli u sebe běžně různé písemnosti a podléhali cenzurnímu úřadu, čímž nevzbuzovali podezření za šíření nedovolených zpráv. Po francouzské revoluci se již státní správa začíná zajímat o regulaci novin také například pomocí kolkovného, o kterém hovoří Schönfeld ve svých novinách z 6. června roku 1790. „*P. P. Poněwadź čas prenumeracy obdrzugjcých nowin giž ku konci běžj, a dlé dworské rezolucy od 1.ho čerwence vssickny nowiny kolkowané (sstemplowané) a ten wyměřený výghost hned složen býti musý.*“¹⁵ Tato daň na tiskoviny měla vliv na jejich výslednou cenu či dokonce jejich zánik.¹⁶

Hlavní předností poštmistřů byla především rychlost, se kterou zboží a korespondenci převáželi. Ta byla ovšem výsledkem zdokonalování poštovních spojů a jejich důkladné údržby. Poštovní trati se dělily na jednotlivé „přepřahací stanice“, tzv. „poštovní relé“, kde si pošt mistr mohl nechat zapřáhnout čerstvé koně k jízdě. Tímto způsobem byla propojena všechna důležitá centra Habsburské říše. Tato finančně nákladná služba původně sloužila pro potřeby panovníka, ale brzy se stala celospolečenskou záležitostí. Poštmistři často zaměstnávali písaře a personál, který se jim staral o chod stanice a údržbu vozů a koní. Každá stanice musela být vybavena alespoň dvěma koňmi s kočím vozem, v případě Prahy to byli koně tři.¹⁷ Během válečného stavu museli mít poštmistři k dispozici více koní. Krameriovy noviny hovoří dokonce o tom, aby měli k dispozici minimálně 36 koní.¹⁸ V polovině 18. století došlo k ustálení poštovních spojení a od roku 1748 byly zaváděny pravidelné jízdy pro cestující, tzv. *diligence*, což již vypovídá o jistém stavu silnic a vyšší míře spolehlivosti poštovních služeb.

Jaký byl tedy vztah mezi poštmistry a Krameriem? Poštmistři pro Krameria představovali důležitý zdroj informací. Níže uvedený příspěvek z července roku 1791 nás odkazuje k výpovědi pošt mistra Druera ohledně útěku krále Ludvíka XVI. z Francie. „*O francauzském králj, jak jej při útěku z Paříže vrátili zpět. Posstmistr w Menehuldu Pan Druer, kterýž sám do Paříže přissel, při zemském shromážděnj toto wyprawowal: Dne 21 wečer okolo 7mé hodiny gel kočár skrz Menehuld, kterýž mu podezřelý přicházel, poněwadź ws-*

¹⁴Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 12., ze dne 19. 3. 1791

¹⁵Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro. 23., ze dne 6. 6. 1789

¹⁶Kramerius například přestal vydávat své Kalendáře Tolerancí roku 1799 díky uvalení kolkovné daně i na tyto tiskoviny. Ukázky novinových kolků jsou součástí obrazové přílohy této práce.

¹⁷Roubík, František: *K vývoji poštovníctví v Čechách v 16. – 18. století.*, Sborník Archivu ministerstva vnitra, sv. X, Praha 1937, s. 257.

¹⁸Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 20., ze dne 22. 5. 1790

secky osoby w něm sedjcy byly ustrašené, a své twáře pokrýwaly. On krále předtjm nikdy newiděl, a proto ho také neznal, wssak ale wytáhl swůg kredytyw, a podlé obrazu na něm poznal, že tato podoba s podobau toho Pána we loge welmi dobře se srownáwá.“¹⁹

Vliv poštovníků byl v 90. letech 18. století na vzestupu. Ve své práci *Distribuce novin z rukou poštovníků* jsem poukázala na to, že Kramerius po roce 1793 stále více při psaní zpráv vycházel z informačních zdrojů od poštovníků a psaná korespondence od ostatních zpravodajů byla utlumena.²⁰ Úvod svých článků po roce 1793 začíná stále častěji slovy „*Poslednj řjšská possta přinesla nám té zpráwy*“²¹, či „*S poslednj posstau tyto zpráwy přicházegj.*“²² Závislost na poště odráží také úryvek z Krameriových novin ze dne 19. 1. 1793, kde si Kramerius stěžuje na špatné fungování pošty a nemožnost tak rychle čtenářům předat aktuální zprávy ze světa. „*Následugjcy přjběh giž předesslého týhodne přissel nám k rukaum, než že possta swým řádným časem nepřissla, gakož se to nynj častegi stáwá, nebylo nám možné wúbec w známost ho uwesti.*“²³ Poštovníci vedle toho, že působili jako informátoři, distribuovali velké množství zahraničního tisku, jenž poté Kramerius přepisoval do svých novin.²⁴ Jednalo se o běžnou praxi, nicméně, jak uvidíme v části věnované Schönfeldovým novinám, toto přepisování mělo své hranice. Zdeněk Šimeček ve svém článku *Novinové zpravodajství v Pražských novinách na sklonku 18. století* zmínil celkem 22 zahraničních novin, které Kramerius ještě za svého působení u Schönfelda využíval jako zdroj pro své noviny. Nejvýznamnějším zdrojem byly vídeňské *Wiener Diarum*. Ty ve Vídni vycházely každý den, ale Kramerius podle údajů, jež uvádí ve svých novinách, odebíral páteční vydání. Poštovníci distribuovali také Krameriovy noviny a knihy a to nejen po Čechách, ale také na Moravu, do Slezska, Uher a Slovenska. Ukázka z 29. 1. 1791 nám potvrzuje, že poštovníci a poštovní písaři vybírali předplatné na tyto druhy tiskovin:

„Kdyby někteřj Pánj Milownjcy Českého gazyka okolo Wysokého Meyta na tuto welmi prospěssnau a zagisté čtenj hodnau knihu, tak nazwanau, Přjběh Mladssjho Robinzona, 30 kr. napředplatiti chtěli, tedy w témž mjstě Wysokém Meytě Pan Posstmistr Wáclaw Kossek toto napředplacenj od nich za 10 dnj přigjmati bude.

¹⁹ *Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny*, Nro. 29., ze dne 16. 7. 1791

²⁰ BOUŠOVÁ, Irena. *Distribuce novin z rukou poštovníků. O vytváření komunikačních sítí mezi čtenáři Krameriových novin*. Praha 2010.

²¹ *Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny*, Nro 19. ze dne 11. 5. 1793

²² *Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny*, Nro 14. ze dne 4. 5. 1794

²³ *Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny*, Nro. 3., ze dne 19. 1. 1793

²⁴ ŠIMEČEK, Zdeněk. *Novinové zpravodajství v Pražských novinách na sklonku 18. století (Rozšiřování zpravodajské sítě a její celorakouská orientace)*. SHS 32, Praha, Brno 2007, s. 39 - 53. s. 44.

Na Háně w Morawě Páni Milownjcy Českých knih, a zwlásst kteřj sobě Mladssjho Robinzona za ten skrowný penjz 30 kr. zgednati žádostiwi gsau, nechť se ohlásý u Pana Ignacya Suchánka posstowského Pjsaře we Wysskowě, a on od nich předplacenj 30 kr. až do 14 unora přigjmati bude. Pro Pana Suchánka slussná náhrada následowati bude.“²⁵

Noviny si bylo možné přímo vyzvednout také u Krameria vždy v pátek po 11. hodině v České expedici na Malé Straně a platilo se půlroční předplatné 1zł. 50kr. Pošta je distribuovala v sobotu s poštovním spojením a cena předplatného spolu s dopravou stála 2zł. 10kr.²⁶ Při platbě dostal předplatitel tzv. kvitanci, která sloužila stvrzenka na zaplacené předplatné.²⁷ Kramerius se nicméně potýkal s problémy, že noviny nechodí včas svým předplatitelům a on tráví mnoho času na poště, což ho stálo také peníze navíc. Celou starost o placení a distribuci tedy po roce vydávání novin předal zcela do kompetence pošty. Pošta od roku 1789 začala vyřizovat *rekomandace* soukromých osob a za tyto zásilky se v případě ztráty zaručila.²⁸ Mezi tyto zásilky patřily také peněžní dopisy. Celý proces a důvody, proč lidé měli posílat peníze na poštu, popisoval Kramerius v polovině roku 1790 následovně:

„Gá tuto konečně oznagugi a prohlassugi, že: 1) takowé penjze za Nowiny toliko zdeyssimu králowskému wrchnjmu posstowskému Auřadu přimáležj, 2) Když se takowé penjze za Nowiny na týž kral. posstowský Auřad attresyruugi, tedy gá odesseho zbytečného vyplácenj listů z possty cele oswobozen gsem, následowně wsseliké daremné a obtjžné autraty od mé strany odpadnau, 3) Takowé odwedené penjze y gméno Pana Předplatitele králowský posstowský auřad hned do protokollu wtáhne, kwitancý na to vydá, a pak pořádně Nowiny odsýlá, naproti tomu, kdož mně, genž po posstě Nowiny bere, za též Nowiny penjze odessle, tenť ne tak hned pořádně odsýlánj Nowin očekáwati může, neboť gá, bez toho gsa neustále pracý zaneprázdňen, nemohu hned gednohokaždého gméno a gehu napředzaplacené quantum králowskému posstowskému auřadu donásseti, aneb ginák w známost uwáděti, poněwadž týž posstowský Auřad od mé České Expedycý vzdálen, a wewsem Nowin se týkagicým gednánj docela oddělen gest. 4)

²⁵ *Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny*, Nro. 5., ze dne 29. 1. 1791

²⁶ Cena je zmíněna například v Krameriových c. k. pražských poštovských novinách, Nro. 2., ze dne 9. 1. 1790.

²⁷ Ukázky kvitancí jsou součástí obrazové přílohy této práce.

²⁸ ČTVRTNÍK, Pavel, Jan GALUŠKA a Patricia TOŠNEROVÁ. *Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Vyd. 1. Liberec: Kniha 555, 2008, 191 s. ISBN 978-808-6660-233, s. 43.

Poslész skrz uskrowněnj gak práce tak y mého obtěžného zbytečného vydání k té nuzné potřebě přiveden gsem, že napotom na penjze za takowé Nowiny, které po posstě gdau, žádného wjc upsánj neb kwitancý newydám.“²⁹

Z výše uvedených činností by se tedy dalo říct, že Krameriovův úspěch závisel právě na dobrém vztahu s poštmiistry, čemuž odpovídá také úvodní omluvný dopis Krameria směrem k panu poštmiistrovi nymburskému, jenž vypovídá o úpěnlivé snaze si poštmiistra usmířit. Celému dopisu předcházela, dalo by se říci neškodný, ale ve svém důsledku nešťastný Krameriovův komentář ze dne 21. srpna 1790 směrem k předplatiteli jeho novin. Kramerius v něm píše: „*Pan Král w P-ch požádá Nowin od Nymburského Pana Posstmiistra, u kteréhož ge byl zaplatil.*“³⁰ Čtenáři nedocházely noviny včas, což byl běžný problém. Nicméně tato poznámka musela způsobit poštmiistrovi újmu na cti a jistě tak následoval spor, jež si ale Kramerius nemohl dovolit a skončil tak omluvou ihned o dvě čísla později.

2.2 Kramerius a konkurence mezi knihtiskaři

„Upřjmný Čechu, neymilegssi Pane Kraméryus! Necht' Wám předewssim řeknu, že gá práwě z wlastenské lásky (a takových geť mnoho giných) krom Wassich znamenitých posstowských také Ssenfeldské České Nowiny беру. Nebudeť Wás snad tagno, že Ssenfeldský Český Nowinář celé Wasse Nowiny Nro. 14té do swých Nowin do Nra. 15ho přewzal. Gá se dobře pamatugi, že týž Ssenfeldský Český Nowinář gakýsy — hned před rokem w čerwnu městy w zwlásstni zprávě prohlásyl, že we wjce Nowin Českých z Německých překládati, takž se to potud stáwalo, nýbrž wlastně komponyrowati chce. A hle! Geho kompozycý tak daleko přissla, že on negen Nowin nekomponyruge, anzi gich překládá, nýbrž zrowna z Wassich Nowin přepisuge. Takéli to dobrým práwem trpěti můžete, aby kdo giný Wassi pracý aspoň v těch, kdož Wassich Nowin potud nečtau, pochwaly hledal: K tomu takéli se to dobrým práwem děge, abychom my Prenumeranti wssecky ty články, kteréž ste Wy nám w swých novinách před týhodnem w známost uwedli, po týhodni opět w Ssenfeldských Nowinách čtli: arcí tato má žaloba Wás se netýká, anobrž gest to k Wassi wětssi pochvale, že nad Wassi práce giný nic lepssiho sepsati schopen není, ale to w skutku není wěc slutá, abychom my Prenumeranti za náš plat dwakrát stejné Nowiny brali. Co ostatně

²⁹Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 26., ze dne 26. 6. 1790

³⁰Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 34., ze dne 21. 8. 1790

KAPITOLA 2. KRAMERIOVY NOVINY A SPOLEČNOST NA KONCI 18. STOLETÍ

*sobě myslim, toho ani wygewiti nechcy. Měgte se dobře. W K-ch. Zústáwám upřimný Čech J-R.*³¹

Podle údajů Josefa Volfa bylo v Praze na konci 18. století něco kolem 11 až 12 knihtiskáren.³² Nejsilnější tiskárna byla ta schönfeldská, která vlastnila 17 lisů. Pouze ale dvě tiskárny vydávaly noviny. A právě těmto dvěma tiskařům je věnována tato kapitola. Knih-tiskař Jana Ferdinanda ze Schönfeldu roku 1782 získal privilegium na tisk německy psaných Pražských novin. Ten je od té doby tiskl pod názvem *Kaiserlich-koeniglich privilegirte Prager Zeitung*. Svou činnost o dva roky později rozšířil o vydávání českých novin a měl tak na starosti jediné dva tisky, které v té době v Čechách vycházely. Německá varianta těchto novin byla obsáhlejší a měla častější periodicitu než ta česká. Od roku 1789 německé noviny vycházely 3krát týdně a od roku 1814 dokonce každý den.³³ České noviny Schönfeld získal pod správu po smrti dědiců Rosenmüllerových roku 1784. Ovšem k jejich vydávání přistoupil až s počátkem roku 1786 a tyto noviny nesly oficiální název *Schönfeldské císařsko-královské pražské noviny*.³⁴ Právě v této době je u J. Ferdinanda ze Schönfeldu jako redaktor zaměstnán V. M. Kramerius, který měl vydávání těchto českých novin na starosti. Poté, co Kramerius opustil Schönfeldovu dílnu, na místo redaktora nastupuje Václav Thám, český básník a divadelník.

Podívejme se nyní na základní parametry Krameriových novin. Ty představují jedinečný pramen, jelikož vycházely nepřetržitě od července roku 1789 do roku 1821. Zpočátku byly vydávány pod označením Krameriovy císařské královské pražské poštovské noviny, ale jejich název se několikrát během let změnil.³⁵ Sám V. M. Kramerius tyto noviny vydával do své smrti roku 1808. Poté se jich ujímají jeho tehdejší spolupracovníci Jan Rulík a František Jan Tomsa. Později noviny přebírá syn M. Krameria Rodomil Kramerius, který je vede až

³¹ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro.16., ze dne 17. 4. 1790

³² VOLF, Josef. *O tiskařích, nakladatelích a knihkupcích v Praze za Josefa II.* Praha : s.n., 1929, s. 4.

³³ LAISKE, Miroslav. *Časopisectví v Čechách 1650-1847: Příspěvek k soupisu periodického tisku zejména novin a časopisů.* Praha: Národní knihovna v Praze, 1959, 179 s.

³⁴ První číslo vychází 7. 1. 1786. Jejich název se během let několikrát změnil. Jmenovaly se *Cýsařské Královské prywilegírované Pražské Posstowské Nowiny* (6.1.1791-30.6.1812), *Cýsařské Královské Pražské Posstowské Nowiny* (7.7.1812-26.3.1814), *Cýsařské královské Pražské Nowiny* (2.4.1814-28.12.1817), *Cýsařské královské prywilegírované Pražské Nowiny* (3.1.1818-30.6.1819) in LAISKE, Miroslav. *Časopisectví v Čechách 1650-1847: Příspěvek k soupisu periodického tisku zejména novin a časopisů.* Praha: Národní knihovna v Praze, 1959, 179 s.

³⁵ Dále jako *Kraméryusovy Cýsařské král. Wlastenské nowiny* (29. 1. 1791 - 28. 12.1805; opět 1817-19), *Cýsařské královské vlastenské nowiny* (1.1.1806-23.12.1815), *Kramériusowy cýsařské, královské, vlastenské nowiny pro weškeren národ slovenský* (1816), *Nowiny* (1820) in LAISKE, Miroslav. *Časopisectví v Čechách 1650-1847: Příspěvek k soupisu periodického tisku zejména novin a časopisů.* Praha: Národní knihovna v Praze, 1959, 179 s.

do jejich zániku roku 1821. Poslední ročníky redigoval Rodomil s Fr. Bohumilem Tomsou, synovcem Fr. Jana Tomsy. Po celou dobu vycházely jednou týdně, i když zejména později docházelo k výkyvům v jejich vydávání. Například milčický rychtář František Vavák, který Krameriovy noviny odebíral od doby jejich vzniku, tedy roku 1789, roku 1816 píše, proč si noviny přestává předplácet toto:

„*Od Nového roku a měsíce ledna přestal jsem bráti a čísti české Krameriovy Pražské noviny, protože je řádně každý tejden dosahovati nemohu; někdy 2 i 3 neděle nic, někdy 2 a 3 archy najednou, někdy zas jeden arch nebo dva scházely. Neboť zdejší Kvasničková každý tejden do Prahy nechodí, já pak zas do Sadský, kde i německé noviny čtou, jíti nemohu, abych tam co zvěděl. Jestli pak zde jiní noviny bráti budou aneb já je ze Sadský neb Škramníka kdy dosáhnu, z nich sem, co pamětního bude, napsati neopominu, ač již na sobě cítím, že dlouho psáti nebudu.*“³⁶

Aplikujeme-li na Krameriovy noviny Kunczikovy podmínky pro masová média, zjistíme, že podle parametrů nelze jednoznačně o masovosti tohoto média hovořit.³⁷ Nesplňuje zejména jednu z požadovaných náležitostí. Nabízené obsahy v Krameriových novinách nejsou určeny ke krátkodobému užití. Krameriovy noviny byly vázány do ročníků. Často také docházelo k jejich opakovanému prodeji, i když se jednalo o stará čísla novin. V druhém čísle ročníku 1790 se například uvádí: „*Podobně u mne pozůstávají Gustě 4 celé exempláře lonských pololetních Českých posstovských Nowin, pro Milowniky Českých knih a pamětních příběhů nechaji se w skrowné ceně.*“³⁸

Noviny jako takové představují specifický útvar, který díky své formě a obsahu je snadno odlišitelný od ostatních médií. Lze je tedy snadno identifikovat například díky svému formátu, typu papíru, na kterém jsou tištěny, či specifických témat. Pro následující komparaci byly vybrány *Schönfeldské císařsko-královské pražské noviny* z roku 1789, konkrétně květen až srpen z roku 1789, poté ještě počátek roku 1790 a čísla z přelomu dubna a května, kdy vrcholil spor mezi oběma tiskaři. Co se týče obsahu novin, oba tiskaři věnují větší část textu zprávám ze zahraničí týkajících se válek, diplomatických jednání či informací o

³⁶VAVÁK, František Jan. *Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, Kniha VI-VII (1810-1816) / [k vyd. přípr. Martin Kučera]. - Vyd. 1. - V Praze : Karolinum, 2009. - 484 s.; 21 cm. - (Prameny k dějinám českého myšlení; 11). - Vyd.: Univerzita Karlova ISBN 978-80-246-1482-3, s. 410.

³⁷JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Média a společnost*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, 207 s. ISBN 978-807-3672-874, s. 17.

³⁸*Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro.2., ze dne 9. 1. 1790

královské rodině. Poměr zahraniční a domácí politiky bývá u obou stejný. Jak Krameriovy tak Schönfeldovy noviny se dělily do rubrik. Oboje přinášely zprávy zejména z válečných tažení, politické zprávy, zákony, patenty, císařská nařízení a oběžníky, informace o loterii a tržních cenách. Kramerius pravděpodobně od Schönfelda zavedl tzv. závěsek neboli přílohu s inzercí na prodej zboží všeho druhu či recenzemi na knihy. U obou novin byla rovněž stejná periodicita a rozdíl nenalezneme ani v ceně, jež podle novoroční Poštovní knížky z roku 1800 odpovídala 5zl. za roční předplatné.³⁹ Standardní počet stran u obou novin byl 8 stran. U Krameriových novin se tento formát udržel až do roku 1803, kdy se snížil počet stran na polovinu. Pokud noviny měly větší rozsah, obsahovaly přílohu či reagovaly na závažné události. Velké množství příloh obsahují ročníky 1791 až 1793. Extrémní velikost Krameriových novin v počtu 16 stran lze najít ze dne 9. 11. roku 1793, kdy informující o popravě Marie Antoinetty.⁴⁰

Oba tiskaři používali podobnou formu propagace novin. V Krameriových novinách ze dne 17. 4. 1790 se dovídáme, že novinář pracující pro J. F. ze Schönfeldu se loňského roku chystal vydávat noviny a upozorňoval na to ve zvláštním letáku. „*Gá se dobře pamatugi, že týž Ssenfeldský Český Nowinář gakýsy — hned před rokem w čerwnu městy w zwlásstni zprávě prohlásyl, že we wjce Nowin Českých z Německých překládati, takž se to potud stávalo, nýbrž vlastně komponyrowati chce.*“⁴¹ Jak tuto zvláštnost vysvětlit? Neboť je zajímavé, že Schönfeld nechal opět do ulic roznášet letáky s příchodem nového redaktora, i když se jeho noviny vydávaly již téměř tři roky bez přestání, a to i po odchodu Krameria z jeho dílny. Jako pravděpodobné se zdá, že tento způsob reklamy sloužil ke konkurenčnímu boji mezi tiskaři. Je rovněž možné, že v momentě, když nastoupil na místo redaktora nový novinář, dávalo se to veřejnosti ve známost. Oznámení nového redaktora je ale přetištěné rovněž v čísle 23 ze dne 13. 6. *Schönfeldských císařsko-královských pražských novin.*⁴² Bylo běžnou praxí, že vydavatelé novin mezi lid roznegli či rozeslali oznámení o vydávání novin, které by se dalo přirovnat k dnešnímu reklamnímu letáku. Stejným způsobem postupoval Kramerius, když čtenáře v letáku ze dne 6. 6. 1789 seznamoval se svým záměrem vydávat noviny. Zde se zavazoval čtenáři, že bude vydávat různé druhy informací, a podrobně vypisoval jednotlivá témata, o která se bude zajímat.⁴³

³⁹ *Novoroční poštovní knížka expeditora poštovního pražského vrchního úřadu Václava Schwarze pro rok 1800 se seznamem novin, týdeníků a měsíčníků, na které lze uzavřít předplatné a ceník předplatného, PM podsbírka Pražský poštovní úřad, př. číslo 405/27.*

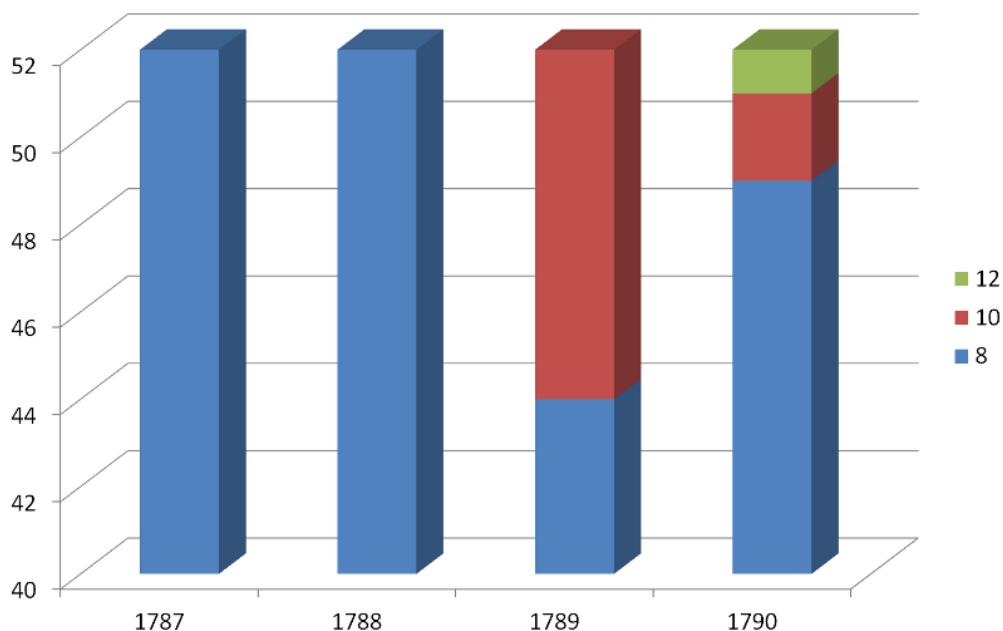
⁴⁰ *Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny*, Nro. 45., ze dne 19. 11. 1793

⁴¹ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 16., ze dne 17. 4. 1790

⁴² *Schönfeldské c. k. pražské noviny*, Nro. 23., ze dne 13. 6. 1789

⁴³ Tento leták přetiskl Jan Novotný in NOVOTNÝ, Jan. *Matěj Václav Kramerius*, Vyd. 1. Brno: Nakl. Melantrich, 1973, 364 s., s. 309-314.

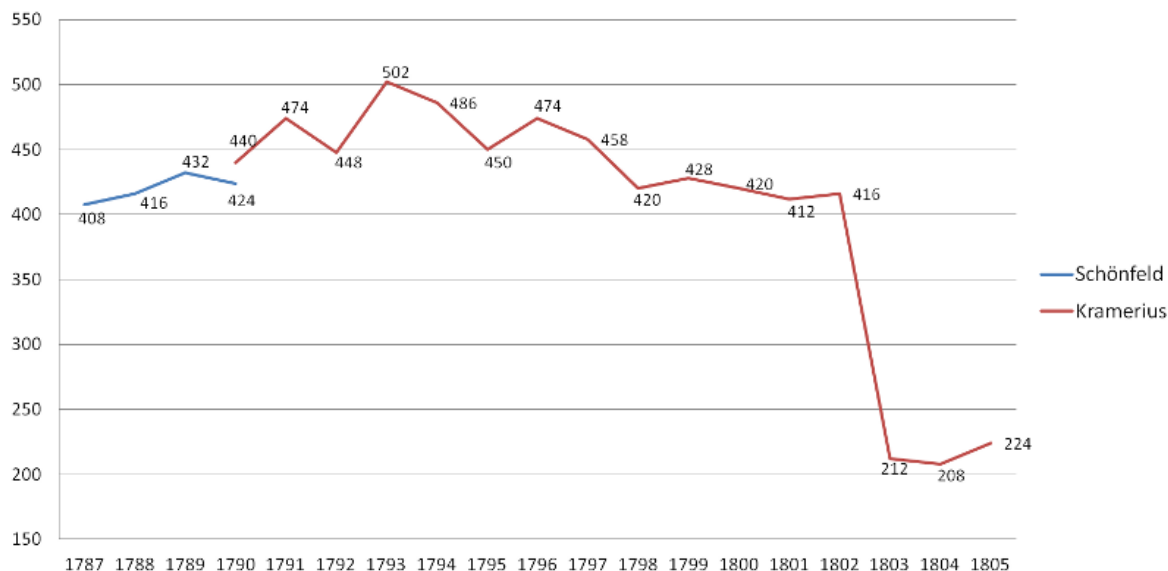
Obrázek 2.1: Počet stránek ve vydání Schönfeldových novin

Zajímavé je srovnání velikosti jednotlivých čísel Schönfeldových novin. Počet stran, jak vidíme z obrázku 2.1, narůstá s odchodem Krameria. Údaj není přesný, některé přílohy k novinám se nedochovaly, nicméně do poloviny roku mají stabilně osm stran. Po odchodu Krameria se tento trend mění, neboť se nápadně zvyšuje počet stran jednotlivých čísel a od června do prosince roku 1790 je najednou osm 10 stránkových výtisků. Jako vysvětlení lze použít snahu Schönfelda držet krok s Krameriem.

Přes výše zmíněné podobnosti mezi *Krameriovými c. k. Pražskými poštovskými novinami* a *Schönfeldskými císařsko-královskými pražskými novinami* lze nalézt mnoho odlišností. Ty se mezi sebou navzájem liší jak z hlediska tematických okruhů, ze kterých se tiskovina skládá, poměru mezi jednotlivými rubrikami, či samotného jazyka použitého ke komunikaci, nemluvně o vztahu k publiku. U Schönfelda bychom marně hledali adresná vyjádření ke konkrétním čtenářům. I když je u Schönfelda znatelný nárůst počtu stran během let 1789 a 1790, zdaleka nedosahuje Krameriově produkci, jak znázorňuje obrázek 2.2.

Nápadný rozdíl představuje umístění textů u obou tiskařů. Schönfeld první stranu věnuje zprávám z Čech, kdežto Kramerius toto téma nechává až na poslední strany těsně před přílohou. U Schönfelda jsou rovněž jednotlivé zprávy ze zahraničí kratšího rázu, což je dáno nejspíš přejímáním zpráv ze zahraničních tisků a nedostatkem korespondence, čemuž

KAPITOLA 2. KRAMERIOVY NOVINY A SPOLEČNOST NA KONCI 18. STOLETÍ

Obrázek 2.2: Celkový počet stránek v roce u Schönfeldských a Krameriových novin

se blíže věnuji níže. Do válečných zpráv Schönfeld promítal pocity a reakce lidí na popisované události, což nebylo pro Krameria typické. Výjimkou v tomto ohledu nejsou také různé pověry či hrůzostrašné povídky. Schönfeld například v červnovém čísle z roku 1789 hned na prvních stránkách svých novin přetiskl tuto zprávu: „*Nedáwno porodilo gisté děwče 3 děti nagednau. Tot syce nenj arcy žádná tak welmi znamenitá wěc, ale gest podiwenj hodno, že každému dítěti giného otece přikládá. – je to věda, zjistit čí které je.*“⁴⁴ Ne že by Kramerius tento typ zpráv do svých novin také někdy nezahrnul. Bylo to ovšem v mnohem menší míře a až v zadní části novin. Schönfeld rovněž neodlišuje jednotlivé zprávy podle jejich věrohodnosti, kdežto Kramerius má tendence různé zdroje hodnotit podle jejich kvality. Například píše: „*Dle Gráckých, tak zwaných Sedlských Nowin, Turecká pewnost má býti v poslednjm taženj. Jmenowané nowiny giž několikrát Čtenáře oklamaly.*“⁴⁵

Schönfeld věnoval velký prostor guberniálním nařízením či patentům a podrobně vypisoval jednotlivé paragrafy v plném znění. Toto téma přibližně zabíralo rozsah 1,5 strany. Kramerius oproti tomu podával kratší výtah zpracovaný tím způsobem, aby mu čtenáři dobře rozuměli. Rozsah byl oproti Schönfeldovi v průměru třetinový. Zásadní rozdíl ovšem mezi Schönfeldovými a Krameriovými novinami tkví zejména v posledních částech textu. U Schönfeldových novin převažovaly jiné druhy informací než u Krameria. V Schönfeldových novinách nalezneme často oznámení o hledaných osobách, jak ukazují noviny z 27.

⁴⁴ Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro. 26., ze dne 27. 6. 1789

⁴⁵ Krameriový c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 2., ze dne 9. 1. 1790

6. 1789: „*Od 21 čerwna, Martin Wetig, sedlák, 21 let starý, z Ottenryt rozený, z plánu utekl. Od 21 čerwna, Marya Anna Maymayrowa, wogačka, 35 let stará, z Řjsse rozená, dne 6ho čerwna z Hořowic utekla, a s nj Jan Bohumil Fryk, 36 let starý, z welkéjo heyna w Sassých rozený.*“⁴⁶ Asi nejpalcivější je opakující se inzerce na stejné zboží, což nedává pocit aktuálnosti novin. U Schönfelda chybí téměř reklama na nové či staré knihy. Velmi zřídka se objevuje drobnější dílo od V. Tháma, například: „*Poněwadž nynj opět dostatečnau zásobu gak starých tak nowých wyborných zpiwomluw pohromadě mám, a tedy w wydáwánj mých Českých básnj opět pokračowati mohu, tedy ať oni, kteřj na třetj sebránj napředplatiti chtějj, se v mné w Schönfeldském domě ohlásegj, dež gim po složenj 10 kr. tisštěné wyswědčenj dám. Wáclaw Thám.*“⁴⁷ Čím naopak Schönfeld nad Krameria vyčníval, byly zprávy týkající se divadelních představení. Prvnímu číslu Schönfeldových novin ze dne 2. 1. 1790 vévodí příběh o knížeti, který měl problém s pitím alkoholu, což si uvědomil teprve v momentě, když navštívil divadlo, kde spatřil hru o opilém knížeti. „*Knjže několik slz z očj wytjral... Co má tato sprostá pohádka znamenati? – Běda nepřátelům diwadel! Kteřj geho užitek nikde nemohau naleznauti, kdyby to gen k sprosté pohádce mělo býti podobné. — Kdo gest takowým slepcem, a užitek nepoznal, gest dobré diwadlo skrze wztahowánj na knjžata, pani, kněžj, měssťany y sprotáky mjti může.*“⁴⁸ Tohoto příběhu redaktor novin využil pro následnou propagaci divadla jako takového, neboť hned následoval výčet divadelních představení konaných v Praze.

Poslední a neméně významný rozdíl mezi oběma tiskaři se týkal toho, že se Kramerius vyznačoval vlastní sítí dopisovatelů neboli reportérů, se kterými byl pravidelně v kontaktu a jejich příspěvky dle potřeby v novinách zveřejňoval. V novinách ze dne 22. 5. 1790 například píše: „*Mybychom žádali, aby se nám gesstě několik Panů Dopisowatelů z Morawských hranic ohlásilo. Autrat a nákladu pro rozssiřeni nassich Nowin nikterak litowati nebudeme.*“⁴⁹ Tuto síť si jistě začal budovat již za svého působení u Schönfelda. Zdeněk Šimeček v této síti reportérů viděl silnou zbraň oproti konkurenci a jako hlavní důvod úpadku Schönfeldských novin v době působení redaktora Václava Tháma. Ten podle něj podcenil vliv místní korespondence na šíření informací z regionu.⁵⁰

⁴⁶ Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro. 27., ze dne 3. 7. 1789

⁴⁷ Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro. 28., ze dne 11. 7. 1789

⁴⁸ Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro. 1., ze dne 2. 1. 1790

⁴⁹ Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 20., ze dne 22. 5. 1790

⁵⁰ ŠIMEČEK, Zdeněk. *Novinové zpravodajství v Pražských novinách na sklonku 18. století (Rozšiřování zpravodajské sítě a její celorakouská orientace)*. SHS 32, Praha, Brno 2007, s. 39 - 53., str. 48.

Knihtiskařství jako obchod

Čeští historici měli tendence vnímat Krameria pouze jako vlastence obětujícího se svou prací pro dobro lidu. Například Vladimír Klimeš v době rozkvětu socialistickému dějepiscevtví Krameria popisovalo jakožto „pokrokového génia“ sloužícího prostému lidu, jenž byl neustále vystavován po více jak dvě století tvrdému útlaku.⁵¹ Ani pozdější historici se příliš Krameriově obchodní činnosti nevěnovali a nikterak ji nerefletovali. Přitom tyto noviny musely jistě prosperovat, aby se udržely na trhu po tak dlouhou dobu. Jinak je tomu v zahraniční literatuře prezentované především pracemi Benedicta Andersona či Petera Burkeho. Oba autoři o tiskařích hovoří ve spojitosti především s jejich obchodní činností a zdůrazňují, že tato profese nesla značný zisk. Jací byli Kramerius a Schönfeld obchodníci? Schönfeld podle Volfa se příliš o technickou stránku knihtiskárny nezajímal a nedohlížel na práci v tiskárně.⁵² Knihkupeckou živnost přitom Schönfeld provozoval již od 70. let. Byl to především obchodník, nespécializoval se pouze na prodej knih a tisk úředních dokumentů, na jejichž tisk měl dokonce monopol. Prodával různé druhy látek ze sukna, plátno i prádlo, slavníky, pytle, šaty a jiné zboží zejména pro potřeby vojska.⁵³ Jeho obchodní činnost byla tedy rozmanité podoby, kdežto Kramerius veškerou svou činnost věnoval nakladatelství a byl zde neustále přítomen. Překládal cizí texty, tiskl knihy a vydával noviny.

Jaký byl zdroj Krameriových příjmů? V novinách z pozdějších let často narazíme na zmínky o sponzorských darech. Kramerius na tomto druhu příjmu nebyl s největší pravděpodobností závislý, o čemž by svědčilo to, že v novinách o těchto darech nejsou přítomné žádné zmínky. Naopak za doby vydávání těchto novin synem Rodomilem bylo zcela běžně v novinách zveřejňováno jméno sponzora, jak tomu je například v 5. čísle Krameriových novin z roku 1811: „*Gména P. dobrodincůw. Owdowělá panj hraběnka z Kawriáni 50 zl. Ballabene a komp. 25 zl. Sslechtič z Popr. 25 zl. F. K. 10 zl. František Ráb 10 zl. Peter Ballabene a Pomsal. 15 zl. P. 10 zl. P. D. 10 zl. J. D. D. 2 zl. Frantissek Antonjn Brože. 5zl. Rychard Fluser. 5 zl. N. Kolb. 10 zl.*“⁵⁴ Část Krameriova zisku pocházela z inzerce všeho druhu. Z Krameriova úvodního letáku z roku 1789 se dovídáme, že Kramerius nabízel tisk ve svých novinách za menší úplatu. „*V té příležitosti kdožby jaké zprávy do mých novin přitisknout dáti chtěl, ohlásí se v nadjmenovaném císařském král. normálním*

⁵¹KLIMEŠ, Vladimír. *Počátky českého a slovenského novinářství*. Praha: Orbis, 1955, 193 s., s. 70.

⁵²VOLF, Josef. *O tiskařích, nakladatelích a knihkupcích v Praze za Josefa II*. Praha : s.n., 1929, s. 6.

⁵³Tamtéž, s. 9.

⁵⁴*Krameriovy c. k. vlastenecké noviny*, Nro. 5., ze dne 2. 2. 1811

*knihkupectví, kdež mírný plat složí, a jemu podle jeho požádání poslouženo bude.*⁵⁵ Z jeho novin se dovídáme více o tom, s jakými nakladateli Kramerius spolupracoval. Inzerce byla především součástí závěsku. Ten byl k novinám připojen nad rámec osmi stran hlavního textu.

Podíváme-li se ještě jednou na graf zachycující celkový počet stran u Krameriových novin během jednotlivých let, během let 1790 až 1793 dochází k strmému růstu inzerce i přes mešní výkyv z let 1791 a 1792. Pokud bychom vynechali inzerce, která byla někdy rovněž v základním textu novin a soustředili se pouze na čísla se závěskem, pro rok 1793 by inzerce představovala kolem 17 % z celkového obsahu. Další Krameriovův příjem pocházel z prodeje novin, o kterém pojednávala část věnovaná poštmistrům a distribuci. Ovšem zcela zásadní příjem samozřejmě představoval prodej knih. Kramerius ve své rubrice *Staré i nové české knihy* či v *Závěsku* uváděl recenze na knihy, které tiskl. Kramerius zvolil důmyslný způsob prodeje knih. Předtím, než začal knihu tisknout, vydával tzv. subskripce neboli seznamy zájemců o danou knihu. Za knihy vybral peníze od čtenářů a po ukončení této subskripce teprve přistoupil k samotnému tisku knihy v nákladu odpovídajícím dané subskripci. Některé z těchto seznamů spolu se jmény, povoláním a bydlištěm Kramerius přetiskl do svých novin, což také jistě sloužilo k podpoře prodeje. Zveřejňování seznamů Krameriovi primárně sloužilo k finanční a časově úspoře. Dal tímto předplatitelům vzkaz, že o nich ví a jejich poptávku zpracovává. S nárůstem poptávky po určité knize nicméně tyto seznamy mohly podpořit zvýšený zájem o daný titul od lidí, kteří původně knihu nechtěli, a přesvědčil je až vysoký počet předplatitelů.

Kramerius maximálně využil noviny k tomu, aby skrze ně generoval zájem o koupi dalších tiskovin. Nákup novin spojoval s vlastenectvím a láskou k jazyku a oslovoval v této souvislosti čtenáře, aby pomáhali k jejich propagaci, o čemž vypovídá žádost pronesená 15. 1. 1791:

„Wydawatel, kterýž vždy hledj Čtenářům swau neunawenau pracj ochotně slaužiti, žádá co neyuctiwěgi swých laskawých přátel a Pnů Wlatenců po celém slawném králowstwuj Českém a Uherském, y po celém markrabstwuj Morawském, aby pro rozssiřenj a zwelebenj našeho nyní w skutku slawně rozkwětagicjého gazyka Slowanského tyto geho České wlasteneské Nowiny swým milým přátelům a kraganům w známost uwedli. Naproti tomu zawazuge se Wydawatel, že čjm wětssi počet Panů Čtenářů zroste, tjm wjce dá sobě na tom záležiti, aby geho

⁵⁵Tento leták přetiskl Jan Novotný in NOVOTNÝ, Jan. *Matěj Václav Kramerius*, Vyd. 1. Brno: Nakl. Melantrich, 1973, 364 s., s. 309-314, s. 311.

*práce y w utjssenj wálečných wichřic z giné strany potěssenj a wyraženj Milownikům způsobila. ...Kraméryus.*⁵⁶

Kramerius tiskl velké množství knih v češtině. To mu zajistilo úspěch a jiný okruh čtenářů, čemuž odpovídá množství inzerovaných knih. Využil díru na trhu tím, že tiskl převážně texty v češtině, kterých bylo v té době nedostatek v porovnání s německy psanými tiskovinami, jak také potvrzuje úryvek ze dne 22. 1. 1791. „*Ne bez přjčiny sobě Čechové od mnoha let stěžugj, že se Kronyky o Přejběžých králowstwj Českého toliko w Latinském, ano gesstě wjce w Německém gazyku pissj a wydáwagj, w Českém pak gazyku zhola nic. takowé stjžnnosti swých Kraganů njže podepsaný bedliwěgu uwážiw, že obsel prawdiwá gest, tomu poruzěw, přigal tu prácy na sebe, a giž skutečně na tom pracuge, aby Kraganům swým obsirnau, důkladnau a čtenj hodnau kronyku hned od počátku země této nyněgssi české až do dnů nassich w gazyku Českém sepsal, a wůbec na světlo wydal.*“⁵⁷ Další věcí, na kterou jsem při četbě Krameriových novin narazila, byla v určitých případech návaznost inzerce na témata obsažená v jeho novinách. Témata rezonující s následnou inzercí se týkají například Turků. V čísle 16 ze dne 17. 4. 1790 v rubrice Staré a nové knihy Kramerius předkládá knižní zpracování věnované počátkům tureckého království.⁵⁸ Kramerius také maximálně využil téma smrti Josefa II. V čísle 9 svých novin obsírně informuje o smrti tohoto mocnáře, v následujícím čísle volí beletristickou formu tohoto tématu, následně zveřejňuje žalozpěv vysloužilého vojáka a v části věnované knihám nabízí k prodeji tisk *Hlas truchliwého Čecha nad smrtj Cýsaře slawného Josefa IIho a rovněž text Popsánj Žiwota geho cýs. král. Milosti Josefa Druhého slawné paměti* přeložené od Karla Hynka Tháma.⁵⁹ Umístění inzerce tedy jistě nebylo vždy náhodné bez návaznosti k ostatnímu obsahu.

Spor se Schönfeldem

Historici se obecně shodují v tom, že vztah mezi oběma tiskaři nebyl zcela ideální. Kramerius opustil Schönfeldovu dílnu a během chvíle si založil noviny vlastní. Celou věc musel mít dobře promyšlenou dopředu. Schönfeld byl prý známý svou lakotou a nedobrymi vztahy s ostatními tiskaři.⁶⁰ Je zajímavé, že počátky vydávání Krameriových novin nejsou nijak reflektovány *Schönfeldskými císařsko-královskými pražskými novinami*. V číslech vydaných

⁵⁶ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 3., ze dne 15. 1. 1791

⁵⁷ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 4., ze dne 22. 1. 1791

⁵⁸ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro.16., ze dne 17. 4. 1790

⁵⁹ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 11., ze dne 13. 3. 1790

⁶⁰ VOLF, Josef. *O tiskařích, nakladatelích a knihkupcích v Praze za Josefa II.* Praha : s.n., 1929, s. 6.

od června do září 1789 jsem nenalezla jedinou zmínku či narážku směrem ke svému konkurentovi. Jedinou reakci jsem našla v úvodníku z nového roku 1790. Píše se zde: „*Obyčeg mých spolutowaryssů býwá, že při počátku nowého roku swým čtenářům sstěstj přegau, a se do gegich milostj a přjzně poraučegj. – Gá to zbytečné býti uznáwám, a saudjm, že žádný wlastenec o mne toho zdánj nebude, gekobych mu wsseho dobrého nepřál, neb gsem člowěk, a moge práwa mne zawazugj, mému bljžnjmu to činiti, co mně samému, zdaliž wssak tomu zákonu wjcegi na pajru, neb w srdcy se zadost učniti může, to upřjmnému a zdrawému rozsudku mých milých Čtenář zanecháwám. – Daufám, že mogy Wlastency mně tuto skrownau předmluvu nazlau stranu newyložegj... Wáclaw Thám Nowin spisow.*“ Spolutovaryšem je míněn samozřejmě Kramerius, neboť on jediný ještě noviny vydával a pravidelně již za působení u Schönfelda čtenářům přál vše nejlepší do nového roku. Václav Thám toto přání označil za lísání se do přízně čtenáře a v citovaném úvodu se snažil vymezit proti této praxi, která byla běžná v Krameriových novinách. Reakce Krameria na sebe ovšem nenechala dlouho čekat. Jedná se o jedinečný případ, kdy sám Kramerius reagoval na obsah z těchto konkurenčních novin. V dubnovém čísle roku z 1790 Kramerius útočil na verše, které zveřejnily Schönfeldské noviny. Krameriovy noviny četli především duchovní a právě proti nim byly verše namířeny. Příspěvek nám rovněž potvrzuje, že Kramerius noviny svého konkurenta odebíral. Kramerius na tomto místě říká:

Odpowěd' na neprawdiwé a utrhačné přednásseni, které w hlasu Čecha u hrobu Jozefa II. Zpiwagicýho w werssi 7 w Nowinách Ssenfeldských pod Nr. 14. 3 dubna, w listu III wúbec wydáno bylo.

*Weřeyné cti utrháni.
Ne wznessené pochwaly,
Mnichů ohawné stihánj
Zasluhuge domluwy:
Bez pochyby
Tě nechyb
Božský trest, ó Mudráku!
W hrdlo klameš, ó Žwachtaci,
Že katolické mnisstwo
Křiwdu činjss bludný Žwáci,
...
W Praze y ginde weřeynost
Má z mnichů učitele,*

Kteřyž Krysta bohomluwnost

Předkládaj w prawidle,

Co Bůh skrz Mníchcha činj.

Sám Jozef bývalý Cýsař

z klamu tě uswědčuje,

W prawdě katolický Mocnář

...

Přestaň tedy záwistnjku

Mnichům čest ugjmati,

Přestaň bližních staw zlehčowati:

Že po zlatě,

Neb po stříbře

Genom Mnissj taužili.⁶¹

Spor vyvrcholil v dubnovém čísle roku 1790, kdy Kramerius otiskl dopis od čtenáře, jež uvádí tuto kapitolu. Čtenář Krameria upozornil na to, že redaktor Schönfeldských novin opsal celé číslo jím vydávaných novin. Kramerius pod dopis čtenáře přidal svou vlastní krátkou reakci, což se vždy stávalo pouze za výjimečných situací. Následující úryvek je zároveň mimořádný tím, že se zde Kramerius vyjádřil kriticky a negativně o práci své konkurence. „*) *Připomenutý Nowinář, můg Přjteli! Tak newděčný gest, že ač celé mé posstowské Noviny (wssak s mnohými bludy) přepsal, předce mne u mých Čechů a přátel zlahčiti chtěl, takž na poslednj stránce Ssenfeldských Nowin Nra. 15 widěti gest. Ale mogi dobrj Přátelé wědj, čj práce sobě obljbiti mohau.*“⁶²

Podle analýzy tisku z roku 1790 jsem v mnoha číslech narazila na části, jež jsou opsány Václavem Thámem již od počátku roku. Ten vždy přepisoval do Schönfeldových novin úryvky z posledního Krameriova čísla. Tím, že oboje noviny vycházely ve stejný den, Schönfeldovy zprávy tiskly informace s týdenním zpožděním oproti těm Krameriovým, jak ukazuje také následující ukázka.

„Gak se na Charwáské hranicy powětrj opět ulewilo, tak Obrsst Bajalich od Sluynského temu ten zákop před Kersteynyau od nepřátelského lesa Alatussa až k řece Kladusny wylepssowati dal, přičemž se přihodilo, že se dne 21ho prasynce za řekau Glinau 300 Turků widěti dalo.“⁶³

⁶¹ *Krameriovy c. k. pražské poštowské noviny*, Nro.16., ze dne 24. 4. 1790

⁶² *Krameriovy c. k. pražské poštowské noviny*, Nro.16., ze dne 17. 4. 1790

⁶³ *Schönfeldské c. k. pražské noviny*, Nro. 3., ze dne 16. 1. 1790

„Poněwadź nynj na Charwáských hranicých snesytedlněgssj powětrj gest, Obrsst Bajalič od Sluinského tmu (regimentu) w nepřátelskýém lese tak řečeném Kerstinj dal záseky zprawowati. že se Dne 21ho prasynce okázal se zástup nepřátel 300 mužů sylný před řekau Hlinau.“⁶⁴

Toto přepisování se běžně používalo ke zpracování zahraničních periodik. Nicméně během roku Thám začal noviny opisovat slovo od slova bez jakékoliv úpravy, jen užíval modernější podobu češtiny. Schönfeldovy noviny číslo 15 přepsaly slovo od slova článek v rozsahu dvou stran z Krameriových novin z předešlého týdne. Schönfeldovy noviny vůbec na Krameriem zveřejněný dopis čtenáře ohledně opisování nijak nereagovaly a opět mlčely. Nicméně již s dalším číslem ze dne 24. 4. 1790 noviny oznamují prohlášení nového redaktora Josefa Jakuba Tandlera (1765-1826), divadelníka z Boudy.⁶⁵ Poslední dohrou celého sporu a malým vítězstvím Schönfelda bylo, že si vymohl, aby Kramerius upustil od označení „poštovské“ z názvu svých novin. Ten byl donucen své noviny přejmenovat na Krameriusovy c. k. vlastenecké noviny, k čemuž došlo 29. 1. 1791. Název novin byl jistě významnou součástí boje mezi oběma tiskaři. Jistě není náhodou, že Schönfeld ve stejný měsíc přejmenovává své noviny na *Cýsařské Královske prywilegировané Pražské Posstowské Nowiny*, aby ještě zdůraznil své výsadní právo na tisk poštovních novin. Ale ani tento krok těmto novinám nepomohl a jejich vydávání bylo koncem roku 1791 pozastaveno na další čtyři roky.

Proč nakonec uspěl právě Kramerius se svými novinami? Oproti Zdeňku Šimečkovi,⁶⁶ který zdůraznil roli korespondence pro úspěch Krameriových novin, já zde vidím ještě další důležité momenty. Podíváme-li se na inzerci z let 1790 – 1793 v Krameriových novinách, odkazuje tu ke spřáteleným knihtiskařům. Například 21. 8. se píše: „W též České Expedycy, gakož y w Dyspachowském knihkupectví na malém rynečku gest k dostánj za 6kr. „Wě nec Posty polnjmu Marssalkowi Laudonowi uwitý od A-l-ra, spolus geho wyobrazenjm.“⁶⁷

Kramerius inzeroval kromě tohoto knihkupectví také knihy od tiskařů, jakým byl např. Trattner, který měl podle Volfa prý nejlepší zahraniční tisky, především německé a francouzské, a zároveň měl nejlepší spojení se zahraničím.⁶⁸ Mimoto Kramerius propagoval knihy např. z Widtmannova knihkupectví či nás například v červnu roku 1791 v novinách

⁶⁴ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 2., ze dne 9. 1. 1790

⁶⁵ KLIMEŠ, Vladimír. *Počátky českého a slovenského novinářství*. Praha: Orbis, 1955, 193 s., s. 92.

⁶⁶ ŠIMEČEK, Zdeněk. *Novinové zpravodajství v Pražských novinách na sklonku 18. století (Rozšiřování zpravodajské sítě a její celorakouská orientace)*, SHS 32, Praha, Brno 2007, s. 39 – 53., str. 48.

⁶⁷ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 34., ze dne 21. 8. 1790

⁶⁸ VOLF, Josef. *O tiskařích, nakladatelích a knihkupcích v Praze za Josefa II.* Praha : s.n., 1929, s. 19.

ve zvláštní zprávě upozornil na nového knihtiskaře, který se zavázal tuto profesi poctivě vykonávat: „*Josef Hyrssperger knihkupec a knihař w Klatowech, kterýž od wysoce slawného gubernyum k swobodnému wedenj obchodu s knihami powolenj obdržel, tjmto wůbec známo činj, že milownjkům prodávánjm rozličných knih každé chwjle slaužiti hotow gest, y také se zawazuge, že každému na požádánj y ty knihy obstarati a zgednati chce, kterýchžby se snad w geho skladu nenalezalo. Ostatně ubezpečen (nečitelné slovo) žádný stěžowati nebude, aby w ceně přetazen býti měl.*“⁶⁹ Kramerius věděl, že knihkupci a nakladatelé mu pomohou také s prodejem jeho knih. Například v novinách číslo 26 z roku 1790 oslovuje tiskaře a nakladatele s nabídkou svých tisků a zmiňuje se zároveň o provizi z jejich prodeje. „*Panů knihařů a obchodníků w Čechách y morawě podobně uctiwě w známost uwedli, gamby, kdo těchto Kalendářů počet wzyti chtěl, nebo gá gich nazbyt nedám tlačit. . . Každý pak žádati může wázaných aneb newázaných, gakt' se komu ljbj, a dostane swau při obogjch prowizy neb náhradu.*“⁷⁰ Spolupráce s tiskaři se ovšem netýkala pouze území Prahy. Z následujícího úryvku z ledna 1791 se dovídáme, že Kramerius spolupracoval také s tiskaři v Brně, Chrudimi, Klatovech či Litomyšli. „*Kronyka Trojanská gest k dostánj w Presspurku u knihkupce Pana Málera, w Brně u knihkupce Pana Gastla, w Klatowech u knihaře Pana Josefa Hyr-spergra, w Chrudimi u knihaře Pana Cyglera, w dolnjm Augezdě bljž Litomyssle u Pana Josefa Kerharta.*“⁷¹

Kramerius měl tedy evidentně s ostatními tiskaři mnohem lepší vztah, než tomu bylo u Schönfelda. Kramerius navázal úzkou spolupráci s tiskaři a podle velikosti inzertní plochy je znát rostoucí tendence speciálně právě u recenze knih. Naopak u Schönfelda téměř chybí odkazy k vydané literatuře a recenze na knihy bychom zde hledali velmi těžko. Výjimku tvoří sem tam zmínka o menším svazku např. vydaných básní od jeho redaktora V. Tháma. Ostatní Schönfeldova inzerce se týkala zejména pronájmů a hledaných osob. Nicméně Kramerius měl ještě jednu zbraň, ale té se budeme věnovat až v další části.

2.3 Čtenáři

„*Náš milý Wlastenec, y ginák weliký Milownjk Českého gazyka, njže psaný Pan Wáclaw Melezýnek, požádal, aby geho z upřjmného srdce pocházegjcý práce do těchto Nowin přigata byla. Spisowatele nikterak nenj ten ohled, aby snad pracý giného w swých vlastnjch Nowinách u swých dobrotiwých Přátel a Panů*

⁶⁹ *Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny*, Nro. 26., ze dne 25. 6. 1791

⁷⁰ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 26., ze dne 26. 6. 1790

⁷¹ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 4., ze dne 22. 1. 1791

Milownjků marné chwály wyhledáwal, kterážby bez toho bez geho slussné zásluhy ničjm nebyla; než gediné tjmto propůgčenjm chce dokázati, že ke každé službě a požádanj gednohokaždého swého upřjmného Přjtele a Čecha rád a ochotně se propůgčuje. Práce toho Pana Wlastence gest následugjcý.“

Wlastenecká Wděčnost za dar nowého Roku

*My Wlastencowé s radostj
Přigali sme vins z wděčnosti
Od Pana Čecha našeho,
Kraméryus nazwaného.
Wyrozuměli sme z něho,
Že nám přege wsseho dobrého,
Tak gako Wlastenec prawý,
Na nás Čechy vždy laskawý.
Pro nás práce nelituge,
Když se wssemu podrobuge,
Z čehož milý gazyk náš
Měl swau sláwu na wssecken čas.
Neb to w prawdě poznáwámw,
Když geho spisy čjtáme,
Skrz něg a skrz péro geho
Dowjme se vždycky wsseho,*

...

*Z wděčnosti se zas odměňme,
Chwálozpěwy gemu činme:
„Kraméryus se swau pracý
Sláwu Čechům zas nawracý.“
Co nám winssuge pospolu,
My též gemu w tuto dobu
Přegme Požehnánj Božj,
Sstěstj ať se mu vždy množj,*

...

*My pak Háncy zastyd'te se,
W twářjch wassich zarděte se,
Genž s námi Český chléb gjte,*

Mluwit s námi se stydjte.

...

Když wersse swé dokonávám,

Gesstě mau pracý wděčně,

S tjm se poraučjm srdečně.

W Praze dne 5 ledna Wáclaw Melezýnek.⁷²

Tato část práce se zabývá čtenáři zejména proto, že významně spoluutvářeli ráz Krameriových novin a jejich obsah. Již ve své práci *Distribuce novin z rukou pošt mistrů* jsem se v části věnované čtenářům Krameriových novin zabývala utvářením komunikačních sítí mezi těmito jedinci a sledovala, zdali noviny produkovaly čtenářské publikum, což se na virtuální rovině potvrdilo. Existovala tedy schopnost novin produkovat publikum jedinců, kteří sdíleli stejné informace a zájmy napříč jejich společenským postavením. Lidé o sobě pomocí novin dávali vědět skrze různé prosby a upozornění směřované k redaktoru novin, tak interakcí s ostatními čtenáři. V novinách se objevuje opravdu široká škála různých forem komunikace. Kramerius oslovuje čtenáře s ryze praktickými informacemi, jako jsou nabídky práce, potvrzuje přijetí plateb za předplacené knihy či zveřejňuje informace o pohřešovaných osobách. Na druhou stranu čtenáře povzbuzoval k literární činnosti, v čemž spatřoval důkaz lásky k jazyku a vlasti. Pravidelná komunikace mezi čtenářem a redaktorem bylo něco, co *Schönfeldské c. k. pražské noviny* zcela postrádaly.

Kdo byl vůbec považován za čtenáře? Na tuto otázku odpověděl Antonín Rybička v knize *Přední křísitelé národa českého* následovně: „...ve východních Čechách a na západní Moravě lid náš nazýval „čtenáře“ ty osoby, které kupovali noviny, časopisy a jiné knihy české, a to, čeho se v nich dočtly v nedělních a jiných schůzkách se svými sousedy sdělovali a je vůbec o současných politických a národních věcech a potřebách poučovaly. Ty však, kdož se nad to zanášely i čítáním písem svatých a jiných kněh náboženských, jmenovaly se „písmáky“, jimižto zvláště mezi evangelíky nemálo nalézti bylo, a kteří také z příčin lehkého pochopitelných času svého leckomu byli trnem v očích.“⁷³ Čtenář nebyl tedy pouze ten, kdo četl, ale ten kdo tyto informace zároveň šířil dál. Předpokládala se od něj jistá aktivita. Nicméně já tuto aktivitu chápu i jako nevědomou, neboť člověk, aniž by si to nutně musel uvědomit a činit to záměrně, je vždy v jistém smyslu ovlivněn tím, co četl, a to si s sebou přenáší do dalšího života. Ovšem inspirace myšlenkou studovat noviny nejenom jako výsledek působení státních institucí a vyvolané „shora“ mě vedla k tomu

---

⁷²Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 3., ze dne 15. 1. 1791

⁷³RYBIČKA, Antonín. *Přední křísitelé národa českého*. Praha 1883, s. 36.

se po vzoru historické antropologie podívat blíže také na subjektivní potřeby čtenáře a jeho individuálního porozumění textům, aniž by se na něj nahlíželo nutně jako na pouhou loutku.

Kdo byl čtenářem Krameriových novin? Na tuto otázku nám pomůže částečně odpovědět seznam abonentů Krameriových novin na knihu *Trojanskou kroniku a Robinzona* z let 1790 – 1791. Drtivou většinu předplatitelů tvořili duchovní, školní učitelé a profesori. Nechybí ani profese jako knihkupci (i když ti nebyli pouhými finálními konzumenty, ale spíše zprostředkovateli knih), poštmistři, písaři, mlynáři, písaři či studenti. Kramerius si uvědomil význam čtenářů pro úspěch svých novin. Často čtenáře oslovoval a žádal je, aby mu s obsahem novin pomohli a sloužili jako zpravodajové, jak potvrzuje následující příspěvek z Uher: „...*Cýsař po wyjednanj pokoge, aneb gak mnozý saudj, gesťe dřjwe obecný sněm držeti, a pak se korunowat dáti chce. O Přjiteli! (prawj Pan Dopisowatel, dokonalý Uherský Wlastenec)*...“⁷⁴ Kramerius rovněž podporoval čtenáře rovněž v jejich literární aktivitě a chtěl být o této jejich činnosti informován. Čtenářům v lednovém čísle roku 1791 doslova říká:

*„Panu Kauřjlkowi w N-ckém B-ě obzwlásstně nássj Páni Čechowé budau wděčni, když se on, dle swého slibu, také Českého liternjho uměnj ugme, a wezme prácy tu na sebe, kteráž wůbec prospěssná býti může. Čistě a srozumitedlně sepsaná kniha w gistotě na swětlo wygde, a dosti milownjků nalezne. Předsewzetj Pana F-ka G-sse w S-w gest hodno pochwaly, a Wydawateli těchto Nowin bude wěc welmi milá, pokud ho wždy někdy swým wypracowánjm počtiti chce. Panu Janowi Ballowi za odeslaný list co neyuctiwěgi děkugi, a žádám, by se na ten způsob w dobré České poesý y napotom cwičil.“*⁷⁵

Vedle informací od čtenářů ohledně dění ve světě si Kramerius všímal připomínek čtenářů ke své práci. Čtenáři se například chtěli o určitých tématech dovědět více informací či Krameriovi sdělovali různé podněty ke zlepšení obsahu tiskovin. V novinách na některé tyto komentáře Kramerius reagoval a přizpůsoboval tomu poté obsah svých tiskovin, čemuž odpovídá příspěvek z ledna 1791: „*Panu Hofmístrowi w Klatowech za geho dobré mjněnj co neyuctiwěgi děkugi, a oč žádá, také se řádně stane.*“⁷⁶

Kromě využívání informací od čtenářů pro zpravodajské články ze zahraničí i tuzemska, Kramerius nejčastěji zveřejňuje vlastenecké písně a verše. Důvod je zřejmý. Na

⁷⁴ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 3., ze dne 16. 1. 1790

⁷⁵ *Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny*, Nro. 5., ze dne 29. 1. 1791

⁷⁶ Tamtéž.

mnoha místech uvádí, že zejména v této literární oblasti pociťuje velké nedostatky. Text je často uveden Krameriovým úvodem, jenž začíná slovy jako *Nás upřjmný Wlastenec, Milownjk Českého gazyka*. Aby byl dopis či báseň otištěn v Krameriových novinách, musel splňovat jisté podmínky. Co se týkalo obsahu, text v žádném případě neobsahoval kritiku panovníka či Krameriovy práce. Byl napsán pěknou češtinou a věnoval se specifickým tématům. Všechny přetištěné básně a písně oslavovaly především lásku k jazyku, vlasti a králi. Některé básně, jako ta následující, zdůrazňovaly ještě motiv vztahu k předkům a potřebu se držet tradice.

Garni Mysslenka

*Giž giž opět slawjčkové
Zpjwagj milj ptáčkové,
Gak slyšeli w hnízdečku
Pjsničky swých rodičů znjt,
Od nichž se mussyli učit.*

...

*Pročbychom, mili Čechowé!
My také nezpjwali,
Tak gak nássi Rodičowé
Zpjwat nás učjwali
Neměňme my nassich hlasů!
Máměť k zpěwu dobrých časů.
J-F W-ch.*

Mnozí by jistě mohli namítnout, že ve skutečnosti žádná komunikace mezi čtenáři neprobíhala a Kramerius si všechny přetištěné zprávy od čtenářů či k nim vymyslel. Ono by se ve svém důsledku nestalo nic tak závažného, jelikož ono *Andersonovo společenství představ* by tímto zjištěním neutrpělo žádnou újmu, neboť pro něj není důležité, zda noviny hovoří skrze skutečného čtenáře či fiktivního. Kramerius se stal terčem kritiky již v době vydávání novin, že si příspěvky od čtenářů vymýšlel, což zcela odmítal a k této otázce se vyjádřil poznámkou v novinách ze dne 17. 4. 1790:

„Giž předtjm, když werssowé k mé gakésy pochwale (owssem gen na snažsnau žádost mých dobrých Přátel Čechů) w těchto král. Posstowských Nowinách wyssli, bylo mi to (od mých nepřátel) na zlaw stránku wykládáno, abych gá sám k swé pochwale wersse skládal. Ale odstup to odemne! Nebo coby mně platno

bylo, abych o sobě chvály spisowal, a u mých upřjmných Čechů gich nena-sluchowal. Gá gedině mnohého upřjmného Čecha prácy wezmu do Nowin za tau přjčinau, aby se ginj Čechowé takowýmto Čechowým přičiněnjm k milowanj swého dokonalého mateřského Českého gazyka rozhorlili, geho se ugali, a geg po celém nassem slawném králowstwuj Českém rozssjřiti hleděli. – Kraméryus Spisowatel.“⁷⁷

Minimálně ale ve dvou případech máme důkazy o tom, že přispěvatelé do těchto novin skutečně existovali a Kramerius tedy nelhal. Ze seznamu abonentů na *Trojanskou kroniku* ze dne 29. 1. 1791 máme doklad o existenci čtenáře Václava Melezýnka, perníkáře, autora veršů uvedených v úvodu této kapitoly. Nicméně již není možné zkontrolovat originál s přetištěnou verzí textu. Zásadní důkaz představují *Paměti* Františka Vaváka, milčického rychtáře, kde se dovídáme více nejenom o verších, jež byly následně v Krameriových novinách uveřejněny, ale o samotném způsobu užívání Krameriových novin daným čtenářem. Vavák své paměti nepsal pouze pro sebe, ale jak sám říkal, psal *pro Přátele a pro děti*,⁷⁸ které nabádal, co si mají přečíst. Jak ukázala historická antropologie, a je to také vidět u Vaváka, není možné více obhajovat ostré rozdělení na čtoucí měšťanstvo a negramotné lidové vrstvy. Vavák v místě svého bydliště předčítal různé texty často před rozsáhlým publikem a představoval prostředníka mezi negramotným obyvatelstvem a čtenáři.

Podívejme se nyní na obsah pamětí Františka Vaváka z let 1789 až 1793. Text obsahuje různé druhy informací. Zcela převládá Vavákův zájem o zemědělství, úrodu a počasí. Píše rovněž o církevních svátcích, co nového se přihodilo v jeho okolí či jaké pomluvy a bludy se mezi lidmi šíří. Co je ovšem pro nás významné, je to, že Vavák informace o aktuálním dění čerpal z novin a ty přepisoval právě do zmíněných pamětí. Zajímal se výhradně o zprávy týkající se tažení rakouských vojsk a významných událostí spojených s královskou rodinou, jako byly zprávy o smrti či korunovaci krále. Naopak dění v Evropě nikterak do textu nezahrnuje, pokud se přímo netýkají Rakouského císařství. Vavák válečné tažení rakouských vojsk sledoval nejspíš z důvodu nucených daňových odvodů od poddaných na válku, tzv. kontribuce. Vavák nejprve kupoval *Schönfeldské noviny*, z kterých čerpal tyto informace, ale během roku 1789 začal odebírat také Kramerioův tisk. Bohužel pro nás odchod Krameria od Schönfelda a založení vlastních novin Vavák nikterak nekomentuje. Analýza těchto

⁷⁷ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro.16., ze dne 17. 4. 1790

⁷⁸ VAVÁK, František Jan. *Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, Kniha VI-VII (1810-1816) / [k vyd. přípr. Martin Kučera]. – Vyd. 1. – V Praze : Karolinum, 2009. – 484 s.; 21 cm. (Prameny k dějinám českého myšlení; 11). – Vyd.: Univerzita Karlova ISBN 978-80-246-1482-3, s. 273.

pamětí odhalila, že si Vavák Krameriovy noviny nejspíš oblíbil, jelikož z nichž čerpal téměř všechny informace v letech 1791 a 1792. Schönfeldské noviny bral ale nadále a přepisoval z nich nejvíce informace o patentech a královských nařízeních, které na rozdíl od Krameriových prepisů byly přetištěny v plném znění.

Vavák se účastnil například korunovace Leopolda II. na českého krále a tuto událost promítl do svých pamětí. Nevypsal ovšem průběh celé události a ani jej nepřepsal z novin, nýbrž se toto téma rozhodl rozšířit a dát mu nový rozměr. To, že Vavák noviny pouze nereprodukoval, ukazuje následující poznámka:

„Poněvadž o tomto korunování veškeren zevnitřní běh jak v novinách, tak v obzvláštních knížkách vůbec vydán jest, ano v knize o korunování Marie Terenzie i každá kollekt a každé při tom vyřčené slovo se nachází a já času nemám, takovou šířinu zde vypsat, protože tam svého čtenáře odsílaje zde jen pro pomátku přistavím to, co vnitřně mezi pány biskupy zběhlo, čehož se snad, můj čtenáři, ne hned všudy dobrati budeš moci.“⁷⁹

Podle úryvku z pamětí vidíme, že se Vavák nebál s informacemi obsaženými v novinách nesouhlasit a být schopen jejich sdělení korigovat. *„Ač sice hned po odjezdu rozličné rozepře a hádky o počtu kočárů mezi lidem povstaly; tito takový, onino zas jiný počet zvučili, ale na omylu byli; já jsem je na papír psal. Ano i v novinách 96 se jich pokládá, ale bylo 105.“⁸⁰* Použijeme-li Burkeho klasifikaci různých způsobů čtení, nalezneme u Vaváka extenzivní i kritický způsob čtení novin.⁸¹ Vedle čtení novin a jejich reprodukce se Vavák proslavil svými příspěvky do Krameriových novin. V dubnu roku 1790 Vavák zaslal své verše Krameriovi do České expedice, který je o dva týdny později přetiskl v novinách. My můžeme obě verze, jak přetištěnou tak originál porovnat a zjistit, zdali se shodují. Některé pasáže v přetištěné básni zcela chybí, text je zkrácen přibližně o čtvrtinu a některá slova jsou nahrazena, ale tyto změny zásadně neposouvají původní smysl. Vidíme nicméně, že redaktor měl přeci jen poslední slovo.

Přetištěné verše v Krameriových novinách měly i přes svou pozměněnou podobu jeden závažný důsledek. Pomohly navázat přátelství dvěma lidmi, kteří se do té doby nikdy předtím nesetkali – Františkem Vavákem a českým vlastencem Františkem Hekem.

⁷⁹VAVÁK, František Jan. *Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, Kniha 3, část 1. 1791-1794 / František Jan Vavák. – Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1915. – 150 s.: obr; 8°. – (Dědictví Svatojanské; Č. 133). – Vyd.: Skopec. s. 29-30.

⁸⁰Tamtéž, s. 29-30.

⁸¹Srov. BRIGGS, Asa a Peter BURKE. *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*. 3rd ed. Malden, MA: Polity, 2009, viii, 346 p. ISBN 978-074-5644-950, s. 64.

KAPITOLA 2. KRAMERIOVY NOVINY A SPOLEČNOST NA KONCI 18. STOLETÍ

Následující úryvek dokazuje, že se oba muži poznali prostřednictvím veršů v novinách, a díky nim spolu navázali bližší kontakt:

„Onyno dva zpěvy, které jsem dne 20. dubna k probuzení mysle věrných vlastenců Čechův učinil a panu Krameriusovi, impressorovi, do Prahy poslal, on pak mimo mé nadání je oba spolu i s tím na něho udělaným psaním vytlačiv do novin nru. 19. přiložil. Když se po zemi rozešly, rozličné laskavé pohnutky v mnohých vlastencích způsobily a k milování svého vlastního jazyka českého povzbudily, až i jeden upřímný a učený vlastenec, pan František Hek, kupec v Dobrušce a tam nejznamenitější muž, díkopsaní mně poslal, obzvláštní radost a obveselení nad tím ukazuje. Ó, by více takových Čechů bylo, již by cenu své vlastní řeči lépe vážiti sobě uměli a chtěli. . . Témuž panu Františku Hekovi na jeho v tom psaní žádost zas písemně jsem se ozval a dne 14. června z Hradce s přiloženou písní svou o onom sedlském pozdvižení r. 1775 a s díkem tištěným, který jsem r. 1785 velebnému knězi Frant. Procházkovi do Prahy učinil, jemu k nějakému obveselení do Dobrušky poslal.“⁸²

Čtenářem uzavíráme tuto kapitolu věnující se fázi produkce novin a v následující kapitole se v krátkosti zastavíme u možných ideologických vlivů formujících identitu čtenáře a jeho pohled na svět.

---

⁸²VAVÁK, František Jan. *Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, Kniha 2. 1784-1790: část 1: 1784-1786 / František Jan Vavák. - Praha : Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1910. - 114 s.: obr.; 8°. - (Dědictví Svatojanské; č. 111). - Vyd.: Skopec. s.128-129.

Kapitola 3

Noviny jako průsečík působení mocenských sil

Francouzský filozof Michel Foucault ve slavné knize *Dohlížet a trestat* došel k zajímavému závěru, že se v 18. století radikálně mění jak role státu, tak role panovníka. Tato proměna se podle Foucaulta projevila ve změně způsobu trestání. V minulosti bylo naprosto běžné, že trest byl vykonán na těle zločince.¹ Panovník potrestal zločince za narušení jeho suverenity a autority a výše a forma trestu byly zcela v jeho kompetenci. Moderní justice tomu udělala přítrž. Tělo se nemučí, ale je vystaveno omezením, povinnostem a zákazům. Kat je vystřídán vychovateli, lékaři či psychology. Na přelomu 18. a 19. století vznikají první trestní zákoníky, které nejsou přímo spojeny s osobou panovníka a vztahují se na každého jedince dané společnosti. Panovník se ve shodě s osvícenskými představami mění v ochránce a služebníka státu a jeho lidu. Panovník má za úkol péči a ochranu každého jedince uvnitř státu a činí vše, co napomáhá k dosažení takového stavu. Od té doby je vztah mezi panovníkem a společností napjatý. Společnost, která si uvědomí svou hodnotu a práva, se může snadno dostat do opozice vůči státu, který nereaguje dostatečně na její požadavky. Zářným příkladem kolizního stavu byla slavná revoluce ve Francii, která vypukla v polovině roku 1789 dobytím Bastily. Monarchistickou Evropou musela silně otrást událost svržení francouzského krále a jeho následná poprava. Evropa konce 18. století tak nastoupila nejistou cestu, která na mnoha místech vyvrcholila vznikem moderních národů, ať s panovníkem v čele či bez něj. Jak Krameriovy noviny referují o rakouském panovníkovi?

---

¹FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. 1. vyd. Praha: Dauphin, 2000, 427 s. ISBN 80-860-1996-9.

3.1 Panovník pro lid, lid pro panovníka

„Nyní odcházím s upokogenau myslí z divadla tohoto světa. – Mně byl zde z předřazení důstojný auřad mocnáře svěřen. Laučení s tjmto světem negde my tak hrubě k srdcy. – Poněwadž sobě svědom gsem, že můg aumysl dobrý byl, protož mi tjm lehčeji gest wykročiti. Má žádost byla wssecky mé vesměs poddané ssšťastné učiniti. Nemohl sem ale toho dobrého aumyslu cele dosáhnuti. Y nyní smrt mně w tom na překážku gest. Gá gi ale srdnatě vycházým wstříc. Smrt gest mně za wítězstwi. Ona všeliké saužení tohoto života w okowy swirá. – Předce sem gesstě mnohé odpornosti přečekati musyl... Obětugi swúg život za nesčeslné množstwi obyvatelů země, genž mé děti gsau... Sud'te potomcy! Z letopisů neyslawěgssich Knížat – sud'te, zdali kdy předtim za mnoho set let takowý Mocnář pozůstáwal, který méně pro sebe, a wjce pro své země žiw byl. Prohlidněte činy za dewět let w čas geho panování! Činowé, kterých za mnoho tisýc let wykonati lze nebylo, geho přičiněním w skutek uwedeni gsau.“²

Takto jsou v Krameriových novinách ze dne 13. 3. 1790 přetištěna poslední slova Josefa II. pronesená ke svému lidu. Krameriovy noviny věnovaly více jak dvě třetiny svého obsahu politickým a vojenským zprávám. O těchto zprávách lze bez zaváhání říci, že se v nich silně odrážela jejich prorakouská orientace a vyznačovaly se bezmeznou loajalitou k habsburskému císaři a jeho rodině. Na potřebu věnovat se tomu, jakým způsobem jsou v médiích prezentovány královské rodiny, upozornil již Peter Burke, když poukázal na to, jaké má toto zobrazení v médiích dalekosáhlé politické důsledky.³ Jediná kritika, která se v novinách objevuje, se týká vztahu k vrchnosti, jak můžeme vidět zde. „... giž mnohé vrchnosti, mnozý auřednjcy a magistrátowé přeswědčrni gsau, že lid Český obecný od swých wrchnostjj a giných předstawených proto gen neywjce odwráčen gest, poněwadžby s njm w domácým gazyku nemluwili, a geho proseb, gakož toho přeba káže, w témž gazyku lidu powědomém newyslýchali.“⁴ Důvod je přitom jednoduchý, příčinou konfliktu byla komunikace vrchnosti s poddanými pomocí cizího jazyka na úkor mateřštiny.

Král a královská rodina představují jedno z klíčových témat Krameriových zpráv. Král je velmi často vykreslován jako „otec“ či „služebník“ celého národa. Panovník je zosobněním spravedlnosti a morálky. Skrze mnohé příhody je zde rovněž prezentována

²Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 11., ze dne 13. 3. 1790

³BRIGGS, Asa a Peter BURKE. *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*. 3rd ed. Malden, MA: Polity, 2009, viii, 346 p. ISBN 978-074-5644-950, s. 97.

⁴Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 19., ze dne 7. 5. 1791

jeho lidská stránka a dobrosrdečná povaha. Následující ukázka odráží královu velkorysost a schopnost ocenit loajalitu poddaných k jeho osobě: „*W Halicy gystý otec swého vlastnjho syna, on od wogenské služby poběhl, opět přiwedl nazpátek, wssak ale wysazen odplaty 25 zl. přigmauti nechtěl, prawě, že swého syna prodati nechce. Mezy tjm požádal, aby geg, protože ho bez toho potřebuge, od wogenského stawu swobodna učinili. Wrchnj auřad tuto přjchodu Mocnáři w známost uwedl, a požádal, aby ten syn propusstěn byl. Neymilostiwëgssj tedy Mocnář poručil, aby negen syn z wogny propusstěn byl, ale také gehu otec aby každoročně 25 zl. penzý dostáwal, a zlatým pamětnjm penjzem gehu Milosti Cýsaře poctěn byl.*“⁵

Zejména u krále Josefa II. jsou noviny plné veršů a příběhů, které zobrazují jeho starostlivost a otcovský vztah k poddaným. Tyto příběhy jsou vysoce emočně zabarvené, panovník často pláče nad bídou svých poddaných. Nezavírá oči před utrpením a trpí spolu s nimi. Panovníkova moc je úzce provázaná s péčí o lid, což se stává jeho prioritou. Úryvek od vysloužilého vojáka ze dne 13. 3. 1790 tento vztah dokládá, když říká:

„*O Otče! To bylo vždycky twé gméno mezy námj. Otec Josef! Woláwali wssicky wogáci, když tě zdaleka přicházeti wjdali... Bez oddechnutj byla twá péče, a bez odpočinutj twá aučiniwost pro nasse dobré... Gakau láskou ponjžil se y k prostnému muži! Gakým pohnutjm srdce cýtil nesstětj y toho neychatrnegssjho muže! O Bratřj! Widěl sem geg s uplakanýma očima z špitálu vycházeti, slyšel sem geg nad bjdau nemocných a poraněných wzdyhati, ale také widěl sem geg, že statečnau myslj po bitwě taužil, když se nám nepřátelé na odpor stawili... Také w nynëgssj Turecké wogně Josef byl nás spolutowaryš. On nám ukázal cestu, po kterébychom kráčeti měli, aby nás žádný ndržel za drawé a loupežné bogownjky, nýbrž za statečné hrdiny.*“⁶

O panovníkovi se také často hovoří ve spojitosti s válečnými taženými, a je tím, kdo se vyznačuje „statečnou myslí“. Není ovšem považován za dobyvatele nových území, on zbytečně nevyvolává konflikty, nýbrž vede válku pouze z důvodu ochrany lidu a vlasti. Válečná tažení jsou vysvětlována jako nevyhnutelný důsledek působení vnějších agresorů. Jednou z významných vlastností žijícího panovníka je pracovitost. Zmínky o této vlastnosti jsou přítomny například u Leopolda v roce 1790, ale také u Františka II. ihned po nástupu na trůn. Oba nezaháleli a rychle se bez sebemenšího zaváhání ujali svých povinností. „*Gak slyssjme, náš Mocnář zapowěděl, aby se gemu při gehu přjchodu do Wjdně žádná neobyčejná*

⁵ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 3., ze dne 15. 1. 1791

⁶ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 11., ze dne 13. 3. 1790

čest nečinila, on chce w tagnosti přiřeti, a hned mnohé důležitosti země před sebe wzýti. S velkým potěšením wssickni obyvatelé očekawagj, takž na sobě giž to dokázal, wssecky swé wěrné poddané ssťastné činit.“⁷

Ideologický obraz panovníka je zintenzivněn panovníkovou smrtí. Během sledovaných let se panovník na rakouském trůnu vystřídal hned třikrát. Odráží noviny rozdíly mezi těmito jednotlivými panovníky? Pro Krameriovy noviny není příliš důležité, zda se jedná o Josefa II., Leopolda II. či Františka II. Vlastnosti, kterými jsou obdařeny, jsou stejné. Tyto univerzální vlastnosti se přenáší z panovníka na panovníka. Významný byl pro české stavy akt korunovace, který je v novinách vždy sledován s velkým zájmem. Jak ukazuje následující úryvek, korunovační klenoty přivezené k příležitosti korunovace, toto splnění stvrzovaly:

„Dne 9 toho, to gest w auterý, wsskeré nasse hlawnj město krlowstwuj Českého takowau radostj a plésánjm naplněno bylo, že nelze toho perem dosti wypsati. Giž tydny předtjm nasse slawná, předrahá Koruna Swatowáclawské a Karlowa toho dne sem do Prahy přiwezena bude. Někteřj Páni Česstj geli wstřic tomuto průvodu až za nowau bránu, odkudž tento průvod o 11té hodině předpolednem swúg počátek vzal. Na wssech farách, kudy wezena byla, wssemi zwony zwonili, a pak z moždířů hlučně stříleli. Bylo milé a radostné podjwánj, a zajisté mnohého upřjmného Wlastence slzy polily. Čechowé Wlastency! budiž wám tento den k věčné památce, a slawtež geg w srdcích swých, radugjce se, že wasse slawná a předrahá Koruna zase mezy wámi, w králowstwuj wassem Českém přebýwati bude.“⁸

Čeští stavové naopak přijetí krále stvrzovali aktem přísahy. Panovník byl v novinách zobrazován jako legitimní vládce českého království zejména z toho důvodu, že českým stavům vyhověl v některých jejich požadavcích. Zásadní v této době bylo to, že panovník přislíbil podporovat vzdělání českého lidu v českém jazyku ve školách:

„Co se nás, wždycky domu Rakauskému wěrných Čechů tkne, abychom na geho král. Milost, našeho neymilostiwěgssiho Mocnáře, neměli žádnau ginau a poniženěgssi prosbu, než aby on nám náš mateřský gazyk opět do wssech nassich sskol a kancelářů uwedl, nebo tak gedině Náš slawný Národ opět okřige, a život

⁷ Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 11., ze dne 13. 3. 1790

⁸ Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 33., ze dne 13. 8. 1791

swůg dáti pro Mocnáře nikdy zpěchowati se nebude. O by žádost tato mnoho tisýc tisýců Čechů milostiwě wyslyssána byla!!!“⁹

3.2 Vlastencem střetem s jinakostí aneb cizí jako hrozba

„Mogi Čechové, upřímní Wlastency! Nemám, co bych Wám v nastávajícím Novém Roce za dar obětoval, gedině upřímné České srdce, kteréž sem od swých milých předků přigal. . . Čeho ale Wám, mogi nejymilegssi Čechové! winssowati mám – Má láska k Wám gest neobmezená, tak že newim odkud těch slow nabrati, kterýmižbych Wám swůg upřímný winš přednesti chtěl. Zadrhé winssigi Wám, poněwadž dosawad Mocnářowé mezi sebau wálči, a nadto národové ted negedni sami sebe potiragi a hubj, aby tedy mezy Wámi swornost swatý pokoj panoval. Posléz winssugi Wám, a tenť gest winš wssech upřímných Wlastenců, aby se láska Wasse k vlasti po celém Wassem slawném králowstwi od východu až k západu, a od poledne až k půlnocy rozssiřila, a gako w nĕgaké sláwě wzhůry wznássela.“¹⁰

Jak se češství prosazuje ve vztahu k jiným národům? Ladislav Holý na to říká: „*Národní identita je vždy konstruována jako opozice vůči těm, které vnímáme jako ty druhé*“.¹¹ Kdo představuje tedy ty druhé vůči české identitě? Krameriovy noviny z let 1790 až 1793 nejčastěji hovoří o národech, jako jsou Turci, Francouzi, Rusové, Slováci či dokonce Moravané. Tato kapitola nechce podat vyčerpávající popis jednotlivých etnik, ale chce poukázat na zásadní způsob zobrazení těch „druhých“ zmiňovaných v Krameriových novinách nejčastěji. Příloha „Wálečnj Přjbehowé“ tvořila jednu z důležitých součástí Krameriových novin. Velmi často svým umístěním v novinách zaujímá hned přední místo. Tato rubrika se zabývá válečnými taženými, kterých se Rakouské císařství účastnilo. Válečné zpravodajství muselo svou velikostí a postavením v textu, ale také vlastním obsahem mít silný vliv na identitu čtenáře, jelikož on se zde seznamoval s tažením proti nepříteli, nejčastěji Turkům. Četba těchto příběhů mohla vyvolávat v jedinci pocit neustálého ohrožení, vezmeme-li v potaz, že noviny vycházely s touto přílohou pravidelně každý týden a byly neustále plné napínavého čtení z probíhajících bojů a přesunů vojenských jednotek: „*Ke koncy*

⁹ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro.15., ze dne 10. 4. 1790

¹⁰ *Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 1., ze dne 2. 1. 1790

¹¹ HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. 2. vyd. Překlad Zdeněk Uherek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, 233 s. Studie (Sociologické nakladatelství), 30. sv. ISBN 978-807-4190-186.)

měsíce prosince Turcy zmocnili se mostu na řece Tymoku, a v počtu 150 mužů na násse v Bukowice stogicý stráže vyrazili, a je zahnali. W málo hodinách nato nepřátelé zrostli w veliký počet, tak že nasse stráže y z Negotjna a Bakowce ustaupiti a nazpátek táhnuti musyly.“¹² Čtenáři čtením těchto zpráv měli před sebou obraz hrdinů rakouské armády, jež bojovali za to, aby uchránili lid. Je zajímavé, že velitelé císařských vojsk vstupují jako ochránci trpícího lidu, kteří bojují za spravedlnost, jak ukazuje následující příspěvek:

„*Jak mile Obrstlaytnant*¹³ *Liptay od Jana Palfowského tmu, který v Kladově ležj, o tom zwěděl, w tu chrli s dvěma dywizými husarů k tak řečenému mjstu Persa Palanka wytáhl, a hleděl Wyse w pořádek uwesti, y se náležitě zachystati, kdyby snad nepřátelé na Kladowu umysl měli. Napřed wyslaný Major Branowacký zaslal zpráwu nazpátek, že oněch Turků, kteréž wede Bratr Orfowského Bassy a známý Bára Mustafa, aspoň 2 tisýce býti může, a že oni, čekance na wětssi počet lidu z Widjna, Orsowskému lidu, genž velikau bydu trpj, na pomoc přispěti chtěgj.*“

Často se v textu objevují čísla a to např. počet mužů přítomných v boji či počet hodin, které bitva trvala k umocnění napětí. „*Na Turecké straně padlo tu asy 24 tisýc mužů, a zagatých počjtá se okolo 10ti tisýců.*“¹⁴ Počty mrtvých jsou ovšem konkretizovány výhradně u protivníka. U rakouských jednotek se o nich téměř vždy mlčí či se jedná o banální množství. Jednotlivá čísla novin končí v vítězstvím rakouských vojsk. Kramerius na konci příběhu ještě upozorňuje čtenáře, že příběh bude nicméně dál pokračovat a noviny budou u toho. Turci byli v novinách prezentováni jako neustálá hrozba. I když byl s Turky sepsán mír, pohlíželo se na ně jako na nevěrohodné a byli neustále podezříváni z toho, že kdykoliv mohou porušit příměří. Jednalo se o národ, který nevyznával křesťanství, a zejména díky této odlišnosti se budovala společná identita evropských států. Turci byli v textu zobrazení na pomezí mezi člověkem a zvířetem. V novinách převládají stereotypy toho typu, že se jednalo o národ ovládaný svým náboženstvím, emocionalitou a s tím spojenou zpupností a agresivitou. Níže popsaný čin jednoho Turka, který zabránil napadení ruského vojáka, byl vysvětlen tak, že měl lepší srdce, což dokresluje představy o Turcích, jež jednaní pudově a nikoliv na základě rozumu.

„*Majro Sarwassi k ustrnutj bjdu swau wyprawowal, kterauž na swé cestě, ani napolo nebyw od swých ran wyhogen, utrpěti musyl. Hned po zagetj swém*

¹² *Krameriový c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 5., ze dne 30. 1. 1790

¹³ Oberstleutnant, neboli podplukovník (pozn. autorky).

¹⁴ *Krameriový c. k. pražské poštovské noviny*, Nro. 4., ze dne 22. 1. 1791

do Pregowy přes řeku Tymok, kdež ho přewázali. Práwě toho času gednoho poraněného Turka přewazowali, kterýž když Sarwasse spatřl, takowau wzteklostj byl podgat, že u přjtomnosti Bassy geg ucopil, a bylby ho gistotně o žiwot připrawil, by se giný Turek, genž lepsjj měl srdce, Majora nebyl ugal.“¹⁵

Jinakost Turků se odrážela také v jejich vzhledu a chování, což se pojilo s jistou exotičností. Noviny například vypráví o generálovi Laudonovi, jak si s sebou z Turecka do Vídně vezl malé turecké děvče v tradičním oblečení. Celé vyprávění působí, jako by s sebou vezl muzejní exponát či nějakou kuriozitu.

„Z Zemljna 14 prasynce. Dnessnjho dne Pan polnj Marssalek Baron Laudon wydal se dokud na cestu do Wjdně. On má při sobě as 5tileté Turecké děvče, kteréž samotně s njm we woze sedj. Toto děvče sebau Major Pemler od čaykystů přiwezl sebau od Orsowy, kdež gi opusstěnau mezy dvěma Tureckými ženami seděti widěl. Pan poln Marssalek Laudon dal gi zde po turecku oblěcy, a srdečně žádá, by gi we zdrawj do Wjdně dovezti mohl.“¹⁶

Turci byli jako jediný národ (kromě Židů) popisováni také i v nelichotivých a nedůstojných situacích. Zmínku o opilém muselmanovi sdělují noviny ze dne 2. 1. 1790 takto:

„Z Rakaus 5. ledna Známý Defterdar dosawad se zdržuje w Bělehradě, nebo očekává na odpověd, kteráž mu od nasseho císařského dwora přigde. Gak se ale zdá, on bezwsseho pořjzenj nazpátek odgede. Tento Musulman byl pozván k tabuli od Pana polnjho Massalka Laudona; proti Tureckému obyčegi podnapil se Tokajským wjnem tak sylně, že w noci stana, pro horkost do sněhu sedl, dokudby se newychladil.“¹⁷

Zajímavé disproporce lze najít mezi zacházením s válečnými zajatci. Z textu se dovídáme, že se s Turky prý všude zacházelo slušně: „Mnozý z těchto Generálů, genž odtud odgeli, magj při sobě mnohé Turky, kteřj w Jsmailu do Ruského zagetj přissli... zagatj gegich sobě nikterak stěžowati nemohli, žeby se s njmi zle nakládalo.“ Opačně tomu je na druhé straně. Noviny obsírně hovoří o utrpení a špatném zacházení s rakouskými vojáky ze strany Turků. „Z nassich wyměněných zagatých téměř každého dne některj do Wjdně přicházj. Oni té bjdy

¹⁵ Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 14., ze dne 2. 4. 1791

¹⁶ Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 1., ze dne 2. 1. 1790

¹⁷ Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 2., ze dne 9. 1. 1790

*a nauze, kterauž za dvě léta w Tureckém zagetj snásseti musyli, nemohau dosti slowly wyprawiti; že francauzský Pan Posel byl gegich gediná podpora a ochrana, bez kteréžby giník byli musyli zahynauti.*¹⁸ Najdeme zmínky detailně popisující to, jak se zajatcům posmíval místní lid či že museli snést potupu a ponížení.

Rakouští vojáci byli popisováni tak, že se zdržovali drancování a slušně se chovali. Turci byli naopak lstivý a záludní. Rakouští vojáci byli tedy odrazem všech ctností – byli spravedlivý, racionální, uměli se dobře chovat a válčili pouze z důvodu obrany lidu. V souvislosti s Turky se hovoří o ruském vojsku. Tím, že Rusové v bojích s Osmanskou říší stály na straně Habsburské monarchie, tak o nich noviny píše jako o statečných hrdinech. Je pravda, že na rozdíl od rakouského císařství Rusové nad Turky skutečně dosáhli několika vítězství. Informace o válečných střetech s Turky již v 16. století patřily mezi velmi populární témata.¹⁹ Po vypuknutí revolučních nepokojů byly nicméně vystřídány zprávami z Nizozemí a Francie.

Francouzi se přes noc stali v Evropě vyvrheli. Francie od doby revoluce byla prezentována jako země chaosu a bez řádu. S tím, jak naložili s králem, jeho rodinou a blízkými, Francouzi definitivně zavrhlí svou slavnou minulost a vydali se cestou záhuby tohoto národa. Kramerius v novinách popisuje také, jak Francouzi brutálně zacházeli s královými věrnými takto: *„Také Pryncezna Lamball, jediná a neywěrněgssj přítelkyně Králowny, ohawnau smrt podstaupiti musyla. . . . Hlawu gj sřali, a lotrasové tělo gegj na kusy rozsápali, na pjky a žerby naráželi, a tak po městě chodili. Králowna, když gj tyto ostatky přes zed gegjho wězenj okázali, hořce plakala.*²⁰ Také jinde v novinách v souvislosti s násilnostmi nalezneme zmínky o rozsekaných tělech na kusy a dalších otřesných činech. Stejně jako Turci i Francouzi byli popisováni jako lstiví a vzteklí. Jako ti, kteří dočista ztratili rozum, čemuž odpovídaly i popisovaná krveprolití. Nicméně u Turků se tyto činy vyšinutí neobjevují. O svržení samotného francouzského krále noviny píšou:

„Den 10 srpna gest hanebný den, kterýž w přjběžých francauzských na věky tomu národu na potupu zaznamenán bude. . . nešlechtná chasa z Pařžžských předměstj, kteréž Buřičové zbranj zaopatřili. . . a tuť powstalo ukrutné krweprolitj. . . Kdožby se byl mohl nadjti a wěřiti, aby se Francauzowé, genž se wždy láskau chlubili, kterauž k swému Králi Magj, (a skutečně se takowau láskau chlubití mohli) takowého ukrutenstsj dopustili: – A to se předce wssecko stalo, když

¹⁸ Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 14., ze dne 2. 4. 1791

¹⁹Více o tureckých zprávách z 16. století nalezneme v článku Šimeček, Zdeněk: *Počátky novinového zpravodajství v Českých zemích*. Sborník historický 18, 1971, s. 24-29.

²⁰Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 39., ze dne 29. 9. 1792

swéwolnost pod gménem swobody háděti počali... wzteklém lidu.. wzteklost toho pomateného lidu na neywyssj stupeň wystaupila. Nenj nižádné nešlechtnosti, kteráž se byli Francauzowé na den 10 toho nedopustili.“²¹

Co se týče zpráv z válečného tažení, je neustále vyzdvihován úspěch rakouských vojsk a to i v momentě, když se jim příliš nedařilo. Francouzové byli podle novin vždy v boji ti slabší, zbabělí a trpěli většími ztrátami. „*Francauzowé našim tři koně zabili, Francauzowé wssak měli wětssj sskodu. . . Téhož dne ráno w 8 hodin 300 Francauzů wyrazylo na nasseho Heytmana Syncendorfa, kterýž w Nechynu stál. Heytman mage při sobě 60 mužů pěssjch a 20 Blankenssteynských husarů nepřátelům postawil se na odpor, a dorazyl na ně tak prudce, že caufnauti musyli, a nássi za njmi se hnali až ke zdem města Lannoy. Padlo tu 50 Francauzů, z nassich pak toliko 1 myslivec, dwa ginj mužj byli poraněni, a 1 kuň odběhl.“²² Čtenáře nicméně muselo jistě děsit v novinách neustále číst o výskytu francouzských špehů v habsburské říši a informace o tom, jak se srocují buřiči u hranic a vyvolávají nepokoje. „*Francauzsstj sspehýři w saukromnosti hledj stále různice tropiti, a roztrubugj, že wogna mezy Rakauským a Berljnským dworem gisté wypukne. . . Na hollandských hranicých nynj buřiči se shromaždugj. . .“²³ Francouzi představovali výstrahu pro habsburskou říši. Čtenáři Krameriových novin měli pravidelný přísun děsivých událostí z Francie a dovídali se o masakrech, kterých se Francouzi dopouštěli.**

Předchozí obrazy cizince jsou dosti nelichotivé. Nicméně existovaly také národy, které byly v novinách prezentovány v pozitivnějším světle. Například nenalezneme příliš negativních odkazů k německy mluvícím obyvatelům. Němci v Čechách byli v této době bráni jako inspirační zdroj pro českou literaturu. Němci jsou zmiňováni téměř výhradně v souvislosti s novými knihami. Než Kramerius přeložil některé německé knihy, řekl, jaký měly úspěch u německy mluvícího publika, a poté nabídl, že pokud by byl dostatek zájemců mezi Čechy, rád knihu vydá v češtině. Němcům chtěli čeští vlastenci dokázat, že jsou schopni vytvořit stejně hodnotná díla, jako tomu bylo v německém jazyku.

Podívejme se nyní dále na Maďary. Noviny o Maďarech psaly jako o „velkém bratru“ českého národa. Je to zejména z důvodu, že si postupně vybojovávali na králi mnohé ústupky a výhody. Kramerius se od nich nechával často inspirovat a odkazoval k nim jako na ideální příklad pro Čechy. Maďaři na rozdíl od Čechů měli vlastní šlechtu a podle

²¹Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 35., ze dne 2. 9. 1792

²²Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 39., ze dne 29. 9. 1792

²³Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 14., ze dne 2. 4. 1791

Hrocha se tak vyznačovali plnou sociální skladbou.²⁴ Bylo pro ně snadnější prosadit své zájmy. Maďaři byli tedy inspirací v tom, co si Češi mají a mohou rovněž přát. Noviny si opakovaně berou Maďary za příklad a provolávají k jejich následování:

„Negen Slowácy, Čechové, Polácy, ale y Němcy y ginj národové zde se Uherského gazyka chápagj, a za tu řeč se tak, gako w Čechách za Českau, nestydj, tjm méně aby gi zlehčowali, gako se w Čechách od mnohých newěrných nepřátel děge. Uhři dobře wědj ono přjslowj: Čj chléb gis, toho pjsen zpjwey! Uherský chléb, Uherská řeč, má býti zde panugjcý! Uhři gsme, Uhry se nazýwáme, y uhersky mluwiti máme, nebo Uhrem se nazýwat, a uhersky nechjtj mluwiti, aneb neuměti, gest weliký omyl, gegž napraviti musý každý, kdož nassim oby-watelem býti chce. Ano prawj Uhři, že sobě na swém gazyku wjce záležeti dagj, než na celém Uherském králowstwuj, protože to gméno Uher ne od země, ale od gazyka berau, a že samo Uherské králowstwuj tak se nazýwá od gazyka Uherského.“²⁵

Tento úryvek je ovšem matoucí. Na jedné straně Kramerius mluví o tom, že to není země ale jazyk, co je rozhodující znak národa a přitom zastává zemský patriotismus v případě Uhrů. Neuvědomuje si situaci Slováků jako národnostní menšiny v Uhrách. Kramerius za národ uznával ten, který mluvil mateřským jazykem, ale na druhou stranu kladl důraz na to, aby se na maďarském území hovořilo maďarsky. Jaký byl tedy vztah Krameria ke Slovákům? Slováci byli bezpochyby nejbližší etnikum českého národa, pokud nemluvíme o Moravanech, o kterých nám dál noviny nic neříkají krom toho, že se jedná o slovanský národ. Noviny jsou plné zmínek o Slovácích jako „*nassjch Bratrech*“. Kramerius zdůrazňoval vazbu mezi Čechy a Slováky zejména po jazykové stránce. Následující ukázka pochází z listu Slováka z Uher, který Kramerius uvádí slovy: „...*abychom do nassich Nowin wložili pro rozssiřenj nasseho milého mateřského gazyka, snažně sme požádání byli. Pjseň ta a gegi tytul gest následugjcý:*“

*„Upřímný saud gistého Slowáka z Uher o swém gazyku Slowenském, a
Nowináři Českém.
Slowák z Uher se raduge,
Že se wssudy rozssiřuge*

²⁴Srov. HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1999, 198 p. Knižnice dějin a současnosti, sv. 9. ISBN 80-710-6298-7.

²⁵*Krameriovy c. k. Pražské vlastenecké noviny*, Nro. 19., ze dne 7. 5. 1791

*Řeč geho milá Slowenská,
Genž gest ta gistá, co Česká.
Nássi přemilj Čechowé,
Swé řeči zwlásstnj Mistrowé,
Usylugi zas zwýssiti
Swůg gazyk, a zwelebiti. . .“*

Kramerius tedy ve slovenštině spatřoval odraz češtiny. Své noviny distribuoval kromě Čech právě také na Slovensko a snažil se také pomocí knih tyto vazby mezi oběma etniky upevnit. Nicméně v okamžiku, kdy byly zájmy Čechů jiné než Slováků, projevil se tendence k uplatnění dominantního postavení Čechů. Noviny z 22. 1. 1791 podávají recenzi na novou knihu *Při dobytj Budinského Zámku*, která je zvláštní tím, že jde o ojedinělý případ, kdy se Kramerius kriticky vyjadřoval k nějakému dílu a užitému jazyku a to takto:

„Pan Semian, kterýž sobě wždycky na zwelebenj nasseho Slowenského gazyka záležiti dá, tento přjbeh Turecké od Křesťanů zagaté LSečny přiwlastnil a připsal wssem Pannám a Milownicem slawného Slowenského gazyka. Gakžkoli tato hystorye skrz mnohé čtenj hodné přjhody nassj pochwaly zaluhuge, předce wssak nassim Panům Českým Čtenářům bylaby tjm milegssj, a lépe v nás w Čechách na odbyt, by se Pan Překladatel přjliš na Uherský text nebyl wázal, y ginák k nassj wýbraussené Česstině wjce než k Slowenčině se přiwinul. Za nassich let tento Román gest prwnj, kterýž w hmotněgssj knize w Slowenském gazyku na swětlo wyssel.“²⁶

V červnu 1790 v novinách vyšel chvalo zpěv na česko-slovenskou řeč. Označení „česko-slovenský“ bylo v této době nezvyklé a v novinách se neujalo. Spíše se užívalo slovní spojení „česká řeč“, což také odráželo jistým způsobem vztah mezi oběma etniky. Ve stejném čísle došlo ke kuriózní situaci. Čtenář v něm žádal Krameria, aby změnil název jedné z rubrik, jelikož jí Slováci špatně rozumí. Kramerius na to reagoval takto: „*Gistý negmenowaný Pan Slowák podlé zaslaného nic zhola w sobě neobsahugjcyho listu prawj, abychom mjsto toho slowa Zawesek raděgi přigali to slowo Prjdawek, že (prý) Slowácy tomu prwnjmu nerozuměgj.- Čechowé dobře, a Slowácy brzy tomu uwyknau.*“²⁷ Obě ukázky dokládají, že Češi podle Krameria byli na rozdíl od Slováků většími znalci jazyka a uměli jej lépe používat. Tento obraz si Slováci nesou v očích české veřejnosti až do současnosti.

²⁶Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 4., ze dne 22. 1. 1791

²⁷Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 26., ze dne 26. 6. 1790

Již v době první republiky byli v tomto státě vnímáni jako menšina, i když se propagovala idea čechoslovakismu, která byla oficiální doktrínou. Nicméně Češi si v tomto státě také díky státním symbolům, na což upozorňuje Ladislav Holý v knize *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, uchovávali své dominantní postavení.²⁸ České představy o Slovácích jsou v novinách takové, že je sice Češi vnímají jako své sousedy a bratry, ale jako ty mladší, tedy nerovné. Častá je představa Slovenska jako země bez historie a tedy bez svébytné národní kultury.²⁹ K představě českého kulturního a vzdělaného národa zajisté napomohla právě odlišnost mezi těmito dvěma etniky.

Položme si na úplný závěr otázku: Jak je zobrazován národ Čechů v Krameriových novinách? Noviny nezpochybňují, že Češi jsou velkým národem s tradicí (kladení si otázek, co je zvláštní na Česích bylo možné až v momentě, kdy si to národ mohl takové otázky klást. K čemuž dochází až mnohem později a to zejména 80. letech 19. století mezi českými intelektuály a diskuze vrcholí v tzv. „českou otázkou“.³⁰ Český národ se formoval na základě vztahu s dalšími etniky. Pro jeho sebeuvědomění a podobu národní identity měly tedy největší vliv nejbližší etnika – Slováci, Němci a Maďaři. Český národ měl několik možností přijetí identity od rakouské, pan-germánské až po slovanskou.³¹ Krameriovy noviny se vztahují především ke slovanským národům: „... a pak časem zvjte, že Rusové, Poláci, Pomořané, Slezáci, Moravané, Slowáci, Dalmátové, Bosňáci, Moldawané, Srbové, Mendové, Charwátové, a mnozí gesťe slawnj Národové po wssech konččinách swěta rozsšřenj nassj spolubratřj gsau, a našeho, s malým toliko rozdilem, slawného Slowanského gazyka užjwagj.“³²

České národní hnutí se prosazovalo pomocí jazyka, který tvořil základ této identity. Obraz života národa se utvářel rovněž odkazováním na slavnou českou historii.³³ Pokud

²⁸HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. 2. vyd. Překlad Zdeněk Uherek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, 233 s. Studie (Sociologické nakladatelství), 30. sv. ISBN 978-807-4190-186, s. 93.

²⁹Srov. HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. 2. vyd. Překlad Zdeněk Uherek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, 233 s. Studie (Sociologické nakladatelství), 30. sv. ISBN 978-807-4190-186.

³⁰Srov. HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny „české otázky“, 1895-1989*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001, 203 p. ISBN 80-710-6424-6.

³¹KOŘALKA, Jiří. *Češi v Habsburské Říši a v Evropě 1815-1914: sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1996, 354 p. ISBN 80-720-3022-1.

³²Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 1., ze dne 2. 1. 1790

³³HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999, 275 p., [16] p. of plates. ISBN 80-204-0809-6.

také docházelo někde v zemi ke konfliktům, Kramerius to připisoval tomu, že lidé spolu nemluví jedním jazykem, což dokládá následující text:

„To ovšem předně pro Stawy České a vrchnosti bude velmi potěšitelné, poněvadž budau mjti příležitost o veliké potřebě zachowánj a rozšířenj Českého gazyka žádost swau přednesti, a že přednesau, žádný w Čechách pochybowati nemůže poněvadž giž mnohé vrchnosti, mnozý auřednjcy a magistrátowé přesvědčrni gsau, že lid Český obecný od swých vrchnostjj a giných předstawených proto gen neywjce odwráčen gest, poněvadžby s njm w domácým gazyku nemluwili, a geho proseb, gakož toho přeba káže, w témž gazyku lidu povědomém newyslychali.“³⁴

Vedle prosazování společného jazyka mohla identita Čechů být skrze noviny posílena také tím, že často přenášely zprávy o katastrofách a neštěstích, jež postihly české území. Několikrát jsem v textu narazila na popis těchto událostí, jak se staly a jaké měly dalekosáhlé dopady. *„Wčereyssjho dne gen zběžně obdrželi sme žalostnau a truchliwau zpráwu, že na den 15 toho k 5té hodině zpoledne nesstastněgssj přjhoda potkala. Toho dne w gednom domě za někdeyssjm Jezuitským chrámem skrze nepozornost wysse náramný oheň, kteráž w půl hodině 48 domů ...stráwil... Těchto nebohých nesstastných lidj bjda a těžkost, kteráž wjce pláčem nežli slowy dá se wygádríti, ... – Dobrodincy a laskawj přátelé w bjdě a w velikém zármutku postawených lidj pro milost a milosrdenstwj Božj se žádagj, aby se nad těmito nessťastnými smilowali, a před njmi swé sstědré ruky nezawjrali, Bůh gim bude za wssecko hogná odplata.“³⁵* Vidíme, že Kramerius zároveň apeloval na čtenáře, aby se smilovali a pomohli potřebným, čímž vytvářel solidaritu mezi lidmi, kteří se ani neznali. Kramerius neváhal vyzvednout konkrétní osobnosti, které postiženým pomohli. Kdo by nechtěl být takto odměněn a navždy se svým jménem vryt do paměti národa?

---

³⁴Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 19., ze dne 7. 5. 1791

³⁵Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 34., ze dne 20. 8. 1791

Kapitola 4

Závěr

Bylo by zkratkovité předpokládat, že by noviny jako médium samy o sobě zapříčinily vznik nové společnosti, která by svou identitu odvozovala právě od vlivu těchto médií. Jak například upozornil Peter Burke, tisk není agent a technologii užívají vždy jedinci či skupiny pro různé účely a odlišných lokací. Pro studium je proto nutné zkoumat kontext působení konkrétních médií. Stejným způsobem jsem se rozhodla nahlédnout na Krameriovy noviny, které vznikají na konci 18. století. Jedná se přesně o dobu, do které Jürgen Habermas zasazuje vznik veřejné společnosti a kritických médií. Jedna z prvních otázek, která mě v této souvislosti napadla, byla, zda lze koncept veřejného prostoru a veřejného mínění aplikovat na Krameriovy noviny a zda má oporu v realitě či je pouhým ideálním modelem. Dále mě inspiroval koncept *pomyslného společenství od Benedicta Andersona*, který brilantně popsal, jak skupiny čtenářů k sobě na základě stejné četby začali pociťovat sounáležitost, což umožňovalo vznik nové identity. Práce je především tedy opovědí na to, jaký typ veřejného prostoru Krameriovy noviny symbolizovaly a jak pomáhaly konstruovat identitu čtenáře. Předložená práce nechala spoustu otázek nezodpovězených a téma vztahu česky tištěných novin jako nového média a společnosti konce 18. století nebylo podrobena zcela vyčerpávající analýze, což ani nebylo stanoveným cílem. Úkolem nebylo postihnout problematiku utváření českého národního hnutí v celé jeho šíři. Šlo zejména o to sledovat zásadní vlivy, které se odrazily ve výsledné podobě Krameriových novin, jakožto nového nástroje komunikace konce 18. století. Zájem se rovněž soustředil na otázku toho, jaký typ informací šířily, kdo byl jejich čtenářem a jak tato podoba novin formovala daného čtenáře.

První část práce se zabývala rozličnými teoriemi médií v době modernity a obrat, ke kterému dochází s hnutím postmoderny ovlivněné zejména lingvistikou. Tato kapitola se stala důležitým východiskem pro práci s pramenným materiálem a samotný pohled

na média. Postmoderna přestala pohlížet na média jako na neochvějnou známku pokroku, odmítla upřednostňovat jednu formu komunikace před druhou a postavila je na stejnou úroveň. Tištěná média přestala být nahlížena jako produkt racionality. Došlo, zejména v historické antropologii, k rehabilitaci orální komunikace a prosazení představy konvergence médií. Média stejně tak jako pomáhají šířit nové myšlenky, pomáhají uchovávat tradice. Postmoderní myšlení se nově nespokojilo s jednoduchými odpověďmi a svou snahou o neustálé hledání nových interpretací se vydalo cestou odkrývání příčin mnoha událostí a procesů. Tyto snahy zachytit mnohoznačnosti u jednotlivých výkladů umožňují odkrývat komplexnost světa. Tímto rovněž dochází k rehabilitaci jedince a lidské zkušenosti a přiznává se mu právo na vlastní vidění a chápání světa. Noviny poskytují různé náhledy a způsoby čtení. Tím se otevírá prostor pro kreativitu jedince.

Druhá část práce se soustředila na základní předpoklady, které se odrazily v konečném obsahu Krameriových novin. Jednou z významných podmínek úspěchu každého vydavatele novin byla vynikající spolupráce s poštámskými, jako důležitými prostředníky v procesu jak tvorby zpráv, tak samotné distribuce směrem k předplatitelům. Do podoby Krameriových novin se promítl také jeho vztah ke konkurenci a snaha se vůči ní vymezit. Příklad s hrabětem Ferdinandem ze Schönfeldu poukázal často na dosti napjaté vztahy. Tato část se rovněž pozastavila nad obchodní činností V. M. Kramera, jež se ukázala být významnou složkou jeho činnosti, i když co se týče reflexe ze strany českých historiků, zůstala zatím stranou jejich reflexe. Kapitola odpovídá na otázku, proč nakonec uspěl právě Kramerius se svými novinami nad tiskařem Schönfeldem. Oproti Zdeňku Šimečkovi,¹ který zdůraznil roli korespondence pro úspěch Krameriových novin, já zde vidím ještě další důležité momenty a to především v samotném obsahu novin a propracovanosti inzerce. Inzerce se zde neustále obnovovala a noviny propagovaly rozmanitý sortiment. Významné místo zaujímal inzerce na knihy v Krameriových novinách z let 1790 – 1793, což odhalila analýza inzertní plochy. Knihy byly postupně prezentovány pomocí krátkých recenzí. Kramerius propagoval nejen své knihy, ale také tiskoviny spřátelených knihtiskařů a jejich knihkupectví. Kramerius měl prokazatelně s ostatními tiskaři mnohem lepší vztah, než tomu bylo u Schönfelda. Podíváme-li se na Schönfelda, v jeho novinách chybí téměř odkazy k vydané literatuře a recenze na knihy bychom zde hledali velmi těžko. Výjimku tvoří sem tam zmínka o drobném svazku např. básní od jeho redaktora V. Tháma. Ostatní Schönfeldova inzerce se týkala zejména pronájmů a hledaných osob. Na rozdíl od Kra-

¹ŠIMEČEK, Zdeněk. *Novinové zpravodajství v Pražských novinách na sklonku 18. století (Rozšiřování zpravodajské sítě a její celorakouská orientace)*, SHS 32, Praha, Brno 2007, s. 39 - 53., str. 48.

meria Schönfeldova inzerce se často opakuje a propaguje několik týdnů stejné zboží či služby. Tato část nechtěla podat vyčerpávající odpověď na vztahy mezi tiskaři na konci 18. století. Záměrem bylo poukázat na to, že konkurenční boj například se Schönfeldem a dobré vztahy s určitými knihtiskaři značně ovlivnily výslednou podobu Krameriových novin a byly jedním z klíčových prvků Krameriova úspěchu. V neposlední řadě není možné nezmínit samotné čtenáře Krameriových novin, kteří se na obsahu Krameriových novin spolupodíleli a tvořili novodobé publikum, jež společně komunikovalo ve virtuálním prostoru novin. Kramerius samozřejmě jejich příspěvky pečlivě vybíral a upravoval je do jejich výsledné podoby, nicméně se nepotvrdilo, že by se jednalo o příspěvky fiktivní, jak ukázala analýza pamětí Františka Jana Vaváka z let 1790-1793. Noviny generovaly vztahy mezi jedinci, kteří se do té doby nikdy neviděli. Ve Vavákových pamětech se ukázalo, že František Hek s Vavákem navázal vztah právě pomocí novin, když si přečetl Vavákovi verše, na které poté reagoval děkovným dopisem.

Poslední část textu se věnovala tématům obsažených v Krameriových novinách z let 1790 až 1793 a jejich možné role pro formování čtenářské identity. Noviny jsou odrazem nástupu národního uvědomění, které mělo formu osvícenského patriotismu. Ve zprávách byla silně akcentována jejich prorakouská orientace a noviny se tak vyznačovaly bezmeznou loajalitou k habsburskému císaři a jeho rodině. Kritiku společenského uspořádání bychom v novinách hledali marně. Jediné kritické zmínky směřují k vrchnosti, která nemluví jazykem lidu. Král je velmi často prezentován jako „otec“ či „služebník“ celého národa.

Noviny na druhou stranu reflektují obrazy „těch druhých“, tedy ostatních národů, které spoluutváří identitu Čechů. Tyto vztahy nebyly vždy pouze pozitivní, jak vidíme v příkladech Turků a později Francouzů. Zprávy o cizích zemích tvořily jednu z důležitých součástí Krameriových novin. Velmi často zaujímaly svým umístěním v novinách hned přední místo. O negativní obraz „druhého“ se postarala především rubrika vztahující se k válečným tažením, kterých se Rakouské císařství účastnilo. Válečné zpravodajství muselo svou velikostí a postavením v textu, ale také vlastním obsahem mít silný vliv na identitu čtenáře, kteří čtením těchto příběhů měli před sebou obraz hrdinů rakouské armády bojujících, aby uchránili lid. Nepřítel byl vykreslován jako lstivý, iracionální, vzteklý a nemilosrdný. Rakouští vojáci v tomto světle vystupovali naopak jako příklad všech ctností – byli spravedliví, racionální, uměli se dobře chovat a válčili pouze z důvodu ochrany lidu.

Krameriovy noviny ovšem produkují také pozitivní obraz „druhého“. Kramerius propagoval slovanskou vzájemnost mezi národy, jako jsou Rusové, Slováci aj. Velmi úzký vztah je tu navázán směrem k Maďarům, kteří sloužili jako inspirační zdroj pro prosazování

českých zájmů v Habsburské říši. Práce končí pozastavením se nad vztahy mezi Čechy a Slováky. České představy o Slovácích prezentované v novinách odrážely blízkost obou etnik. Slováci byli vnímáni jako sousedé a bratři, nicméně jako ti mladší a nerovní zejména díky nedostatečné literární produkci a jazyku. Slovenština byla reflektována jako nedokonalá čeština. Obraz Slovenska jako země bez historie a tedy bez svébytné národní kultury jistě napomohl k posílení představy českého národa jako kulturního a vzdělaného.

Další výzkum komunikace českých obrozenců by se měl soustředit na různé formy médií, které používali. U tištěné kultury je přínosné se soustředit na subjektivní potřeby čtenářů, na způsob čtení určitých textů, to jak těmto textům rozuměli a jaký význam jim přiřkládali. Které informace považovali pravdivé a proč? Jak s těmito informacemi dále nakládali? Vedle těchto otázek by bylo přínosné odlišit okamžité a dlouhodobé následky působení médií na jedince. V případě novin, jak takový čtenář, jakým byl František Vavák, měnil své návyky a vztah k tomuto médiu během času. Vedle studia nových forem komunikace, kterou ve své době představovaly Krameriovy noviny či korespondence, by se měla vzít v potaz také orální a vizuální kultura té doby, jež probíhala na tradičních místech setkávání, tedy často na tržištích, v kostelech, při procesích či na kulturních akcích. Pro studium národního obrození by bylo užitečné studovat, jakým způsobem spolu členové národního hnutí komunikovali, studovat míru jejich sociability to, jaké komunikační kanály upřednostňovali.

Seznam obrázků

2.1	Počet stránek ve vydání Schönfeldových novin	36
2.2	Celkový počet stránek v roce u Schönfeldských a Krameriových novin . . .	37
1	Kvittance o zaplacení, r. 1805	X
2	Novinový ceník, r. 1838	XI
3	Poštovní knížka Zum Neuen Jahr 1800	XII
4	Poštovní knížka Zum Neuen Jahr 1800	XIII
5	Kvittance o zaplacení, r. 1796	XIV
6	Kvittance o zaplacení, r. 1814	XV
7	Kvittance o zaplacení, r. 1828	XVI
8	Kvittance o zaplacení, r. 1828	XVII
9	Předplatní lístek na výtisk českých map	XVII
10	Potvrzení zaplacení předplatného s kolkem	XVIII
11	K. K. privilegierte Prager Zeitung	XIX
12	Císařské královské vlastenecké noviny	XX
13	Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, 1790	XXI
14	Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, 1792	XXII

Prameny

- [1] Novoroční poštovní knížka expeditora poštovního pražského vrchního úřadu Václava Schwarze pro rok 1800 se seznamem novin, týdeníků a měsíčníků, na které šlo uzavřít předplatné a ceník předplatného. PM podsbírka Pražský poštovní úřad, př. č. 405/27.
- [2] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 1., ze dne 2. 1. 1790
- [3] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 2., ze dne 9. 1. 1790
- [4] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 3., ze dne 16. 1. 1790
- [5] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 4., ze dne 23. 1. 1790
- [6] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 5., ze dne 30. 1. 1790
- [7] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 7., ze dne 13. 2. 1790
- [8] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 11., ze dne 13. 3. 1790
- [9] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 13., ze dne 27. 3. 1790
- [10] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro.15., ze dne 10. 4. 1790
- [11] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro.16., ze dne 17. 4. 1790
- [12] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 19., ze dne 8. 5. 1790
- [13] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 20., ze dne 22. 5. 1790
- [14] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 24., ze dne 12. 6. 1790
- [15] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 25., ze dne 19. 6. 1790
- [16] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 26., ze dne 26. 6. 1790

- [17] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 27., ze dne 3. 7. 1790
- [18] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 34., ze dne 21. 8. 1790
- [19] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 36., ze dne 4. 9. 1790
- [20] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 43., ze dne 23. 10. 1790
- [21] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 3., ze dne 15. 1. 1791
- [22] Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, Nro. 4., ze dne 22. 1. 1791
- [23] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 5., ze dne 29. 1. 1791
- [24] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 6., ze dne 5. 2. 1791
- [25] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 9., ze dne 26. 2. 1791
- [26] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 12., ze dne 19. 3. 1791
- [27] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 14., ze dne 2. 4. 1791
- [28] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 19., ze dne 7. 5. 1791
- [29] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 22., ze dne 28. 5. 1791
- [30] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 26., ze dne 25. 6. 1791
- [31] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 29., ze dne 16. 7. 1791
- [32] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 33, ze dne 13. 8. 1791
- [33] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 34., ze dne 20. 8. 1791
- [34] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 3., ze dne 21. 1. 1792
- [35] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 26., ze dne 30. 6. 1792
- [36] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 35., ze dne 2. 9. 1792
- [37] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 39., ze dne 29. 9. 1792
- [38] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 3., ze dne 19. 1. 1793
- [39] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 4., ze dne 26. 1. 1793

- [40] Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, Nro. 45., ze dne 19. 11. 1793
- [41] Krameriovy c. k. vlastenecké noviny, Nro. 5., ze dne 2. 2. 1811
- [42] Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro. 23., ze dne 13. 6. 1789
- [43] Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro. 28., ze dne 11. 7. 1789
- [44] Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro. 20., ze dne 16. 5. 1789
- [45] Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro. 23., ze dne 6. 6. 1789
- [46] Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro. 26., ze dne 27. 6. 1789
- [47] Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro. 27., ze dne 3. 7. 1789
- [48] Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro. 1., ze dne 2. 1. 1790
- [49] Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro. 3., ze dne 16. 1. 1790
- [50] VAVÁK, František Jan. *Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816*, Kniha 2. 1784–1790: část 1: 1784–1786 / František Jan Vavák. - Praha : Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1910. – 114 s.: obr.; 8°. – (Dědictví Svatojanské; č. 111). – Vyd.: Skopec
- [51] VAVÁK, František Jan. *Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816*, Kniha 3, část 1. 1791–1794 / František Jan Vavák. – Praha : Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1915. – 150 s.: obr.; 8°. – (Dědictví Svatojanské; Č. 133). – Vyd.: Skopec
- [52] VAVÁK, František Jan. *Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816*, Kniha VI–VII (1810–1816) / [k vyd. přípr. Martin Kučera]. – Vyd. 1. – V Praze : Karolinum, 2009. – 484 s.; 21 cm. – (Prameny k dějinám českého myšlení; 11). – Vyd.: Univerzita Karlova ISBN 978-80-246-1482-3.

Literatura

- [1] APPADURAI, Arjun. *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. Minneapolis, Minn.: University of Minnesota Press, c1996, xi, 229 p. ISBN 08-166-2793-2.
- [2] ANDERSON, Benedict R. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Překlad Petr Fantys, Miloslav Uličný. Praha: Karolinum, 2008, 274 s. Limes (Karolinum). ISBN 978-802-4614-908.
- [3] BARTHES, Roland. La morte de l'auteur. in: BARTHES, Roland. „*Le bruissement de la langue*. Essais critiques IV.,“ Éditions du Seuil, Paríž 1984, s. 63–69.
- [4] BARTHES, Roland. *The Discourse of History*. in: *Comparative Criticism: A Yearbook*, sv. 3, 1981, s. 3–28.
- [5] BEHRINGER, Wolfgang. *Im Zeichen des Merkur: Reichspost und Kommunikationsrevolution in der Frühen Neuzeit*. Göttingen: Vandenhoeck, 2003, 861 p. ISBN 35-253-5187-9.
- [6] BEHRINGER, Wolfgang. *Thurn und Taxis: die Geschichte ihrer Post und ihrer Unternehmen*. München: Piper, c1990, 494 p., [16] leaves of plates. ISBN 34-920-3336-9.
- [7] BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky*. Novinář, Praha 1981, s. 5 – 73.
- [8] BOUŠOVÁ, Irena. *Distribuce novin z rukou poštmistrů. O vytváření komunikační sítě mezi čtenáři Krameriových novin*. Praha 2010.
- [9] BRIGGS, Asa a Peter BURKE. *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*. 3rd ed. Malden, MA: Polity, 2009, viii, 346 p. ISBN 978-074-5644-950.
- [10] BURKE, Peter a [z anglického originálu ... přeložil Jiří Hanke za výrazného přispění M. Nondkové a V. PETKEVIČE]. *Žebráci, šarlatáni, papežové: historická antropologie*

- raně novověké Itálie: eseje o vnímání a komunikaci*. Vyd. 1. Jinočany: H, 2007. ISBN 978-807-3190-699.
- [11] BURKE, Peter. *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*. Vyd. 1. Překlad Markéta Křížová. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011, 243 s. Knižnice Dějin a současnosti, 40. sv. ISBN 978-807-4220-692.
- [12] CALHOUN, Craig J. *Habermas and the public sphere*. Cambridge, Mass.: MIT Press, c1992, x, 498 p. ISBN 02-620-3183-3.
- [13] CROSSLEY, Nick, ROBERTS, John M. *After Habermas: New Perspectives on the Public Sphere*. Malden, MA: Sociological Review, 2004, 184 p. Sociological review monograph. ISBN 14-051-2365-6.
- [14] ČTVRTNÍK, Pavel, Jan GALUŠKA a Patricia TOŠNEROVÁ. *Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Vyd. 1. Liberec: Knihy 555, 2008, 191 s. ISBN 978-808-6660-233.
- [15] DERRIDA, Jacques. *Texty k dekonstrukci: práce z let 1967-72*. Překlad Miroslav Petříček. Bratislava: Archa, 1993, 336 s. ISBN 80-711-5046-0.
- [16] DÜLMEN, Richard van. *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2002, 116 s. Bod. ISBN 80-865-6915-2.
- [17] FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. 1. vyd. Praha: Dauphin, 2000, 427 s. ISBN 80-860-1996-9.
- [18] FOUCAULT, Michel a [z francouzského originálu ... přeložil Čestmír PELIKÁN]. *Archeologie vědění*. V Praze: Herrmann, 2002. ISBN 80-239-0124-9.
- [19] FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2007, v, 309 s. Eseje a studie. ISBN 978-80-251-1713-2.
- [20] GELLNER, Ernest André. *Národy a nacionalismus*. Vyd. 1. Překlad Jiří Markus. Praha: Josef Hříbal, 1993, 158 s. Poznání (Josef Hříbal), Sv. 2. ISBN 80-900-8929-1.
- [21] GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur: Vybrané eseje*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 565 s. ISBN 80-858-5089-3.

- [22] GINZBURG, Carlo. *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Vyd. 1. Překlad Jiří Špaček. Praha: Argo, 2000, 223 s. Každodenní život, sv. 6. ISBN 80–720–3278–X.
- [23] HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Vyd. 1. Překlad Alena Bakešová, Josef Velek. Praha: Filosofia, 2000, 418 s. Morální a politická filosofie, sv. 8. ISBN 80–700–7134–6.
- [24] HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky", 1895–1989*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001, 203 p. ISBN 80–710–6424–6.
- [25] HERBEN, Jan. *Matěj V. Kramérius: osvícenský novinář a buditel*. Praha 1926. 111 s.
- [26] HOBSBAWN, Eric. *Několik úvah o nacionalismu*. s. 109–124. In Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů. Vyd. 1. Editor Miroslav Hroch. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 451 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 29. ISBN 80–864–2920–2.
- [27] HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. 2. vyd. Překlad Zdeněk Uherek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, 233 s. Studie (Sociologické nakladatelství), 30. sv. ISBN 978–807–4190–186.
- [28] HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1999, 198 p. Knihnice dějin a současnosti, sv. 9. ISBN 80–710–6298–7.
- [29] HROCH, Miroslav a kol. *Politické dějiny světa v datech. Díl 1.–2.*. Praha: Svoboda, 1980, 1825 s.
- [30] HROCH, Miroslav; Karel KUBIŠ, Luďa KLUSÁKOVÁ, Daniela TINKOVÁ; Jan TUČEK. *Encyklopedie dějin novověku 1492–1815*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, 415 s. ISBN 80–727–7246–5.
- [31] HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999, 275 p., [16] p. of plates. ISBN 80–204–0809–6.
- [32] HROCH, Miroslav. *Národ jako kulturní konstrukt?* In: revue Lidé města, 3/2005–17, s. 9–17.

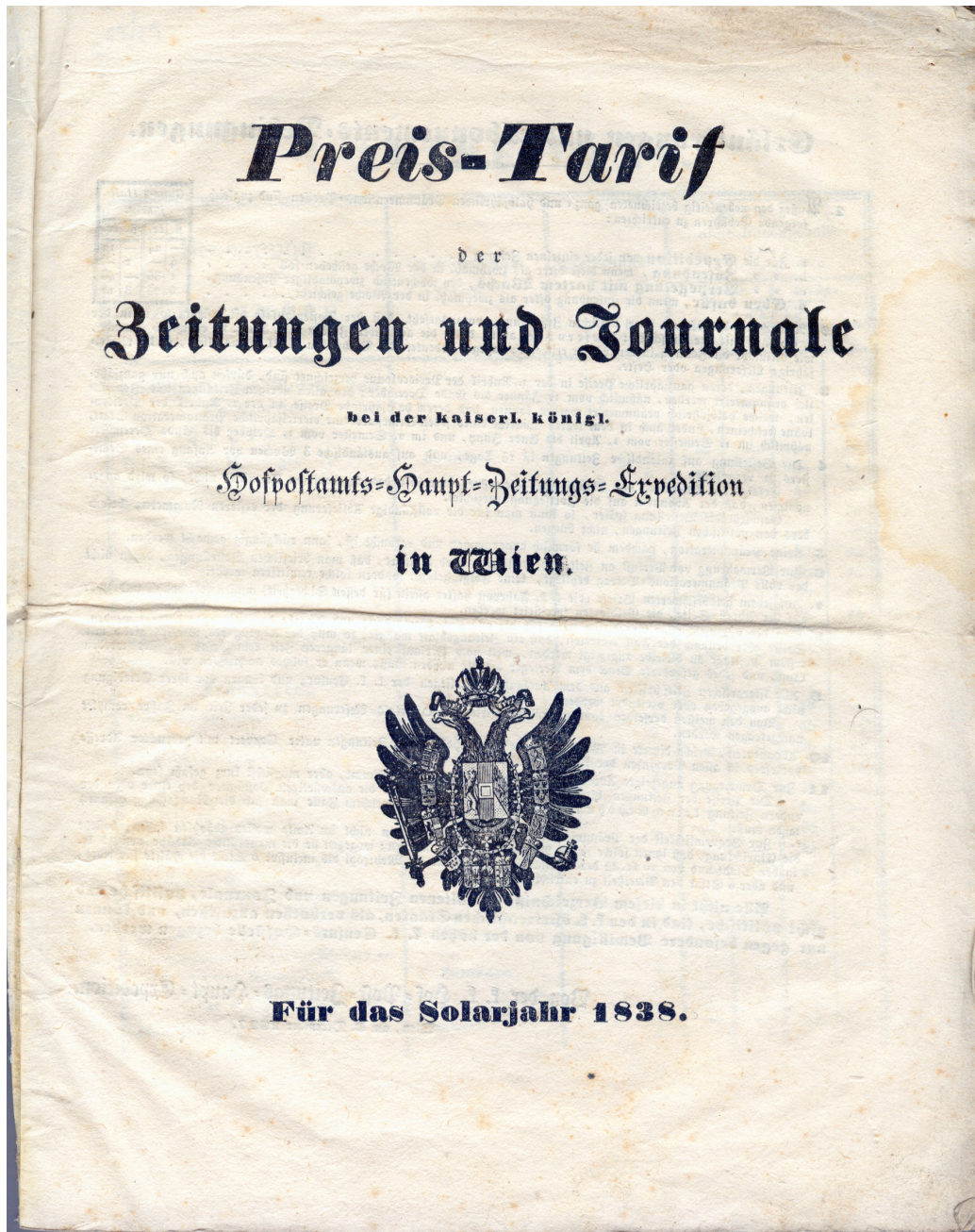
- [33] HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, 315 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), 45. sv. ISBN 978-807-4190-100.
- [34] CHARTIER, Roger a Čestmír PELIKÁN. *Na okraji útesu*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, 276 s. ISBN 978-808-7378-526.
- [35] IGGERS, Georg G a Pavel KOLÁŘ. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivity k postmoderní výzvě*. Vyd. 1. Praha: NLN, 2002, 177 s. Knižnice dějin a současnosti, sv. 16. ISBN 80-710-6504-8.
- [36] JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Média a společnost*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, 207 s. ISBN 978-807-3672-874.
- [37] KLIMEŠ, Vladimír. *Počátky českého a slovenského novinářství*. Praha: Orbis, 1955, 193 s.
- [38] KOŘALKA, Jiří. *Češi v Habsburské Říši a v Evropě 1815–1914: sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1996, 354 p. ISBN 80-720-3022-1.
- [39] KUTNAR, František. *Reakce státu v Čechách na Velkou revoluci francouzskou*. In Český časopis historický, 1937, roč. XLIII., s. 323—342, 520—542.
- [40] LAISKE, Miroslav. *Časopisectví v Čechách 1650-1847: Příspěvek k soupisu periodického tisku zejména novin a časopisů*. Praha: Národní knihovna v Praze, 1959, 179 s.
- [41] LÉVI-STRAUSS, Claude. *Myšlení přírodních národů*. Vyd. 2., v Dauphinu 1. Překlad Jiří Pechar. Liberec: Dauphin, 1996, 365 s., viii s. il. ISBN 80-860-1925-X.
- [42] LYOTARD, Jean-Francois. *O postmodernismu: Postmoderno vysvětlované dětem, postmoderní situace*. 1. vyd. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 2000, 206 s. ISBN 80-700-7047-1.
- [43] LYOTARD, Jean-François. *Rozepře*. Vyd. 1. Překlad Jiří Pechar. Praha: Filosofia, 1998, 323 s. Základní filosofické texty, sv. 4. ISBN 80-700-7119-2.
- [44] MCLUHAN, Herbert Marshall. *Člověk, média a elektronická kultura: výběr z díla*. Vyd. 1. Brno: Jota, 2000, 415 s. ISBN 80-721-7128-3.

- [45] MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Vyd. 1. Překlad Miloš Calda. Praha: Odeon, 1991, 348 s. Eseje (Odeon), sv. 4. ISBN 80-207-0296-2.
- [46] NOVOTNÝ, Jan. *Matěj Václav Kramerius*. Vyd. 1. Brno: Nakl. Melantrich, 1973, 364 s.
- [47] POLIŠENSKÝ, Miroslav. *Poštovní spoje a poštovní stanice v českých zemích v letech 1526 – 1620*. Sborník Poštovního muzea 1982. Praha 1982, s. 113 – 134.
- [48] ROUBÍK, František. *K vývoji poštovníctví v Čechách v 16. – 18. století*. Sborník Archivu ministerstva vnitra, sv. X, Praha 1937, s. 167–305.
- [49] ROUBÍK, František. *Poštovní doprava v Čechách v letech 1527 – 1850*. PM, fond Historie poštovníctví, sign. HP I/11, př. č. 8/1953, rukopis.
- [50] RYBIČKA, Antonín. *Přední křísitelé národa českého*. Praha 1883.
- [51] STORCHOVÁ, Lucie (ed.). *Mezi houfy lotrův se pustiti–: české cestopisy o Egyptě 15.–17. století*. Praha: Set out, 2005, 447 s. ISBN 80-862-7744-5.
- [52] ŠIMEČEK, Zdeněk. *Počátky novinového zpravodajství v Českých zemích*. Sborník historický 18, 1971, s. 5 – 38.
- [53] ŠIMEČEK, Zdeněk. *Novinové zpravodajství v Pražských novinách na sklonku 18. století (Rozšiřování zpravodajské sítě a její celorakouská orientace)*. SHS 32, Praha, Brno 2007, s. 39 – 53.
- [54] VOLF, Josef. *Dějiny novin v Čechách do roku 1848*. Praha, Duch novin, 1930, 232 s.
- [55] VOLF, Josef. *O tiskařích, nakladatelích a knihkupcích v Praze za Josefa II*. Praha : s.n., 1929.
- [56] VOLF, Josef. *Vyšetřování vlivu novinářských zpráv o francouzské revoluci na selský stav v Čechách roku 1789*, Osvěta XLIII/1913.
- [57] WEBER, Max. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, London, Allen and Unwin, 1976 (1904–5).

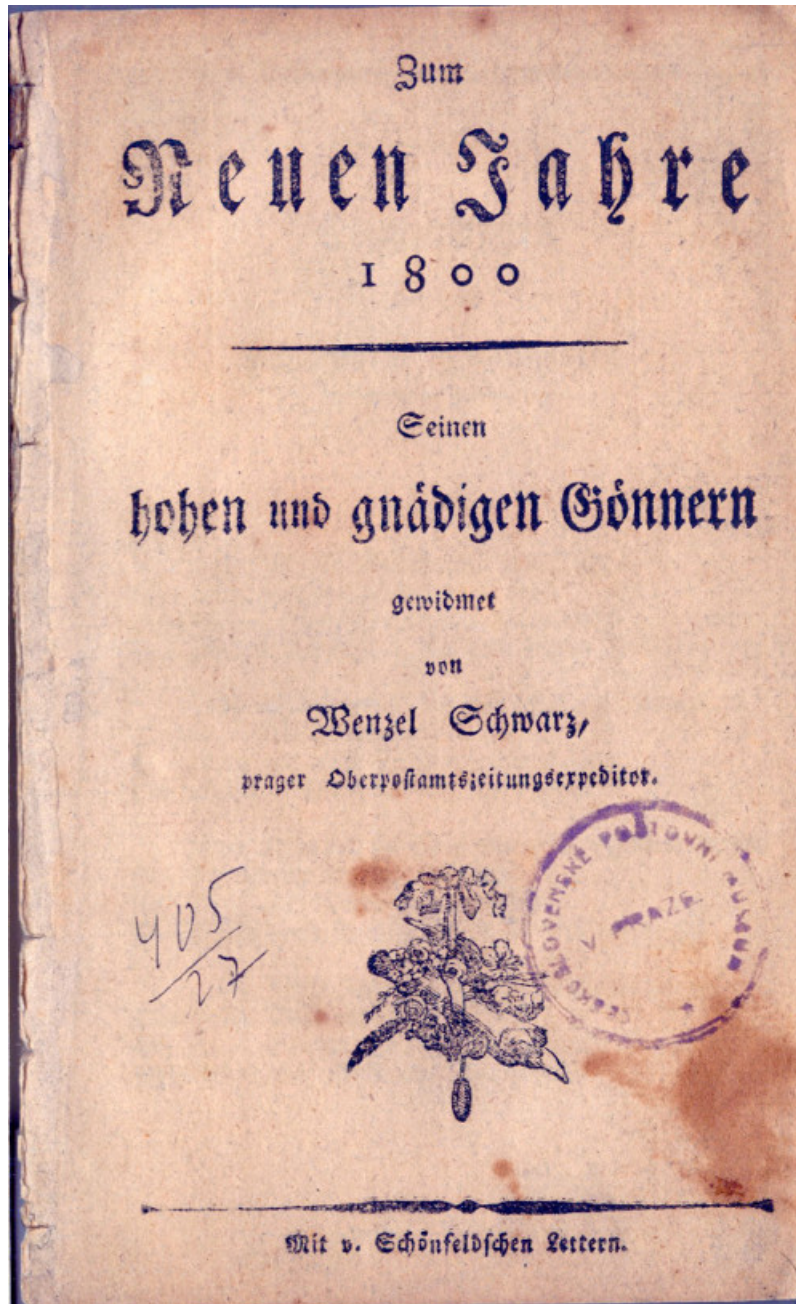
Obrazová příloha

Obrázek 1: Kvitance o zaplacení předplatného vystavená privátní expedicí Schönfeldských listů, Praha 16. 10. 1805. Pražský poštovní úřad PPÚ 639.

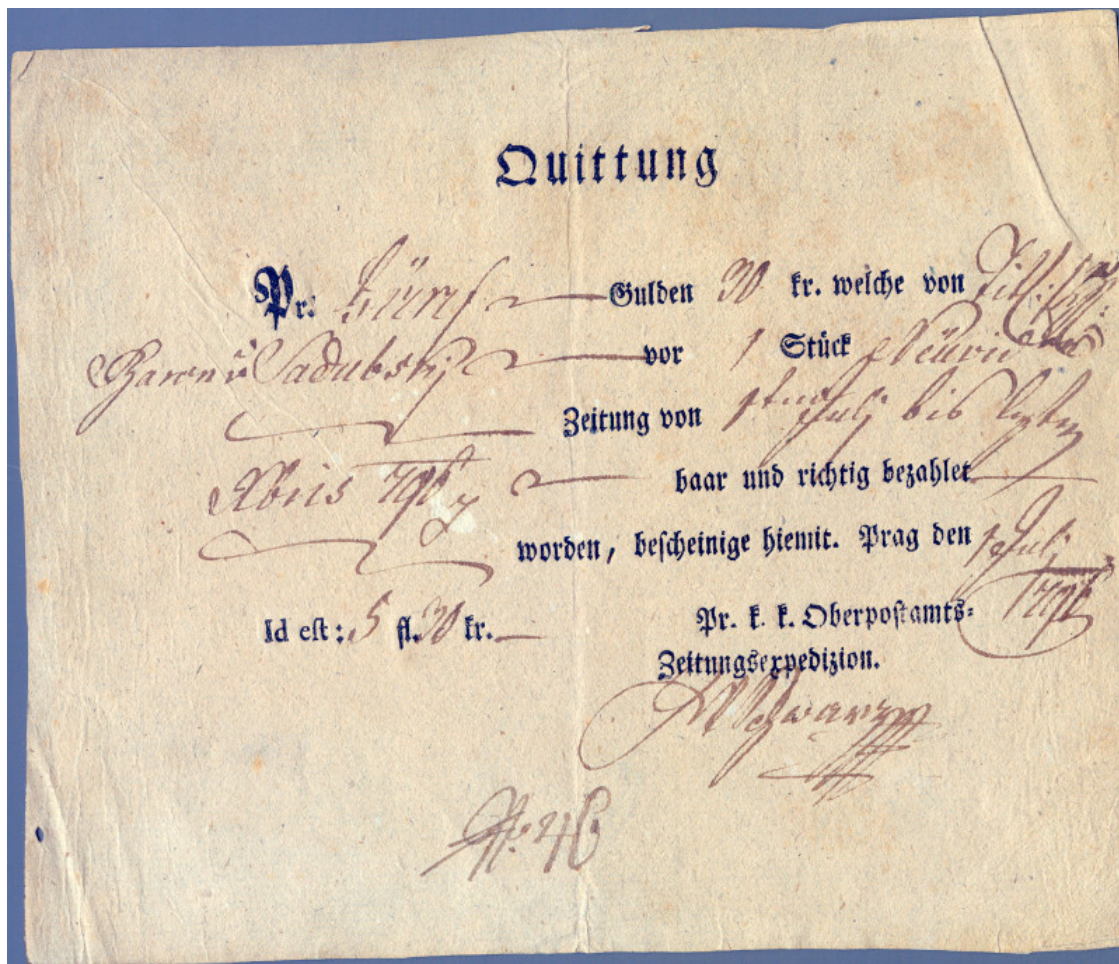
Obrázek 2: Novinový ceník vydaný nejvyšší dvorskou expedicí novin ve Vídni pro rok 1838. PM podsbírka Pražský poštovní úřad 650, př. č. 454/29.

Obrázek 3: Poštovní knížka na rok 1800 s názvem *Zum Neuen Jahr 1800* od Václava Schwarze, expeditora pražského vrchního novinového úřadu se seznamem politických a naučných novin, týdeníků a měsíčníků, na které sjednat roční předplatné a s ceníkem předplatného, 1800. PM podsběrka Pražský poštovní úřad NPK 7, př. č. 405/27.

Verzeichniß		Jährlich.		Jährlich.	
einige		fl.	kr.	fl.	kr.
<p>der interessantesten politischen und gelehrten Zeitungen, Wochen- und Monatschriften, welche bei der k. k. prager Oberpostamtzeitungs Expedition, für folgende bestimmte jährliche Preise zu haben sind.</p> <p>NB. Alle französische, italienische und deutsche Zeitungen, die aus den von den Franzosen besetzten Ländern kommen, können bis zum erfolgten Frieden nicht geliefert werden.</p>					
Deutsche politische Zeitungen.			fl.	kr.	
Altoner	"	"	12	—	
Augsburger Moysche	"	"	12	—	
Brünner	"	"	8	—	
Breslauer	"	"	12	—	
Berliner	"	"	12	—	
Bamberger	"	"	12	—	
~~Frankfurter~~	"	"	10	—	
Frankfurter	"	"	10	—	
detto Journal	"	"	10	—	
detto Risretto	"	"	10	—	
Grazer	"	"	12	—	
Hamburger Korrespondent	"	"	14	—	
detto holländisch Papier	"	"	16	—	
Hermannstädter	"	"	10	—	
Hanauer	"	"	9	—	
Karlsruher	"	"	10	—	
Kemptner	"	"	10	—	
Leipziger	"	"	14	—	
Müncher	"	"	12	—	
Mannheimer	"	"	8	—	
Nürnbergger	"	"	8	—	
Neuwieder	"	"	11	—	
detto Nachdruck	"	"	9	—	
Ofner	"	"	12	—	
Prager Oberpostamtzeitung	"	"	9	—	
detto neue	"	"	9	—	
Prager böhmische v. Schönfeldsche	"	"	5	—	
detto detto Gramerius	"	"	5	—	
Presburger	"	"	12	—	
Postler	"	"	12	—	
Passauer	"	"	10	—	
Pester	"	"	12	—	
Regensburger historische	"	"	11	—	
detto Staats-Relation	"	"	10	—	
Schwäbischer Merkur	"	"	12	—	
Troppauer	"	"	10	—	
Wiener Diarium	"	"	16	—	
Voltszeitung aus Gera	"	"	7	—	
Französische politische Zeitungen.					
Gazette de Hambourg	"	"	16	—	
Gazette de Deux ponts	"	"	20	—	
Journal de Frankfort	"	"	20	—	
detto de Radisbon	"	"	20	—	
Gazette de Berlin	"	"	26	—	
Courier du bas Rhein	"	"	24	—	
Courier de l' Empire	"	"	14	—	
Italienische politische.					
Postiglione de Venecia	"	"	14	—	
Osservatorio Triestino	"	"	12	—	
Deutsche gelehrte Wochen- und Monatschriften.					
Prager Intelligenz	"	"	5	—	
Erfurter	"	"	8	—	
Göttinger	"	"	16	—	
Jenaer	"	"	16	—	
Hamburger Journal	"	"	8	—	
detto fein Papier	"	"	10	—	
Brünner Journal	"	"	12	—	
Leipziger Intelligenz	"	"	6	—	
Salzburger medizinische	"	"	12	—	
Gothaer	"	"	8	—	
Nürnbergger Handlungszeitung	"	"	8	—	
Reichs-Anzeiger	"	"	12	—	
Salzburger gelehrte	"	"	14	—	

Obrázek 4: Poštovní knížka na rok 1800 s názvem *Zum Neuen Jahr 1800* od Václava Schwarze, expeditora pražského vrchního novinového úřadu se seznamem politických a naučných novin, týdeníků a měsíčníků, na které sjednat roční předplatné a s ceníkem předplatného, 1800. PM podsbírka Pražský poštovní úřad NPK 7, př. č. 405/27.

Obrázek 5: Kvitance o zaplacení předplatného vystavená hlavní novinovou expedicí /Oberpostamts-Zeitungsexpedition/ v Praze 1. 7. 1796. Pražský poštovní úřad PPÚ 638.

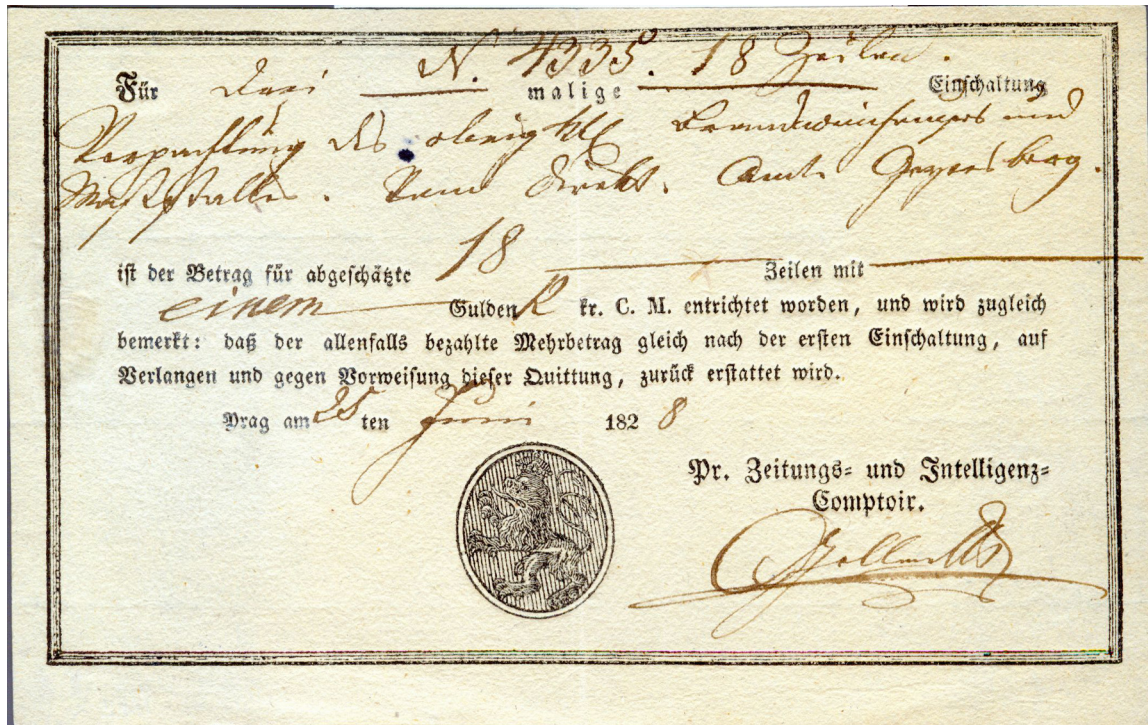

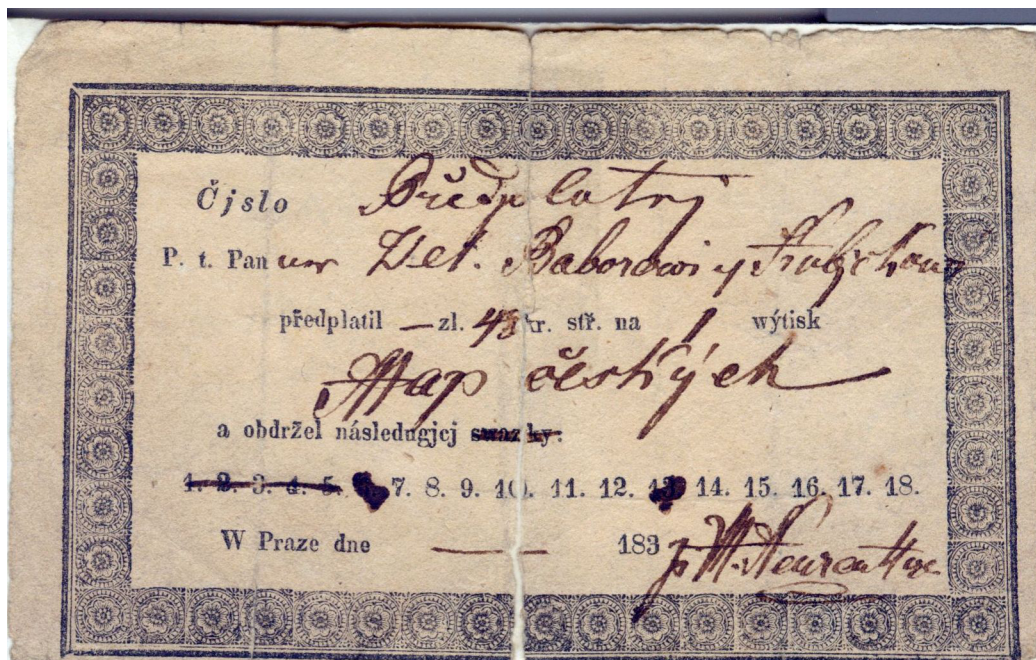
Obrázek 6: Kvitance o zaplacení předplatného vystavená privátní expedicí Schönfeldských listů, Praha 12. 7. 1814. Pražský poštovní úřad PPÚ 640.

Obrázek 7: Kvitance o zaplacení předplatného vystavená pražskou novinovou účtárnou (Pr. Zeitungs- und Intelligenz Comptoir), Praha 1. 3. 1828. Pražský poštovní úřad PPÚ 641.

Obrázek 8: Kvittance o zaplacení předplatného vystavená pražskou novinovou účtárnou (Pr. Zeitungs- und Intelligenz Comptoir), Praha 25. 6. 1828. Pražský poštovní úřad PPÚ 642.

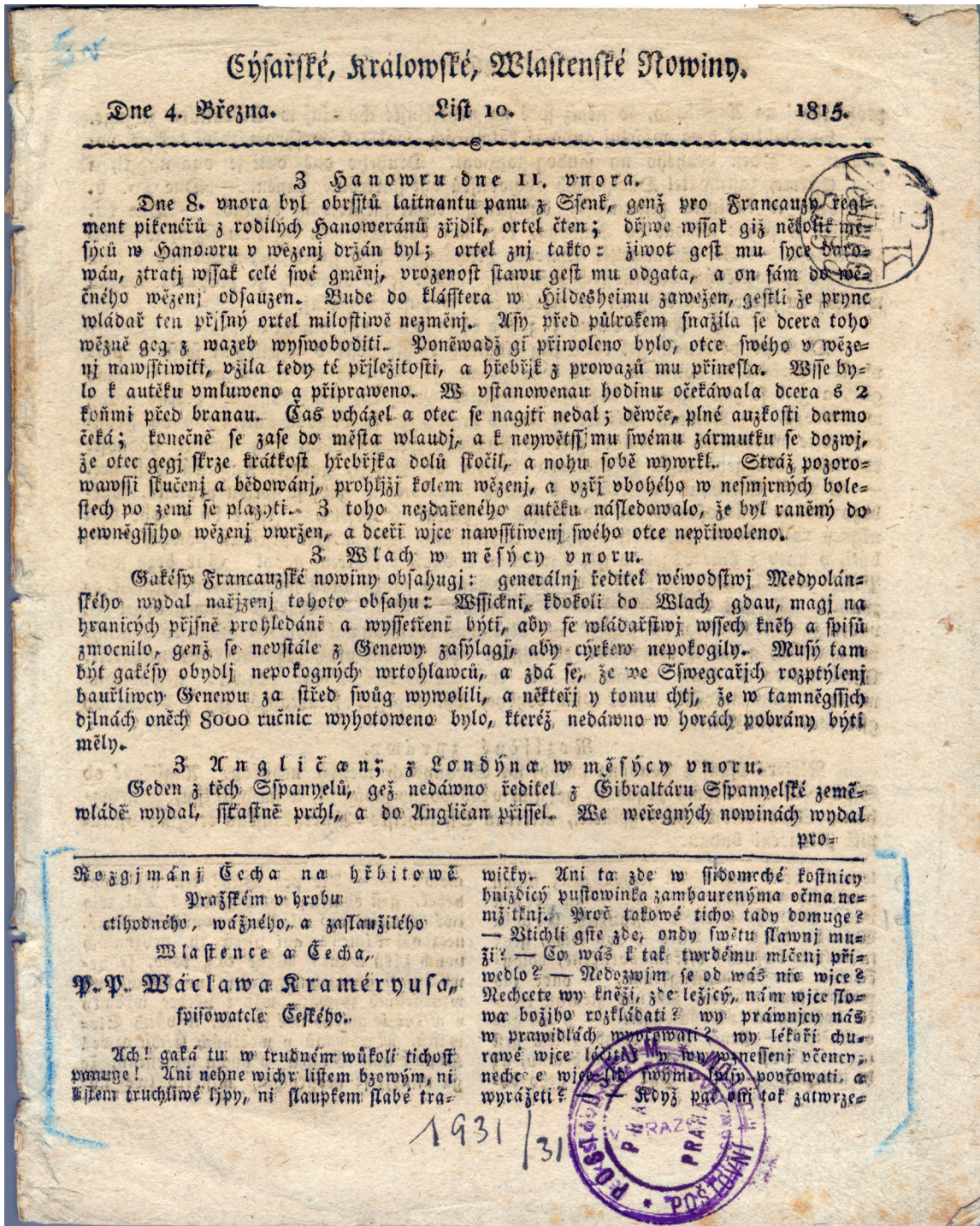
Obrázek 9: Předplatní lístek na výtisk českých map, Praha, třicátá léta 19. století. Pražský poštovní úřad PPÚ 643.

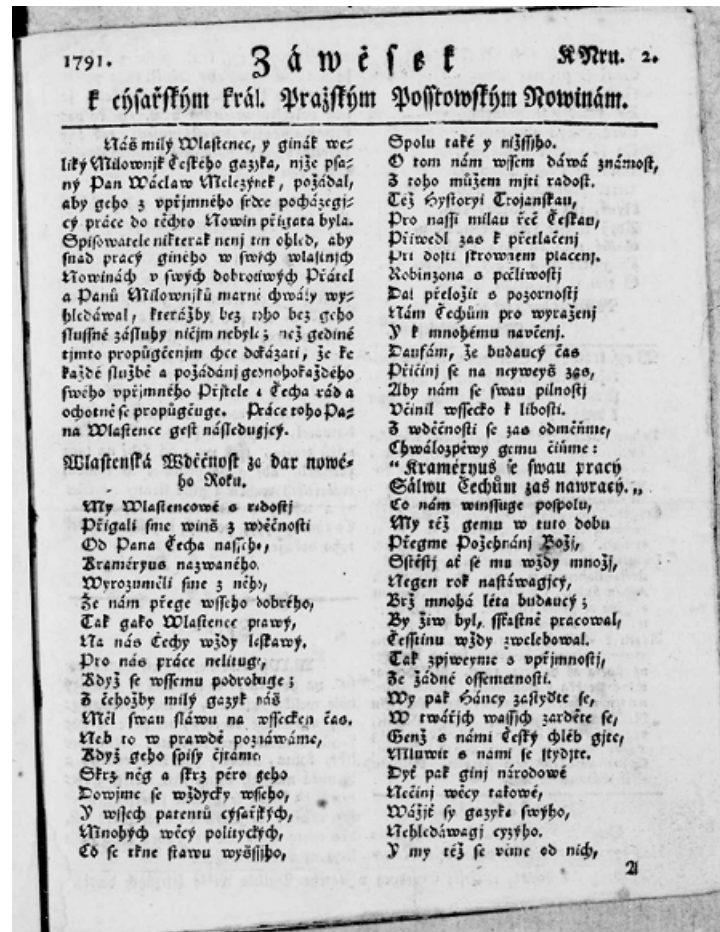
Obrázek 10: Potvrzení zaplacení předplatného vydané novou účtárnou Gottlieba Haase synové v Praze 5. 3. s nalepeným kolkerm. Pražský poštovní úřad PPÚ 649.

Obrázek 11: K. K. privilegierte Prager Zeitung, č. 39, 10. 5. 1814 s novinovým kolkiem. Pražský poštovní úřad PPÚ 740.

Obrázek 12: Císařské královské vlastenecké noviny, výtisk ze dne 4. 3. 1815, oražené kol-
kovým razítkem. Pražský poštovní úřad PPÚ 743.

Obrázek 13: Krameriovy c. k. pražské poštovské noviny, výtisk ze dne 15. 1. 1790, Závěsek s ukázkou veršů od Václava Melezýnka.

Obrázek 14: Krameriovy c. k. pražské vlastenecké noviny, výtisk ze dne 18. 8. 1792, Závěsek s ukázkou rubriky Staré a nové knihy.